

ISSN 2786-5649 (Print)
ISSN 2786-5657 (Online)

Міністерство освіти і науки України
Запорізький національний університет

Заснований
у 2009 р.

Ампаро

Свідоцтво про державну реєстрацію:
Серія КВ № 24762-14702 Р
від 25 березня 2021 р.

Адреса редакції:
Україна, 69063,
м. Запоріжжя,
вул. Олександрівська, 84, оф. 414

Телефон
для довідок:
+38 066 53 57 687

№ 2, 2022

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

DOI Ампаро
<https://doi.org/10.26661/2786-5649>

DOI № 2/2022
<https://doi.org/10.26661/2786-5649-2022-2>

Ампаро. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2022. № 2. 68 с.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet вченою радою ЗНУ (протокол засідання № 3 від 25.10.2022 р.)

На підставі Наказу Міністерства освіти та науки України № 409 від 17.03.2020 р. (Додаток 1) журнал внесений до переліку фахових видань категорії «Б» у галузі юридичних наук (081 «Право», 262 «Правоохоронна діяльність», 293 «Міжнародне право»).

До 25 березня 2021 р. журнал виходив під назвою «Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки».

У зв'язку зі зміною назви журналу було внесено відповідні зміни до Переліку наукових фахових видань України на підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 735 від 29.06.2021 р. (Додаток 3).

Науковий журнал «Ампаро» внесено до Міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща) (з 1 січня 2015 р.).

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

Головний редактор	– Коломоєць Т.О., доктор юридичних наук, професор
Заступник головного редактора	– Колпаков В.К., доктор юридичних наук, професор
Відповідальний редактор	– Верлос Н.В., кандидат юридичних наук, доцент

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Биргеу М. М.	– доктор юридичних наук, професор (Республіка Молдова)
Болокан І. В.	– доктор юридичних наук, доцент
Бондар О. Г.	– доктор юридичних наук, професор
Ботнару С.	– доктор юридичних наук, доцент (Республіка Молдова)
Бринза С.	– професор, доктор хабіліт. (Республіка Молдова)
Віхляєв М. Ю.	– доктор юридичних наук, професор
Галіцина Н. В.	– доктор юридичних наук, професор
Діхтєвський П. В.	– доктор юридичних наук, професор
Дудоров О.С.	– доктор юридичних наук, професор
Ібрагімов С. І.	– доктор юридичних наук, професор (Республіка Таджикистан)
Курінний Є. В.	– доктор юридичних наук, професор
Кушнір С. М.	– доктор юридичних наук, професор
Стеценко С. Г.	– доктор юридичних наук, професор
Уільям Дж. Уоткінс	– доктор юридичних наук (Південна Кароліна, США)
Федчишин Д. В.	– доктор юридичних наук
Шарая А. А.	– доктор юридичних наук, доцент

ISSN 2786-5649 (Print)
ISSN 2786-5657 (Online)

© Запорізький національний університет, 2022

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Колраков V. К.

*POSTMODERN LOCATIONS IN ADMINISTRATIVE LAW:
DOCTRINAL UNDERSTANDING AND OVERCOMING*.....5

Курінний Є. В.

*ПРО СУТНІСТЬ НОВОГО ЕТАПУ
АДМІНІСТРАТИВНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ*.....16

Резнік О. М., Уткіна М. С.

*ЩОДО СПІВВІДНОШЕННЯ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ
ТА ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ:
ДОКТРИНАЛЬНИЙ ТА ЗАКОНОДАВЧИЙ ПІДХОДИ*.....23

РОЗДІЛ II. ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Мартинюк Я. М.

*ПРАВОВІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ
ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ В УКРАЇНІ*.....29

РОЗДІЛ III. СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

Капліна О. В., Кравцов С. О., Лейба О. А.

СИСТЕМА ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ.....36

РОЗДІЛ IV. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Франковська С. А., Шарая А. А.

*МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД
ПОЗАСУДОВОГО ВИРІШЕННЯ ПРАВОВИХ СПОРІВ*.....60

CONTENTS

SECTION I. ADMINISTRATIVE LAW AND PROCEDURE; FINANCIAL LAW; INFORMATION LAW

Kolpakov V. K.

*POSTMODERN LOCATIONS IN ADMINISTRATIVE LAW:
DOCTRINAL UNDERSTANDING AND OVERCOMING*.....5

Kurinyi Ye. V.

ON THE ESSENCE OF A NEW STAGE IN UKRAINE'S ADMINISTRATIVE REFORM.....16

Reznik O. M., Utkina M. S.

*AS TO THE CORRELATION BETWEEN FINANCIAL INTELLIGENCE (MONITORING)
AND FINANCIAL CONTROL: DOCTRINAL AND LEGISLATIVE APPROACHES*.....23

SECTION II. EMPLOYMENT LAW; SOCIAL SECURITY LAW

Martynyuk Ya. M.

*LEGAL AND PRACTICAL PROBLEMS OF INTEGRATION EUROPEAN STANDARDS
OF SOCIAL DIALOGUE IN UKRAINE*.....29

SECTION III. JUDICIAL SYSTEM; PROCURACY AND ADVOCACY

Kaplina O. V., Kravtsov S. O., Leiba O. A.

MILITARY JUSTICE SYSTEM: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS.....36

SECTION IV. INTERNATIONAL LAW

Frankovska S. A., Sharaia A. A.

*INTERNATIONAL STANDARDS AND FOREIGN EXPERIENCE
OF OUT-OF-JUDICIAL RESOLUTION OF LEGAL DISPUTES*.....60

РОЗДІЛ І. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

UDC 342

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2022-2-01>

Postmodern locations in administrative law: doctrinal understanding and overcoming

Kolpakov V. K.

Doctor of Juridical Sciences, Professor;

Head of the Department of Administrative and Economic Law

Zaporizhzhia National University

Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine

orcid.org/0000-0002-8580-3261

v.k.kolpakov@gmail.com

Key words: *administrative law, relations of administrative obligations, doctrine of administrative law, law of legal sense, subject of administrative law; principle of protection of legal expectations.*

The desire for a systematic understanding of the socio-legal mission of administrative law inevitably creates the need for a scientific forecast of the evolution of his doctrine, taking into account the presence in the Ukrainian socio-cultural development of postmodern locations.

Analysis of postmodernism showed the following. In the legal space, it has no positive characteristics. Postmodernity is a negative phenomenon. The values of postmodernism are the antipodes of law (nihilism, unsystematicity, fragmentation, chaotization). He builds these bad qualities into the consciousness of society.

The aim of the article is to gain new knowledge about algorithms for overcoming postmodern tendencies by administrative law and implementation through its doctrine and subject of legal meanings of stability, systemicity, consistency in the interaction of government and civil society.

The methodology used in this work is harmonized with the principal position, according to which the use of one or another method cannot be reduced to a single formulation, and specific research technologies (procedures of analysis, comparison, systematics, periodization, etc.) vary depending on the nature of the subject of research and its purpose. However, we shall emphasize that the search tools include methods of phenomenological and systematic analysis, narrative, historical and genetic, method of ideal constructions and others.

The article introduces the idea that administrative law, under the influence of postmodern encroachments, although it has undergone corresponding distortions, has not lost its role as a regulator of relations between the government and civil society.

Both doctrine and administrative law and its subject matter have not always been negatively affected by postmodern trends. It can be assumed that the ideology of postmodernism has led to the emergence of progressive practices, in particular the adoption of the Concept of Administrative Reform. As a result, the industry gained service content and lost its totalitarian dependence on government doctrine.

Deprivation of dependence on postmodernism is associated with the latest research in the doctrine and subject of administrative law. Their most important result was the recognition that the fact that the concept is systematic is a bifurcation point on the way to separation from the postmodern.

Studies of the systemic nature of the subject and administrative law doctrine have determined the recognition of the relationship of administrative obligations and the related principle of protection of legitimate expectations as a new principle of administrative law.

The entry of administrative law into the paradigm of systemicity determined, first, overcoming postmodern disintegration and fragmentation of the structure of the subject, and secondly, evolution: a) from the right of satellite of public administration, b) through service law, c) to the right to form legal meanings government and civil society.

By the formation of legal meanings in the field of interaction between government and civil society, we understand the generation of normatively expressed motivation in government and civil society to turn the knowledge directed to them into practical law enforcement activities.

Thus, the modern administrative law of Ukraine, having undergone radical changes and transformations in its path, becomes in the legal system the right to form legal sense in the field of interaction between government and civil society.

Постмодернові локації в адміністративному праві: доктринальне розуміння та подолання

Колпаков В. К.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративного та господарського права
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0002-8580-3261
v.k.kolpakov@gmail.com*

Ключові слова: *адміністративне право, адміністративно-зобов'язальні відносини, адміністративно-правова доктрина, право правового змісту, предмет адміністративного права; принцип захисту правових очікувань.*

Прагнення до системного осмислення соціально-правової місії адміністративного права неминує породжує необхідність наукового прогнозу еволюції його доктрини з урахуванням постмодерністських позицій в українському соціокультурному розвитку.

Аналіз постмодернізму показав наступне: у правовому просторі він не має позитивних характеристик. Постмодерність – явище негативне. Цінності постмодернізму є антиподами права (нігілізм, безсистемність, фрагментарність, хаотизація). Він вбудовує ці негативні якості у свідомість суспільства.

Метою статті є отримання нових знань щодо алгоритмів подолання постмодерністських тенденцій адміністративним правом та реалізації через його доктрину та предмет правових значень стабільності, системності, послідовності у взаємодії влади та громадянського суспільства.

Використана в роботі методологія узгоджується з принциповою позицією, згідно з якою застосування того чи іншого методу не можна зводити до одного визначення, а конкретні технології дослідження (процедури аналізу, порівняння, систематики, періодизації тощо) змінюються в залежності від характеру предмета дослідження та його мети. Однак підкреслимо, що до засобів пошуку належать методи феноменологічного та системного аналізу, наративний, історико-генетичний, метод ідеальних побудов та ін.

У статті висловлюється думка про те, що хоч адміністративне право і зазнало відповідних деформацій під впливом постмодерністських

посягань, але не втратило своєї ролі регулятора відносин між владою та громадянським суспільством.

І доктрина, і адміністративне право, і його предмет не завжди зазнавали негативного впливу постмодерністських тенденцій. Можна припустити, що ідеологія постмодернізму зумовила появу прогресивних практик, зокрема прийняття Концепції адміністративної реформи. У результаті галузь отримала зміст послуги і втратила тоталітарну залежність від урядової доктрини.

Позбавлення залежності від постмодернізму пов'язане з новітніми дослідженнями доктрини та предмета адміністративного права. Їхнім найважливішим результатом було визнання того факту, що систематичність концепції є точкою біфуркації на шляху до відокремлення від постмодерну.

Дослідження системного характеру предмета та адміністративно-правової доктрини зумовили визнання зв'язку адміністративних зобов'язань і пов'язаного з ним принципу захисту правомірних очікувань новим принципом адміністративного права.

Входження адміністративного права в парадигму системності визначило, по-перше, подолання постмодерної дезінтеграції та фрагментарності структури суб'єкта, по-друге, еволюцію: а) від права сателіта публічної адміністрації, б) через службове право, в) до права формувати правові сенси влади та громадянського суспільства.

Під формуванням правових смислів у сфері взаємодії влади та громадянського суспільства ми розуміємо формування нормативно вираженої мотивації у влади та громадянського суспільства до перетворення спрямованих їм знань у практичну правозастосовчу діяльність.

Таким чином, сучасне адміністративне право України, зазнавши на своєму шляху докорінних змін і трансформацій, перетворюється в систему права на формування правового змісту у сфері взаємодії влади та громадянського суспільства.

Formulation of the problem. A clear trend of research interest in the field of law today is the issue of establishing the independence (and correlations in general) of scientific constants and doctrines in relation to the realities of society's perception of reality.

These issues become especially relevant in the context of total perception of public consciousness, and most importantly – social practice, postmodern, as an inevitable vector of social change. Today, postmodernist locations have gone beyond philosophical and sociological discourses and are adapting to specific life situations and processes.

Initially, "postmodern" was a literary concept. Then penetrated architecture and painting. He was later picked up by sociology and philosophy. We are already talking about "postmodern" theology, "postmodern" travel, "postmodern" patients, "postmodern" cookbooks, "salon" postmodern, and so on.

The term "postmodern" is used to denote the state of chaos, inconsistency, disharmony, illogicality (R. Golovenko "Postmodern confusion with definitions of media terms").

Postmodern ornaments in political life are determined. The integration of political processes and postmodernism turns politics into an illusion. Metastases of postmodernism have undeniable "successes" in transforming a social person into a joke person and a meaningless incident that expresses nothing (Yuri M. "Presidential elections as a mirror of postmodernism").

Naturally, questions arise, first, about the ability of doctrines to generate legal meanings (motivations), principles, methods and forms for minimizing and avoiding postmodern risks by legal means, and secondly, about the ability of modern lawyers to critically comprehend social reality and propose methodological approaches, conceptual ideas and paradigms of action to resist postmodern activity; thirdly, the ability of legal practice to systematically apply research to inspire the formation of human-social characteristics of human-legal (the presence of a developed legal awareness and willingness to be guided in their actions by meanings derived from legal sources).

Their solution is an important mission of Ukrainian law in general, of each branch in the segment of its regulation. Administrative law has a specific place in

this division of roles. After all, his competencies are focused on organizational and legal issues of relations between the government and civil society.

Based on this, the problem of this article is the search for algorithms for the effective use of administrative and legal components in the mission of Ukrainian law to bring public consciousness out of postmodern disharmony.

Analysis of sources and recent research. In modern administrative and legal publications, research on the doctrine and subject of administrative law, as well as certain components of postmodernism, as a kind of worldview formed in the public consciousness, aimed at identifying virtual chaos (chaos) with objective reality.

Analysis of the source base, in our opinion, it is appropriate to begin with consideration of their presentation in encyclopedic and general theoretical publications, because they contain the most generalized and established views on understanding the object and subject of this study.

Ukraine's first multi-volume systematized body of knowledge on the state and law (Legal Encyclopedia in 6 volumes) in a separate article notes that legal doctrine is a system of knowledge about a particular legal phenomenon and under appropriate conditions can be developed into legal theory (Legal encyclopedia: In 6 vols. Editor.: Shemshuchenko and others. K.: Ukr. encyclical. 1998. T. 2. 1999. S. 275).

The Great Ukrainian Legal Encyclopedia contains a special article where the "system of administrative obligations" is fixed by the system-forming factor of the subject of administrative law. It also states that the origin and existence of these relations is due to the content of the Constitution of Ukraine on the responsibility of the state to man, recognition of the main duty of the state to establish and ensure human rights and freedoms, rule of law, limitation of powers and actions of public administration. (The Great Ukrainian Legal Encyclopedia: in 20 volumes. Volume 5. Administrative Law, edited by Bytyak (chairman) and others. Kh.: Law, 2021. 960 pp. Pp. 692–694).

Judgments expressed in philosophical, theoretical, legal and other professional studies have played a fundamental role in understanding the phenomenon of "postmodern".

In particular, this applies to its geopolitical nature (Dugin AG. "Postmodern Geopolitics" 2009; Safronov EE. "The state of postmodernism in 2021" 2021); reflection of the development of methodological principles and theoretical principles (Ratnikov VP "Postmodernism: origins, formation, essence" 2002; Rodyan MV "Development of postmodernism: methodological principles, theories, principles" 2021); interpretation of legal categories through the prism of postmodernism (Sorokin VV, Kutyavina NY Interpretation of law in the interpretation of postmodernism 2018; Fedoruk NS "Public law of Ukraine in

a post-industrial state" 2020; Bochkarev SA "Origins of postmodernism in the true meaning and purpose of the post-law" 2021); predicting the transition from postmodern to postmodern (Menshenina AE "Postmodern vs. postmodern: the possibilities of understanding political reality" 2021; Kutsepel SD "After postmodernism" 2021); impact on human existence (Gorbatenko VV "Postmodernism and the transformation of the value basis of human existence" 2015); influence on political processes (Yuri MR "Presidential elections as a mirror of postmodern" 2021), etc.

The value of axiomatic provisions of philosophical generalizations for understanding administrative and legal doctrine is extrapolated from the work of Maximov SF (Theory of Natural Law: Conceptual and Doctrinal Dimensions. Law of Ukraine. 2021. № 1. P. 43–65; Legal Doctrine: Philosophical and Legal Approach Law of Ukraine, 2013. № 9. P. 34–54); Vasiliev OJ (Legal doctrine as a source of law. Questions of theory and history: monograph. Moscow: Prospect. 2021. 232 p.); Zazyayev TN (Ontological essence of law: anthropological and value approach: monograph. Saratov publishing house Saratov. State University, 2005. 235 p.)

Understanding the genetic principles of the subject and the doctrine of administrative law contributed to the study of Averyanov (Administrative law of Ukraine: doctrinal aspects of reform. Law of Ukraine. 1998. № 8. P. 8–13; Subject of administrative law: a new doctrinal assessment. Law of Ukraine 2004. № 10. P. 25–30; Formation of a new doctrine of Ukrainian administrative law. Legal Bulletin of Ukraine. 2007. № 28. P. 1–5); Bytyak (Doctrinal directions of development of the science of administrative law. Issues of administrative law. Book 1. Kharkiv Law, 2017. P. 8–12).

Taking into account the relationship with the Constitution of Ukraine and other branches of law were the conclusions of research Anatoly Selivanov (Constitutional principles of formation and development of administrative justice and administrative process in the implementation of the doctrine of fair trial. Legal system of Ukraine: history, status and prospects: in 5 vols.: Law, 2008. T. 2 S. 368–383; Michael Teplyuk (Constitutional definition of public power is a key link in the legal doctrine of Ukraine. Law of Ukraine. 2021. № 2. P. 29–41); Anatoly Kryzhanovsky (Doctrine of the legal order in Ukraine: genesis, current state and prospects. Law of Ukraine. 2013. № 9. P. 229–242); Svitlana Fursa Institute of Notary in the legal doctrine of Ukraine: current issues and prospects for development. . 2020. № 9. pp. 11–19); Tetiana Kolomoyets, Valery Kolpakov (Modern paradigm of administrative law: genesis and concepts. Law of Ukraine. 2017. № 5. P. 71–79; Phenomenology of the doctrine of administrative law. Materials of the 11th International Scientific and Practical Conference; July 7, 2021, Dublin (Ire-

land). P. 82–86; Categories "Essence" and "Content" in administrative law. Materials of the 12 th International Scientific and Practical Conference; August 7, 2021, Lisbon (Portugal). P. 90–93; Doctrine and subject: the essence and content of administrative law. Law of Ukraine. 2021. № 10. Pp. 12–28) and others.

In addition to the above, in the process of preparing this article, electronic materials of Wikipedia (free encyclopedia), the Institutional Repository of Zaporizhia National University, as well as the capabilities of the OpenDOAR platform (Directory of Open Access Repositories) were taken into account.

The aim of the study. The purpose of the study is to gain new knowledge: a) about postmodernism in the Ukrainian legal reality; b) characteristics of the influence of postmodernism on the doctrine and subject of administrative law; c) the ability of doctrines to generate legal meanings (motivations), principles, methods and forms for minimizing and avoiding postmodern risks by legal means; d) the ability of modern lawyers to critically comprehend social reality and propose methodological approaches, conceptual ideas and paradigms of action to resist postmodern activity; e) the ability of legal practice to systematically apply research to inspire the formation of human law with the presence of a developed legal awareness and willingness to be guided in their actions by meanings derived from legal sources.

Presentation of the main material. A clear trend of research interest in the field of law today is the issue of establishing the independence (and correlations in general) of scientific constants and doctrines in relation to the realities of society's perception of reality.

These issues become especially relevant in the context of total perception of public consciousness, and most importantly – social practice, postmodern, as an inevitable vector of social change. Today, postmodernist locations have gone beyond philosophical and sociological discourses and are adapting to specific life situations and processes.

In the simplest sense, the term "postmodern" means the socio-cultural state of society after "modern". The main features of modernism are continuous modernization, the dominance of innovation over tradition, the pursuit of the new in rapid change, aimed at transforming and renewing the world.

Postmodernism is its antithesis. It is eclectic, unable to create anything new and is based on the perception of the world as chaos. Its structure (if we can talk about the structure) is an unsystematic set of "windows of Overton", in which the fan of opportunity moves in stages: unthinkable – radical – acceptable – reasonable – standard – normal. At the same time, along with this concept, there is quite the opposite. According to her, "postmodern" is a new stage of modernism, ie modernism is in the process of renewal.

It is generally accepted that the term "postmodern" was first used in 1917 by the German philosopher and writer Rudolf Pannwitz in his book "The Crisis of European Culture" [1]. He later became the focus of research interests of philosophers, sociologists, linguists, culturologists, political scientists, lawyers and other professionals.

Numerous studies present postmodernism as a paradigm of socio-cultural development, reaction to tradition and order, project of social renewal, spiritual state, period of history, worldview, way of orientation in the modern world, method of cognition of social reality, set of worldviews, trend in cultural self-awareness in social theory, etc.

There is also the opinion that "postmodern" is just a buzzword, for which there is nothing fundamentally new. In this regard, it is appropriate to refer to the characteristics of postmodernism, which set out Wolfgang Welsh.

He wrote that this term has become so common that almost every well-read person easily refers to it. But when pronouncing the word "postmodern" few people imagine its meaning. This is largely due to the ambiguity and even inconsistency of both the term and the very concept of "postmodern".

First, it concerns its legitimacy. Some say that there are no new phenomena that would justify its introduction, and the noise around it is for advertising purposes.

Secondly, there are questions about the relevance of its presence in various spheres of human existence. Initially, "postmodern" was a literary concept. Then penetrated architecture and painting. He was later picked up by sociology and philosophy. We are already talking about "postmodern" theology, "postmodern" travel, "postmodern" patients, "postmodern" cookbooks, "salon" postmodern, and so on. Moreover, the term "postmodern" is used to denote a state of chaos, inconsistency, disharmony, illogicality [2].

Third, the time of actualization of postmodernism as a phenomenon is not fully understood. Thus, the use of the term "postmodern" in 1917 has already been mentioned; it is thought that this is one of the phenomena of the 1950s; there is a justification for its determination in the 70s of the last century; according to Arnold Toynbee "postmodern" began in 1875; Jean-François Lyotard believes that Aristotle was a postmodernist. Interestingly, Lyotard found postmodern trends in the socio-cultural space before the advent of any modernism [3].

Fourth, the term "postmodern" is controversial in meaning. For some postmodernism is the era of new technologies. For others, under the sign of postmodernism, there is a farewell to the dominance of technocracy. Others expect the pluralization, fragmentation and chaos of society to deepen [4].

Understanding of postmodernism is characterized by dynamism, fundamentality, conceptual diversity, multidisciplinary. This is evidenced by the studies of P. Anderson, SA Bochkarev, NV Varlamova, VP Gorbatenko, F. Jamison, AV Pavlov, D. Harvey, IL Chestnov and others.

One of the important results of their research efforts was the development of proposals for a conceptual vision of postmodern society. The presented concepts are characterized by a wide range of approaches aimed at describing and explaining changes in the mechanisms of influencing social relations, understanding the prospects for the transformation of the processes on which the lives of individuals depend.

In particular, F. Jamison does not consider postmodernism as a new stage of evolution, but interprets social change as a continuation of the logic of the development of the already existing society of capitalism.

According to Z. Bauman, modern societies have already gone through two stages in their development: a) premodern and b) modern. Now we have entered a new stage – the postmodern stage. Premodern and modern societies were stable due to the monolithic religious culture and a stable hierarchy of power relations.

Postmodern is their antagonist. It is based on radical pluralism, which introduces insurmountable differences between people and all other actors in society. Coherence arises only as a result of negotiations, firstly, case-oriented negotiations, and secondly, negotiations aimed at eliminating ambiguity, ambivalence and uncertainty.

Ideally, postmodernism should create a decentralized, fragmented social order that leaves institutional space for discourses, disputes, and negotiations in the face of general and inevitable socio-political conflicts.

In this series it is appropriate to mention Manuel Castells. He is the author of the concept of a network society. Her main thesis is that modern society is increasingly organized on a network basis. As a result, there is a network structure of society, in which the subjects are decentralized units and operate autonomously. In fairness, Castells himself has a negative view of the term "postmodernism", but his concept of a networked society is quite postmodern.

It is natural that the study of postmodernism led to the determination of its principles, features, characteristics, properties and other attributes. They reflect the postmodernist understanding that any unity is "repressive" in nature and linked to totalitarianism; any form of unity is unacceptable and must be rejected; impartiality is manifested in total discursiveness; only discourse leads to understanding and coherence; the discourse cannot end because there is always

the opinion of the opponent; phenomena do not have universal preconditions for their origin and existence; it is impossible to comprehend the truth, because the plurality (plurality) of connections and spheres is boundless.

Thus, everything that before postmodernism was considered stable, reliable and certain (man, mind, philosophy, culture, science, progress) was declared insolvent and uncertain, everything turned into words, arguments and texts that can be interpreted. Postmodernism cannot, in principle, exist as a holistic and general worldview or philosophy. After all, the chaos of life cannot be integrated into any theory. In this regard, we note that in the study of postmodernism, the term and concept of "chaos" [5].

Under the dominance of postmodernism, the legal reality is undergoing significant transformations. First of all, the opportunities for the authorities to realize the desire to create a holistic and unified system of government are becoming more difficult, as the government is gradually losing its previous socio-cultural base – people capable of implementing the will that comes from a single center.

At the same time, the objective reality is the evolution of legal relations. So the question is, how do evolutionary ideas or projects gain practical perspective in the postmodern context? We believe that their implementation is carried out through a kind of "melting pot" of endless discourses. In this "boiler" face on the one hand generated by postmodernism: denial of any subordination or hierarchy; fetishization of decentralization and fragmentation of society structure; proclamation of man's inability to know and change the world. On the other hand – the semantic constructions of legal projects, concepts, doctrines, which are based on the prospect of being confirmed by legal practice.

From their integration "semantic vectors of overcoming the postmodern era" are "melted", the main of which are: a) identification of mechanisms of evolution of law; b) substantiation of his official role in relation to society; c) the rule of law; d) legal guarantees to the subjects of public relations, etc [6].

These locations systematize the prospects for the analysis of the legal space, in particular, in identifying the mechanisms of the evolution of law, its official role in relation to society and more. However, these fruitful ideas need not only to be concretized in the empirical legal material, but also to be equipped with theoretical knowledge of the "middle level", which ensures their adaptation to the specifics of legal reality.

Theoretical knowledge of the "middle level" is the knowledge of the level of the legal field. One of the carriers of such knowledge is administrative law, which takes on postmodern risks and forms legal meanings in the segment of interaction between government and civil society.

The identification of the presence of administrative law in the "melting pot" of postmodernism begins with the emergence and scientific design of the concept of administrative reform [7] and the concept of administrative law [8].

These concepts appear in times of postmodern chaos in the doctrine (essence) and subject (content) of this legal field. Systematically related between themselves, they formed a new paradigm for the development of administrative law, its subject (relations), institutions, relations with other branches of law.

First of all, the concepts, first, outlined the most important promising areas of research in the field of administrative law in the format of a new ideology of executive power and local self-government (as activities to ensure the rights and freedoms of citizens, public and public services); secondly, they focused the vector of research efforts: a) on the delimitation of public administration and other management activities; b) determination in the subject of administrative law of relations of administrative proceedings, administrative liability, administrative services; c) the expediency of establishing administrative liability of legal entities.

Having received official recognition and support from administrative scholars, they effectively ended the dominance of the Soviet concept of administrative law in its purely state-administrative nature and gave its followers the role of marginals of the administrative-legal space.

The concepts focused on the systemic nature of administrative law, which was opposed to postmodern chaos. The existence of a systematic approach to administrative law research marks the overcoming of postmodernism in administrative law and entering the paradigm of a new reality [9].

Systematics is an existential format of administrative law. It is in this format that administrative law, firstly, overcomes postmodern disintegration and fragmentation of its essence and content, and secondly, evolves: a) from the right of satellite of public administration, b) through service law, c) the right to form legal meanings in the field of interaction between government and civil society [10].

By the formation of legal meanings we mean the ability of administrative law to generate normatively expressed motivation in government and civil society to turn the knowledge directed to them into practical law enforcement activities.

The most meaningful system of administrative law is manifested in the system of its subject (set of administrative and legal relations). His understanding on the basis of the concepts of administrative reform and administrative law reform led to the recognition in the structure of the subject of administrative law of the following types of relations: first, public administration relations, which consist of: a) public

administration; b) managerial relations of local self-government; c) relations of public administration; secondly, the relationship of appeal, which consists of the relationship of a) administrative appeal; b) court appeal; third, the relationship of administrative services; fourth, administrative-tort relations.

The central issue in the analysis of these relations as a set that forms the subject of administrative law was to determine the presence or absence of integrative qualities in this set.

Its fundamental importance is due to the fact that the lack of such qualities made this set a conglomerate formation and in fact questioned their unity, and hence the existence of the subject in a new format. The presence of integrative qualities unequivocally testified that this set is a system and has every reason to be considered as a subject of law.

In this regard, it should be noted that in Soviet legal doctrine, the subject of administrative law is presented by a systemic entity. The integrative nature of the interaction of its components, researchers have argued on the basis of the following features: a) all relations of the subject – are the same type of relationship; b) all relations of the subject are relations of power and subordination; c) all relations of the subject arise as a result of the implementation of public administration by strictly defined structures of public administration.

None of the above integrative features is found in the set of structural components of the subject of modern Ukrainian administrative law. The relations of administrative services and the relations of responsibility cannot be called the same. Nor are they relations of power and subordination. Not all relations of the updated subject arise as a result of public administration.

The set of relations, which in the updated dimension are governed by administrative law, turn into a system, and hence into the subject of the industry, other factors. These categories are: "public administration", "public administration", "relations of administrative obligations".

An important system-forming component of modern Ukrainian administrative law has been the public administration since about 2002 in the public interest.

In official documents, this term is probably the first to appear in the "Recommendations of Parliamentary Hearings" Decentralization of Power in Ukraine. Enhancing the Rights of Local Self-Government "(2005).

Today, the category of "public administration" actually occupies a place that in Soviet administrative law belonged to the category of "public administration". This fact indicates that the scientific understanding and further development of the theory of public administration: a) is one of the main directions doctrinal renewal of administrative law of Ukraine;

b) an important basis for its transformation into a modern legal field of European content.

This movement is not a simple change of timing. The theory of public administration has fundamental differences from the theory of public administration, both in legal content and ideological essence. Its formation and recognition put an end to the still existing recent attempts to adapt the Soviet doctrine of public administration to the doctrine of a democratic state governed by the rule of law²⁸ – a state where its responsibility to man is normatively recognized, where human rights and their guarantees determine the content and direction of its activities.

Public administration in the administrative law of European countries, in most cases, is defined as a set of bodies and institutions that exercise public power through the implementation of laws, regulations and other actions in the public interest. This understanding is also relevant for the Ukrainian legal system.

It should also be noted that the concept of public administration is not new to Ukrainian law. It is present in the works of Ukrainian administrators who worked outside the Soviet law school, for example, in the works of Yu. L. Paneiko, who wrote in "Theoretical Foundations of Self-Government" (1963) that the basis of administrative law is that it regulates organization and activity of public administration.

Public administration, as a legal category, has two dimensions: functional and organizational-structural. At the functional approach it is activity of the corresponding structural formations on performance of the functions directed on realization of public interest.

Such an interest in Ukrainian law recognizes the interest of the social community, which is legalized and satisfied by the state. Thus, for example, the performance of a public administration law enforcement function means the systematic activity of all structural entities that have such a function. This activity is called "public administration". In the organizational and structural approach, public administration is a set of bodies that are formed for the exercise (implementation) of public authority.

In Ukrainian law, public power is recognized: a) the power of the people, as direct democracy; b) state power legislative, executive, judicial; c) local self-government. It follows from the above that public power in Ukraine is exercised by: first, the Verkhovna Rada of Ukraine (Parliament), the President of Ukraine (as a government institution), local councils. They exercise the power of the people, which finds expression in the electoral process; secondly, all bodies and institutions that exercise state power. For example, executive bodies, courts and others; thirdly, all bodies and institutions that implement local self-government. For example, executive committees of local councils, public associations, bodies of self-organization of the population, etc.

The next system-forming factor in relations governed by administrative law is public administration. Public administration is the activity of a subject of public administration to exercise public authority. It occurs: through the use of management tools, the provision of administrative services, participation in the relationship of administrative appeal, participation in the relationship of judicial appeal (administrative proceedings), participation in administrative-tort relations.

All the above necessitates the consideration of the theory of public administration as a methodological basis of administrative law and use its concept as a basis in the formation of administrative and legal relations.

The dominant system-forming factor for the subject of administrative law is the category of "relationship of administrative obligations". This type of relationship is present in all other relationships that form the subject of the industry, due to their complex legal nature.

First, their essence correlates with the norms of the Constitution of Ukraine on: a) the responsibility of the state to man; b) recognition of the main duty of the state to establish and ensure human rights and freedoms; c) the rule of law; d) restriction of powers and actions of public administration by the Constitution and laws of Ukraine.

It follows from the constitutional provisions that the public administration in its formation undertakes to satisfy the interests of society and citizens. Among them are public obligations, the implementation of which requires the use of public administration powers. In the course of their implementation there are relations, which are called "relations of administrative obligations".

Secondly, the relationship of administrative obligations is derived from the standards (principles) that candidate countries must meet in order to bring their level of government closer to that of EU member states.

The document "European Principles of Public Administration. SIGMA Publication № 27, 1999", in the part on the principles of administrative law, explicitly states the requirement for these countries to apply the principle of protection of legitimate expectations at the national level.

In Germany, which belongs to the countries of continental law, the principle of trust (Vertrauensschuts) is included in the content of the rule of law (Article 20 of the Constitution of Germany). In addition, its implementation is ensured by other regulations, in particular the Laws of Germany on the administrative activities of state bodies, the procedure for conducting cases in administrative bodies and others³⁴.

Third, a component of their legal nature are contractual properties. The legal relations arising from the promises are subject to the properties of the administrative contract.

By forming a separate (ideologically, politically or legally) composition of promises-obligations,

the relevant subject demonstrates the intention to form a legally significant relationship with the definition of their content of the object and subjects.

Thus, the acceptance of administrative obligations for public authorities means: a) participation in the relationship of administrative obligations; b) the obligation to carry out their activities taking into account the promises made by them; c) be responsible for their violations.

Hence the important requirement for holders of power: citizens, acting reasonably and within the established legal regulation, should be able to rely on such promises in relations with the authorities.

Of course, the relationship of administrative obligations requires separate research, and given their legal nature, not only within administrative law. After all, for the expectation to be "legitimate" in the legal sense, there must be positive grounds sufficient to recognize his status as objectively justified.

In this regard, the study of Pamela Tate's "Consistency of Legitimate Expectations with the Fundamentals of Natural Law" [11] draws attention, which determines four features of legitimate expectations: 1) established behavior that has not changed unreasonably; 2) explicit and obvious assurances on behalf of the authority and within the competence of this authority; 3) possible consequences of violation of expectations with the impossibility of restoring what was expected; 4) compliance with legal requirements.

Thus, the relationship of administrative obligations in correlation with the principle of protection of legitimate expectations (protection of trust) has become an important factor in the evolution of administrative law.

Their determination shows that administrative law has overcome the location of postmodernism in its space and is in the phase of renewal as the right to form legal meanings in relations between government and civil society.

In conclusion, it is appropriate to note that in administrative law the principle of protection of legitimate expectations (protection of trust) [12] is determined, which correlates with the relationship of administrative obligations.

Conclusions. Studies of administrative law in the ideology of postmodernism allow us to reach the following.

1. Being influenced by the peculiarities of the post-modern syntagm, administrative law, although it has undergone significant changes, has not lost its role as

a regulator of relations between government and civil society.

2. Postmodernist currents have not always had a negative impact on administrative law. We can assume that the ideology of postmodernism is appropriate.

3. To some extent led to the emergence of progressive concepts of administrative reform and reform of administrative law. As a result, the industry has acquired a man-centered and service content. She got rid of totalitarian dependence on the doctrine of government. In the field of human rights protection, it has enriched its methodology and law enforcement with administrative justice. Democratized institutions providing administrative services to the population. Rethinking the sphere of administrative-tort relations.

4. Exit from the "embrace" of postmodernism is associated with research on the subject of administrative law and awareness of the need to update it. The point of bifurcation was to prove its systematicity. After all, inconsistency and fragmentation are one of the main features of postmodernism.

5. Studies of the systemic nature of the subject and administrative law doctrine have determined the recognition of the relationship of administrative obligations and the related principle of protection of legitimate expectations as a new principle of administrative law.

6. The entry of administrative law into the paradigm of systemicity determined, first, overcoming postmodern disintegration and fragmentation of the structure of the subject, and secondly, evolution: a) from the right of satellite of public administration, b) through service law, c) to the right to form legal meanings sphere of interaction between government and civil society.

7. By the latter we mean the generation of normatively expressed motivation of the government and civil society to turn the knowledge directed to them into practical law enforcement activities.

8. If we formulate this definition in expressive-emotional lexical format, we get a consistently determined by evolutionary logic expression: meanings in motives – motives in principles – principles in laws – laws in legal norms – legal norms in law enforcement – law enforcement in legal facts – legal facts in law. Thus, the modern administrative law of Ukraine, having undergone radical changes and transformations, is in the legal system the right to form legal meanings in the field of interaction between government and civil society.

BIBLIOGRAPHY

1. Pannwitz, Rudolf. Die Krisis der europäischen Kultur : monographie. Nürnberg, 1917. 261 s.
2. Коломоєць Т. О., Колпаков В. К. Доктрина адміністративного права vs постмодерн: від «сервісної» галузі до права юридичних смислів. *Право України*. 2022. № 4. С. 34–51. DOI: DOI: 10.33498/louu-2022-02-034
3. Lyotard, Jean-Francois. The Postmodern Condition: A Report on Knowledge. Manchester University Press, 1979. 112 p. P. 37.

4. Harvey, David. *The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change*. Oxford : Wiley-Blackwell, 1989. 392 p. P. 65.
5. Куцепал С. Після постмодернізму: «нащадки» «маски»? Актуальні проблеми духовності : зб. наук. праць / ред.: Я. В. Шрамко. Кривий Ріг, 2021. Вип. 22. С. 215–225.
6. Колпаков В. К. Місія адміністративного права в дискурсі постмодерну: від супутника державного управління до права юридичних смислів : наукова доповідь на юридичному факультеті Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича 14 грудня 2021 року. *Ампаро*. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2022. № 1. 38 с. С. 23–36. DOI: <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2022-1-03>
7. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні : Указ Президента України № 810 від 22.07.1998. *Офіційний вісник України*. 1999. № 21. Ст. 943.
8. Проект Концепції реформи адміністративного права. *Український правовий часопис*. 1999. № 4. С. 35–60.
9. Колпаков В. К. Адміністративне право: еволюція розуміння, змісту і ролі в державотворенні. *Причорноморські публічно-правові читання* : матеріали міжнародної наукової конференції, м. Миколаїв, 10–12 вересня 2021 р. Миколаїв : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Ч. 1. 212 с. С. 108–111.
10. Kolpakov V. K. Phenomenology of the doctrine of administrative law. *Modern aspects of modernization of science: status, problems, development trends* : materials of the 11 th International Scientific and Practical Conference July 7, 2021, Dublin (Ireland). Dublin : Scientific prospects. 116 p. P. 82–86.
11. Tate P. The coherence of "Legitimate Expectations" and the Foundation of Natural Justice. *Monash University Law Review*. 1988. V. 14. P. 15–81. P. 48–49. URL: <http://www.austlii.edu.au/au/journals/MonashULawRw/1988/2.pdf>
12. Шерстобоев О. Н. Защита законных ожиданий – основополагающий принцип административного права. *Административное право и процесс*. 2019. № 2. С. 21–25.

REFERENCES

1. Pannwitz, Rudolf. (1917) *Die Krisis der europäischen Kultur* : monographie. Nürnberg. 261 s. (in English).
2. Kolomojety' T. O., Kolpakov V. K. (2022) Doktryna administratyvnoho prava vs postmodern: vid "servisnoyi" haluzi do prava yurydychnykh smysliv. *Pravo Ukrayiny*. [The doctrine of administrative law vs postmodern: from the "service" industry to the law of legal meanings], 4, 34–51. DOI: 10.33498/louu-2022-02-034 (in Ukrainian).
3. Lyotard, Jean-Francois. (1979) *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Manchester University Press. 112 p. P. 37 (in English).
4. Harvey, David. (1989) *The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change*. Oxford : Wiley-Blackwell. 392 p. P. 65. (in English).
5. Kutsepал S. (2021) Pislya postmodernizmu: "nashchadky" "masky"? *Aktual'ni problemy dukhovnosti : zb. nauk. prats' Red. : YA. V. Shramko*. [After postmodernism: "descendants" of "masks"? Actual problems of spirituality: coll. of science works]. Kryvyi Rih, 22, 215–225. (in Ukrainian).
6. Kolpakov V. K. (2022) Misiya administratyvnoho prava v dyskursi postmodernu: vid suputnyka derzhavnoho upravlinnya do prava yurydychnykh smysliv (Naukova dopovid' na yurydychnomu fakul'teti Chernivets'koho natsional'noho universytetu imeni Yuriya Fed'kovycha 14 hrudnya 2021 roku). [The mission of administrative law in the discourse of postmodernism: from the satellite of state administration to the law of legal meanings (Scientific report at the Faculty of Law of Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University on December 14, 2021)]. *Amparo*. 1, 23–36 (in Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2022-1-03> (in Ukrainian).
7. Pro zakhody shchodo vprovadzhennya Kontseptsiyi administratyvnoyi reformy v Ukrayini [On measures to implement the Administrative Reform Concept in Ukraine]. *Ukaz Prezydenta Ukrayiny № 810 vid 22.07.1998. Ofitsiynyy visnyk Ukrayiny*. 21, 943 (in Ukrainian).
8. Proekt Kontseptsiyi reformy administratyvnoho prava. [Draft Concept of Reform of Administrative Law]. *Ukrayins'kyu pravovyyu chasopys*. 4, 35–60. (in Ukrainian).
9. Kolpakov V. K. (2021) Administratyvne pravo: evolyutsiya rozuminnya, zmistu i roli v derzhavotvorenni. *Prychornomors'ki publichno-pravovi chytannya : materialy mizhnarodnoyi naukovoï konferentsiyi, m. Mykolayiv, 10–12 veresnya 2021 r. Mykolayiv* [Administrative law: evolution of understanding, content and role in state-building] *Vydavnychyy dim "Hel'vetyka"*. 1, 108–111. (in Ukrainian).
10. Kolpakov V. K. (2021) Phenomenology of the doctrine of administrative law. *Modern aspects of modernization of science: status, problems, development trends*. Materials of the 11 th International

Scientific and Practical Conference July 7, 2021, Dublin (Ireland). Kiev – Dublin: Scientific prospects. 116 p. P. 82–86 (in English).

11. Tate P. (1988) The coherence of "Legitimate Expectations" and the Foundation of Natural Justice. *Monash University Law Review*. 1988. V. 14. P. 15–81. P. 48–49. (in English).
12. Sherstoboyev O. N. (2019) Zashchita zakonnykh ozhidaniy – osnovopolagayushchiy printsip administrativnogo prava [Protection of legitimate expectations is a fundamental principle of administrative law]. *Administrativnoye pravo i protsess*. 2, 21–25.

Про сутність нового етапу адміністративної реформи в Україні

Курінний Є. В.

доктор юридичних наук, професор

Запорізький національний університет

вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна

Anastasiaeland@gmail.com

Ключові слова: *адміністративне право, адміністративна реформа, поствоєнний етап, реформа адміністративного права, владна модель, формати реформи.*

Статтю присвячено актуальній проблемі – загальній характеристиці та сутності післявоєнного етапу адміністративної реформи в Україні.

Зокрема наголошується, що адміністративна реформа займає одне з провідних місць у переліку системних трансформаційних процесів, що відбуваються у всіх державних утвореннях, керівництво яких не тільки усвідомлює необхідність змін у чинних владних механізмах, а й бажає втілювати їх у життя не зважаючи на інколи негативне сприйняття окремих кроків широким суспільним загалом.

Зазначається, що майже чверть століття тому – 22 липня 1998 року, Президентом України був підписаний Указ № 810/98 «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні». У її положеннях, під адміністративною реформою пропонувалося розуміти вид політико-правової реформи, яка здійснюється у сфері виконавчої влади і стосується як її організаційної структури, функцій, кадрового забезпечення, так і взаємовідносин з місцевим самоврядуванням.

Звертається увага, що результати довоєнних етапів проведення заходів адміністративної реформи, неможливо оцінити однозначно. З одного боку в Україні функціонує власна модель державно-владного апарату, а з іншого – його складові механізми, знаходячись під негативним впливом неформалізованої кланово-олігархічної кумівсько-сімейної системи, не тільки у повній мірі не в змозі виконувати ті стратегічні цілі і завдання, що зафіксовані у Концепції адміністративної реформи в Україні далекого 1998 року, а й не можуть належним чином реалізовувати поточні задачі без випадків збоїв у своїй роботі, що виникають насамперед внаслідок хронічного казнокрадства і корупції.

Наголошується, що поствоєнний період українського життя буде очікуємо важким і задалегідь непередбачуваним. Він потребуватиме максимальної організації та самовіддачі, як з боку переважної більшості звичайних громадян, так й представників усіх рівнів та структур влади. У цей непростий період, ефективна владна діяльність має поєднуватися з не менш дієвими системними соціальними трансформаціями, серед яких особливе місце належатиме адміністративній реформі, головними особливостями якої будуть: її базування не на монорівневій «державоцентристській», а на поліструктурній «соціоцентристській» ідеології адміністративного права; її фундаментальність та первинність по відношенню до інших різновидів споріднених реформ (політичної системи, оборонно-безпекової сфери, правоохоронної діяльності, охорони здоров'я, освіти, тощо); підготовка та прийняття її нової концепції з фіксацією сучасної владно-управлінської моделі, функціонування якої забезпечує безальтернативність повної та своєчасної реалізації об'єктивно існуючих суспільних потреб; суттєве збільшення мілітарної складової у переліку цілей і завдань даної реформи; чітко визначений часом особливий порядок режиму організації та здійснення державної влади

на деокупованих територіях; поступова адаптація адміністративного законодавства до відповідного законодавства ЄС з урахуванням особливостей післявоєнного періоду в Україні.

За таких умов мають змінитися не тільки цілі та завдання адміністративної реформи в Україні, а й її сутність, яка полягатиме у фактичній заміні збанкрутілої чинної владної моделі, на принципово нову парадигму влади, функціонування якої має спрямовуватися на повну і своєчасну реалізацію об'єктивно існуючих суспільних потреб у всіх значущих та важливих складових життя українського суспільства і держави.

Констатується, що у післявоєнний період, адміністративна реформа в Україні не повинна здійснюватися за локальним підходом, її заходи мають реалізовуватися лише у повному (загальному), комплексному форматі. Також, повномасштабний формат зазначених трансформаційних процесів можливий у двох варіантах – шляхом формування нової владної моделі без суттєвих змін чинної української цивілізаційної парадигми, і навпаки – з цілеспрямованими заходами щодо заміни даної парадигми.

On the essence of a new stage in Ukraine's administrative reform

Kurinni Ye. V.

Doctor of Law, Professor Zaporizhzhia National University

Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine

Anastasiaeland@gmail.com

Key words: *administrative law, administrative reform, post-war stage, administrative law reform, power model, reform formats.*

The article is devoted to the current problem – the general characteristics and essence of the post-war stage of administrative reform in Ukraine.

In particular, it is emphasized that administrative reform is one of the priorities in the list of systemic transformational processes that occur in all state entities, the executives of which not only realize the need for changes in the current governance mechanisms but also strive to turn them into reality despite the sometimes negative vision of individual steps by the general public.

It is noted that almost a quarter of a century ago – on July 22, 1998, the President of Ukraine signed Decree No. 810/98 “On Measures to Implement the Concept of Administrative Reform in Ukraine”. In its provisions, administrative reform was proposed to be understood as a type of political and law reform, which is carried out in the executive branch and concerns its organizational structure, functions, staffing, and relations with local self-government.

The author highlights that the results of the pre-war stages of administrative reform measures cannot be unambiguously assessed. On the one hand, Ukraine has its own model of the machine of government, and on the other hand, its components, being under the negative influence of the informalized clan-oligarchic crony-family system, not only cannot fulfill those strategic goals and tasks enshrined in the 1998 Concept of Administrative Reform in Ukraine in full but also cannot properly implement current tasks without performance failures arising primarily from treasury looting and corruption.

It is emphasized that the post-war period of Ukrainian life will be difficult and unpredictable in advance. It will require maximum organization and commitment from the vast majority of ordinary citizens and representatives of all levels and structures of power. During the troubled period, effective governance should be combined with equally effective systemic social transformations, among which a special place will belong to administrative reform, the main features of which are as follows: it is based not on a one-level “state-centered” but a polystructural “sociocentric” ideology of administrative

law; its fundamentality and primacy towards other types of related reforms (political system, defense and security sector, law enforcement, health care, education, etc.); drafting and adoption of its new concept with the fixation of a modern power-managerial model, the functioning of which provides no alternative to the full and timely implementation of objectively existing social needs; a significant increase in the militaristic component in the list of reform's goals and objectives; a well-timed specific regime for the organization and exercise of state authority in the deoccupied territories; gradual adaptation of administrative legislation to the relevant EU laws taking into account the particularities of Ukraine's post-war period.

Under such conditions, not only the goals and objectives of administrative reform in Ukraine but also its essence should change. It will involve the actual replacement of the bankrupt current power model with a fundamentally new paradigm of power, the functioning of which should be aimed at the full and timely implementation of objectively existing social needs in all significant and important components of the life of Ukrainian society and the state.

The author holds that in the post-war period, Ukraine's administrative reform should not be carried out under a local approach, and its measures should be implemented only in a full (general) and comprehensive format. The full-scale format of the mentioned transformational processes is possible in two versions – by shaping a new power model without significant changes in the current Ukrainian civilization paradigm, and vice versa – with purposeful measures to replace this paradigm.

Адміністративна реформа займає одне з провідних місць у переліку системних трансформаційних процесів, що відбуваються у всіх державних утвореннях, керівництво яких не лише усвідомлює необхідність змін у чинних владних механізмах, а й бажає втілювати їх у життя, не зважаючи на інколи негативне сприйняття цих кроків широким суспільним загалом.

Адміністративну реформу небезпідставно можна назвати майже постійним явищем, бо потреба в удосконаленні окремих складових державно-владної системи виникає у той чи інший період життя суспільства і держави (наприклад, реформи у сфері державної (публічної) служби, освіти, охорони здоров'я, національної безпеки, громадського порядку, оборони, тощо).

Заходи згаданих трансформаційних процесів враховуючи їх перманентність можуть відбуватися як у локальному, так й у загальному (повному) форматах: перший, характеризується змінами в окремих сферах (галузях) соціального життя; другий – усього державно-владного апарату (насамперед владно-управлінської системи). Необхідність у загальному форматі, постає перед конкретною країною після таких епохальних подій, як зміна соціально-політичного ладу, здобуття незалежності або відбиття воєнної агресії з боку колишньої метрополії, що ніяк не змиритись з об'єктивним перебігом подій історичного сьогодення.

Належне забезпечення суспільних потреб щодо вдосконалення роботи механізмів держав-

но-владного апарату та реалізація покладених на них завдань та функцій безпосередньо втілюється у життя органами виконавчої влади – урядом та його відповідними структурами. Державно-управлінські відносини, що впливають із згаданих вище потреб, виходячи зі змісту предмета адміністративного права, належать до сфери дії норм даної галузі українського права, а також предметів, допоміжних до неї спеціальних та комплексних галузей права, таких як фінансове, земельне, водне, лісове та ін.

Питання інтенсифікації заходів адміністративної реформи (особливо у її загальному форматі) поступово набуватимуть своєї актуальності у поствоєнний період, коли перед Україною поставнуть нові задачі та виклики, як локально-похідного, так й стратегічного характеру, розв'язання яких потребуватиме швидких, компетентних та результативних дій з боку державних керівників, які неможливі без потужної, авторитетної, ефективно функціонуючої без зашкалюючих показників таких негативних явищ, як корупція та казнокрадство.

Для обрання правильного вектору подальших досліджень та зміцнення наукового обґрунтування розв'язання порушеної проблеми, на мою думку доречним використати потенціал науки українського адміністративного права. Зокрема, науково-теоретичною основою цього дослідження мають стати праці таких визнаних представників адміністративно-правової науки як: В.Б. Авер'я-

нов, Ю.П. Битяк, І.П. Голосніченко, Р.А. Калужний, В.К. Колпаков, Т.О. Коломоєць, А.Т. Комзюк, В.Я. Настюк, О.І. Харитовнова та ін.

Враховуючи актуальність та комплексність порушеного питання, існування значних перспектив його подальшого дослідження та інтересу до нього з боку інших колег-науковців, **метою** даної роботи має стати розгляд особливостей та сутності нового етапу адміністративної реформи в Україні.

На початку викладення основного матеріалу, необхідного зазначити, що майже чверть століття тому – 22 липня 1998 року, Президентом України був підписаний Указ № 810/98 «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні».

У положеннях Концепції, під адміністративною реформою пропонувалося розуміти вид політико-правової реформи, яка здійснюється у сфері виконавчої влади і стосується як її організаційної структури, функцій, кадрового забезпечення, так і взаємовідносин з місцевим самоврядуванням.

За мету адміністративної реформи ставилося поетапне створення такої системи державного управління, що забезпечить становлення України як високорозвинутої, правової, цивілізованої європейської держави з високим рівнем життя, соціальної стабільності, культури та демократії, дозволить їй стати впливовим чинником у світі та Європі. Також, метою даної реформи було формування системи державного управління, яка стане близькою до потреб і запитів людей, а головним пріоритетом її діяльності буде служіння народом, національним інтересам. Ця система державного управління мала б буди підконтрольною народом, прозорою, побудованою на наукових принципах і ефективною.

Для досягнення мети адміністративної реформи в ході її проведення планувалося розв'язання таких завдань як: формування ефективної організації виконавчої влади як на центральному, так і на місцевому рівнях управління; формування сучасної системи місцевого самоврядування; запровадження нової ідеології функціонування виконавчої влади і місцевого самоврядування як діяльності щодо забезпечення реалізації прав і свобод громадян, надання державних та громадських послуг; організація на нових засадах державної служби та служби в органах місцевого самоврядування; створення сучасної системи підготовки та перепідготовки управлінських кадрів; запровадження раціонального адміністративно-територіального устрою.

Передбачалося, що адміністративна реформа повинна здійснюватися у кількох напрямках. Перший – це створення нової правової бази, що регламентуватиме державне управління в Україні. Другий – це формування нових інститутів, організаційних структур та інструментів здійснення держав-

ного управління. Третій – це кадрове забезпечення нової системи державного управління. Четвертий – це зміцнення та формування нових фінансово-економічних основ функціонування державного управління. П'ятий – це наукове та інформаційне забезпечення системи державного управління, формування механізмів наукового та інформаційного моніторингу її функціонування [1].

У тому ж 1998 році, під час проведення Першої національної наукової конференції «Адміністративне право: сучасний етап і напрямки реформування» м. Яремче 18–21 червня 1998 року) була схвалена Концепція реформування адміністративного права України, подальша реалізація якої детермінувала необхідність підготовки нової доктрини даної фундаментальної галузі вітчизняного права, в основі якої на думку видатного українського вченого-правника Авер'янова В.Б. має бути покладена протилежна «державоцентристській» – «людиноцентристська» – ідеологія, згідно з якою держава повинна, умовно кажучи, «служити» інтересам громадян... Суспільна роль адміністративного права вбачається не суто «управлінською» (а тим більше не суто «юрисдикційною»), а переважно «обслуговуючою» [2, с. 11–12].

Під час завершення першої каденції президентства Л. Кучми, були здійснені початкові організаційні заходи щодо формування сутності, цілей, завдань адміністративної реформи в Україні. Насамперед, ця важлива системна трансформація була спричинена зміною суспільно-політичного ладу та проголошенням незалежності України, що набуло відповідного нормативно-правового закріплення у положеннях прийнятої 28 червня 1996 року – Конституції України. Також, за часів дворазової каденції другого українського президента були закладені основи неформальної кланово-олігархічної корупційно-сімейної системи (далі КОКС-система), антисуспільні цілі та принципи якої поступово стали домінувати у діяльності державно-владного апарату та фактично блокували темпи всебічного і належного розвитку економічної, соціально-культурної та адміністративно-політичної складових України. За формою основні владні інститути цілком відповідали чинним західним структурам, а за змістом функціонування все більше тяжіли до аналогів північно-східного сусіда з їх кричущими корупцією та казнокрадством. Саме у цей період почали зароджуватися суперечності між задекларованими з боку влади демократичними цінностями та де факто пануючими у суспільстві та державі соціальною несправедливістю, обманом, непотизмом, корупцією і казнокрадством.

Зважаючи на змішаний тип сучасної української республіки (президентсько-парламентської або навпаки), фактор всенародного обрання президента

України має вирішальне значення та майже завжди забезпечує домінування найвищої посадової особи у владній системі нашої країни. Тому, етапи реалізації заходів адміністративної реформи в Україні збігаються з періодами перебування при владі конкретного українського президента.

Наступний, другий етап адміністративної реформи пов'язується з президенством В. Ющенка. Так, Указом Президента України № 340/2006 від 3 травня 2006 року «Про деякі питання впорядкування діяльності консультативно-дорадчих органів при Президенті України», було перейменовано Національну раду з питань державного будівництва, місцевого самоврядування і регіонального розвитку у Національну раду з питань державного управління та місцевого самоврядування. Крім того, ліквідовано: державну комісію з проведення в Україні адміністративної реформи; комісію з питань адміністративно-територіального устрою; комісію з питань формування кадрового резерву на керівні посади державних службовців; міжвідомчу комісію з питань реформування правоохоронних органів; національну раду з питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу; раду з питань реформування судової системи України.

Під час третього етапу, Президент України В. Янукович, 9 грудня 2010 року затвердив Указ № 1085/2010 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади», яким передбачалося замість 112 центральних органів виконавчої влади утворити 72. Крім того, за часів згаданого керівника, було створене державне господарське об'єднання «Укроборонпром», з подальшою діяльністю якого пов'язані численні корупційні скандали. Також, не можна не пригадати про ті значні збитки і шкоду в оборонній та безпековій сферах України, які були завдані за часів президенства вказаної особи, коли центральний апарат СБУ та МО України функціонували під фактичним кураторством спецслужб РФ.

Четвертий етап адміністративної реформи, характеризується продовженням тенденції щодо скороченням урядових структур. Так, постановою Кабінету Міністрів України № 442 від 10 вересня 2014 року «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» число міністерств скоротилося до 20, а кількість контролюючих органів зменшилося з 56 до 27. Крім того, помітною подією у цьому трансформаційному процесі, можна вважати підписання 10 грудня 2015 року Президентом України П. Порошенком Закону України № 889-VIII «Про державну службу». Однак, не зважаючи на початок триваючої з лютого 2014 року російської воєнної агресії (окупації АР Крим та частин Донецької і Луганської областей), під час каденції п'ятого українського президента виникали чис-

ленні корупційні скандали під час закупівлі зброї для ЗСУ, не здійснено реальних кроків щодо побудови в Україні нового патронного заводу замість втраченого у м. Луганську аналогічного підприємства, а також штучно почало загальмовуватися виробництво вітчизняного оперативно-тактичного ракетного комплексу «Сапсан» (бюрократичні перешкоди, судові рішення, тощо).

Під час президентської каденції чинного глави держави В. Зеленського, суттєвими кроками п'ятого етапу адміністративної реформи можна вважати подальшу оптимізацію системи центральних органів виконавчої та початок реальної децентралізації влади в Україні. Нажаль, з моменту розширення російської агресії – 24 лютого поточного року, відповідні трансформаційні заходи в нашій державі були фактично згорнуті. До початку повномасштабного вторгнення РФ, у сфері оборони також спостерігалися недофінансування та неповна реалізація запланованих заходів, однією з головних причин якої – істотні проблеми з виконанням державного оборонного замовлення.

Результати довоєнних етапів проведення заходів адміністративної реформи, не можливо оцінити однозначно. З одного боку в Україні функціонує власна модель державно-владного апарату, а з іншого – його складові механізми знаходячись під негативним впливом неформалізованої КОКС-системи не тільки у повній мірі не в змозі виконувати ті стратегічні цілі і завдання, що зафіксовані у Концепції адміністративної реформи в Україні далекого 1998 року, а й не можуть належним чином реалізовувати поточні задачі без випадків збоїв у своїй роботі, що виникають насамперед внаслідок хронічного казнокрадства і корупції. Навіть в умовах війни, що триває, можна навести десятки виявлених прикладів розкрадання і неправомірної торгівлі товарами з переліку отриманих гуманітарних поставок наших держав-партнерів. Причому географія подібних неподобств – від Львову до Запоріжжя, тобто охоплює територію усєї країни – від відносно спокійного тилового міста та до майже прифронтового обласного центру.

Численні приклади домінування реалізації власних меркантильних інтересів серед нашого чиновництва можна було зустріти й у попередні роки (чого варта минулорічна порада естонської президентки Крісті Кальюлайд бізнесу своєї країни не вкладати гроші в Україну, а тільки торгувати з нею, через брак реформ в нашій країні [3]).

З часу початку декларування системних реформ в Україні (серед яких адміністративній реформі належить ключове місце) пройшло майже 25 років, у результаті їх суперечливої половинчастості та фактичного неуспіху, наша держава стала однією найбільш біднішою країною Європи

(з показником ВВП на 1 січня 2021 року 4960 дол. на душу населення ми випереджали лише Грузію – 4807 дол., Молдову – 4791 дол. та Вірменію – 4594 дол. [4]).

Наша економічна слабкість та соціально-політична вразливість у значній мірі сприяли тому, що ми стали об'єктом розширеної агресії з боку псевдо братерського сусіда наприкінці лютого 2022 року. І тільки завдяки мужності та героїзму своїх захисників, а також військовій і економічній допомозі з боку західних демократій, Україна протягом семи місяців чинить гідний опір та надає відсіч більш сильнішому противнику.

Після нашої перемоги над ворогом, а у це вірять 98 відсотків опитаних українських громадян [5], постане нагальна необхідність у відновленні сотень і тисяч зруйнованих сіл, селищ, міст, інфраструктурних об'єктів, розмінуванні десятків тисяч гектарів української землі, а також поновленні керівництва розшматованою війною державою.

Зазначене управління вже не можна бути здійснювати на довоєнних засадах. Суспільство з відкритими, незагоєними соціальними ранами, навряд чи з байдужістю реагуватиме на неправду, несправедливість чи будь-якій інший прояв владного свавілля.

Поствоєнний період українського життя буде очікуємо важким і заздалегідь непередбачуваним. Він потребуватиме максимальної організації та самовіддачі як з боку переважної більшості звичайних громадян, так й представників усіх рівнів та структур влади. У цей непростий період ефективна владна діяльність має поєднуватися з не менш дієвими системними соціальними трансформаціями, серед яких особливе місце належатиме адміністративній реформі, головними особливостями якої будуть: її базування не на монорівневій «державоцентристській», а на поліструктурній «соціоцентристській» ідеології адміністративного права; її фундаментальність та первинність по відношенню до інших різновидів споріднених реформ (політичної системи, оборонно-безпекової сфери, правоохоронної діяльності, охорони здоров'я, освіти, тощо); підготовка та прийняття її нової концепції з фіксацією сучасної владно-управлінської моделі, функціонування якої забезпечує безальтернативність повної та своєчасної реалізації об'єктивно існуючих суспільних потреб; суттєве збільшення мілітарної складової у переліку цілей і завдань даної реформи; корегування чинного формату реалізації інституту адміністративної юстиції, шляхом запровадження її змішаного варіанту; чітко визначений часом особливий порядок режиму

організації та здійснення державної влади на деокупованих територіях; її постійний та органічний зв'язок з новітньою доктриною адміністративного права, теоретичні положення якої допомагатимуть вирішувати існуючі практичні проблеми у сфері владно-управлінської діяльності (суттєве підвищення професійних, морально-ціннісних та ідеологічних вимог до кандидатів на посади державних (публічних) службовців); поступова адаптація адміністративного законодавства до відповідного законодавства ЄС з урахуванням особливостей післявоєнного періоду в Україні.

За таких умов мають змінитися не тільки цілі та завдання адміністративної реформи в Україні, а й її сутність, яка полягатиме у фактичній заміні збанкрутілої під впливом неформалізованої КОКС-системи чинної владної моделі, на принципово нову парадигму влади, функціонування якої має спрямовуватися на повну і своєчасну реалізацію об'єктивно існуючих суспільних потреб у всіх значущих та важливих складових політичного, економічного та соціально-культурного життя українського суспільства і держави.

Нова сутність адміністративної реформи, не суперечить її визначенню у редакції 1998 року, вона тільки розширює уяву про її масштаби та змістовні пріоритети, надає можливість правильно визначити світоглядно-ідеологічну основу (фундамент) як для переважної більшості громадян, так й для суспільства і держави в цілому.

На підставі викладеного, слід **констатувати**, що у післявоєнний період, адміністративна реформа в Україні не повинна здійснюватися за локальним підходом, її заходи мають реалізовуватися лише у повному (загальному), комплексному форматі та стосуватися не тільки організації та функціонування владних інститутів, а також основних структур громадянського суспільства як самоврядної організації небайдужих, соціально активних громадян, що наділені реальними можливостями впливу на публічно відкриті органи влади, шляхом дієвої участі у їх формуванні та постійного контролю за їх діяльністю. Також, повномасштабний формат зазначених трансформаційних процесів можливий у двох варіантах – шляхом формування нової владної моделі без суттєвих змін чинної української цивілізаційної парадигми, і навпаки – з цілеспрямованими заходами щодо заміни даної парадигми. На мій погляд, кращим є другий підхід, бо він фактично виключає ризики повернення до, поки що, домінуючих зараз в Україні неефективних схем пострадянської моделі організації влади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні : Закон України від 28.05.2006 № 340/2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98#Text>

2. Авер'янов В. Нова доктрина українського адміністративного права: концептуальні позиції. *Право України*. 2006. № 5. С. 11–17.
3. Сидоренко С. Президентка Естонії: Україні знадобиться зо 20 років для готовності до членства в ЄС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/interview/2021/08/25/7126983/>
4. ВВП на душу населення. URL: https://www.prostobank.ua/world/spravochniki/vvp_na_dushu_naseleniya
5. Тищенко К. 98% українців вірять у перемогу, 91% підтримують Зеленського – опитування. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/08/11/7362903/>

REFERENCES

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2006) Pro zakhody shchodo vprovadzhennia Kontseptsii administratyvnoi reformy v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 28.05.2006 № 340/2006 [On Measures to Implement the Concept of Administrative Reform in Ukraine: the Law of Ukraine as of 28.05.2006 No. 340/2006]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98#Text>
2. Averianov V. (2006) Nova doktryna ukrainskoho administratyvnoho prava: kontseptualni pozytsii [New doctrine of Ukrainian administrative law: conceptual positions]. *Pravo Ukrainy*, no. 5, pp. 11–17.
3. Sydorenko S. Prezydentka Estonii: Ukraini znadobysia zo 20 rokiv dlia hotovnosti do chlenstva v YeS [The President of Estonia: Ukraine needs about 20 years for joining the EU]. Retrieved from: <https://www.eurointegration.com.ua/interview/2021/08/25/7126983/>
4. VVP na dushu naseleniya [GDP per capita]. Retrieved from: https://www.prostobank.ua/world/spravochniki/vvp_na_dushu_naseleniya
5. Tyshchenko K. 98% ukraintsiv viriat u peremohu, 91% pidtrymuiut Zelenskoho – opytuvannia [98% of Ukrainians believe in victory, 91% support Zelenskyi – a survey]. Retrieved from: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/08/11/7362903/>

Щодо співвідношення фінансового моніторингу та фінансового контролю: доктринальний та законодавчий підходи

Резнік О. М.

доктор юридичних наук, доцент, заслужений юрист України,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства
Сумський державний університет
вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, України
orcid.org/0000-0003-4569-8863
reznikoleg07@gmail.com

Уткіна М. С.

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства
Сумський державний університет
вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, України
orcid.org/0000-0002-3801-3742
m.utkina@yur.sumdu.edu.ua

Ключові слова: легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, тіньова економіка, фінанси, фінансовий контроль, фінансовий моніторинг.

У статті розглянуто питання співвідношення двох категорій «фінансовий моніторинг» та «фінансовий контроль». Зокрема, було наведено трактування цих категорій, що містяться на законодавчому рівні, а також у доктринальних джерелах. Авторкою було наголошено на плюралізмі наукових поглядів щодо співвідношення категорій «фінансовий моніторинг» та «фінансовий контроль». Представники наукової спільноти ототожнюють ці два поняття, зазначаючи на їх схожості, деякі відмежовують із виокремленням відмінностей. Зважаючи на необхідності співвідношення категорій, авторкою було виокремлено основні ознаки фінансового моніторингу та фінансового контролю. Увагу було зосереджено на об'єктах фінансового моніторингу та фінансового контролю. Авторка у статті систематизувала різні позиції представників наукової спільноти щодо співвідношення цих двох категорій. Зокрема, превалюють думки щодо тотожності цих категорій, а також належності фінансового моніторингу до системи методів фінансового контролю. Зважаючи на дослідження, було визначено, що дійсно доцільно розглядати фінансовий моніторинг як метод фінансового контролю, зважаючи на що – категорія «фінансовий контроль» є більш широкою. Автори також наголосили на тому, що визначення дефініції «фінансовий моніторинг» закріплено в Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення». У свою чергу, законодавець не надав визначення у нормативно-правових актах категорії «фінансовий контроль», навіть не зважаючи на доволі часту вживаність у нормативних документах.

As to the correlation between financial intelligence (monitoring) and financial control: doctrinal and legislative approaches

Reznik O. M.

*Doctor of Law, Associate Professor, Honoured Lawyer of Ukraine,
Associate Professor at the Department of Criminal and Legal Disciplines
and Procedures
Sumy State University
Ryskoho-Korsakova str., 2, Sumy, Ukraine
orcid.org/0000-0003-4569-8863
reznikoleg07@gmail.com*

Utkina M. S.

*Candidate of Law,
Senior Lecturer at the Department of Criminal and Legal Disciplines
and Procedures
Sumy State University
Ryskoho-Korsakova str., 2, Sumy, Ukraine
orcid.org/0000-0002-3801-3742
m.utkina@yur.sumdu.edu.ua*

Key words: *legalization (laundering) of proceeds from crime, shadow economy, finance, financial control, financial intelligence (monitoring).*

The article discusses the correlation between the two categories of “financial intelligence (monitoring)” and “financial control”. In particular, the interpretation of these categories, which are contained at the legislative level, as well as in doctrinal sources, was given. The author emphasized the pluralism of scientific views on the relationship between the categories of “financial intelligence (monitoring)” and “financial control”. Representatives of the scientific community identify these two concepts, noting their similarities, some distinguish between differences. Given the need for the ratio of categories, the author highlighted the main features of financial intelligence (monitoring) and financial control. Attention was focused on the objects of financial intelligence (monitoring) and financial control. In the article, the author systematizes the different positions of the representatives of the scientific community on the relationship between these two categories. In particular, opinions prevail about the identity of these categories, as well as the affiliation of financial intelligence (monitoring) to the system of financial control methods. Based on the research, it was determined that it is really appropriate to consider financial intelligence (monitoring) as a method of financial control, given that the category of “financial control” is broader. The authors also stressed that the definition of “financial intelligence (monitoring)” is enshrined in the Law of Ukraine “On Prevention and Counteraction to Legalization (Laundering) of Proceeds from Crime, Terrorist Financing and Financing the Proliferation of Weapons of Mass Destruction”. In turn, the legislator did not provide a definition in the regulations of the category of “financial control”, even despite the fairly frequent use in regulations.

Вступ. Одним із ключових викликів, що стоїть перед кожною державою в контексті фінансової глобалізації – стрімкий розвитку відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом. Зокрема, влас-

ники такого роду доходів намагаються надати їм так званого законного походження. У свою чергу, доходи, одержані злочинним шляхом можуть становити загрозу не лише економічній та фінан-

совій системі, а й національній системі країни в цілому. Зважаючи на низький рівень ефективності інструментів контролю фінансової системи, це зумовлює прискорений переказ такого роду коштів, що у свою чергу, призводить до розвитку тіньової економіки. Так, за попередніми даними Міністерства економіки України, у 2021 р., рівень тіньової економіки в Україні становив 31% від обсягу офіційного валового внутрішнього продукту. У свою чергу, темп приросту/зниження рівня реального ВВП становив 2,2%. Такі деструктивні процеси потрібно намагатись «викорінувати» шляхом виведенню з «тіні» доходів.

Зокрема, провідне місце у вищезазначених контролюючих процесах відіграє фінансовий моніторинг. В цілому, представники наукової спільноти наголошують на тому, що фінансовий моніторинг становить собою один із найбільш суверенних засобів в контексті ефективності системи протидії легалізації злочинних доходів. Також, констатуємо, що при вибудовуванні національних систем фінансового моніторингу основна увага була зосереджена на принципово новому підході, з урахуванням вже вищезазначених розвитку тіньової економіки, дублювання функцій окремих органів влади, а також недовірчистість чинного нормативно-правового забезпечення. Проте, констатуємо, що фінансовий моніторинг доволі часто ототожнюють із фінансовим контролем. Насправді, ці дві категорії, які трактуються як певного роду діяльність, є схожими, що і викликає плуралізм наукових поглядів на дане питання. Зважаючи на вищевикладене, актуалізується питання співвідношення категорій «фінансовий моніторинг» та «фінансовий контроль» шляхом надання визначення категоріям, виокремлення їх основних ознак.

Виклад основного матеріалу. В цілому, категорія «фінансовий моніторинг» стала широко впізнаваною та вживаною у зв'язку зі створенням у 1989 році Міжнародної групи з протидії відмиванню брудних грошей (Financial Action Task Force on Money Laundering – FATF) країнами G7. Г. Завитовська наголошує на тому, що категорія «фінансовий контроль» вперше згадується у першому збірнику законів Росії – «Руській Правді». Зокрема, вона виокремлює право за вищою урядовою особою (князем) на здійснення грошового контролю, яке закріплювалось у «Руській Правді» [1, с. 56].

Звертаючись до нормативно-правових актів, які закріплюють правові механізми запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, визначаємо, що дефініція «фінансовий моніторинг» знайшла своє закріплення у Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового

знищення» [2]. Відповідно до цього закону, фінансовий моніторинг становить сукупність заходів, що вживаються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії, що включають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу.

У свою чергу, правові та організаційні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні регламентуються Законом України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» [3]. Проте, у цьому нормативно-правовому акті не закріплюється визначення дефініції «фінансовий контроль». Лише у ст. 2 визначаються основні завдання органу державного фінансового контролю. Незважаючи на той факт, що категорія «фінансовий моніторинг» є доволі вживаною та часто згадуваною у нормативно-правових актах, визначення у вітчизняному законодавстві відсутнє. Проект Закону України «Про основні засади діяльності органів державного фінансового контролю» від 2017 р. [4], пропонував закріпити на нормативному рівні дану дефініцію. Так, фінансовий контроль було запропоновано розглядати як урядовий фінансовий контроль, що здійснюється органами державного фінансового контролю щодо забезпечення законного, ефективного, економічного та результативного формування, розподілу, управління та використання державних (місцевих) ресурсів об'єкта контролю та спрямований на попередження, виявлення та усунення порушень фінансово-бюджетної дисципліни. Таким чином, фінансовий контроль в цілому необхідно розглядати як певного роду форму нагляду, спостереження за процесом формування, розподілу й використання ресурсів. У свою чергу, фінансовий моніторинг полягає більше у зборі та аналізі певної інформації стосовно фінансових операцій.

Зважаючи на вищевикладене, зауважимо, що сутність фінансового моніторингу та фінансового контролю дещо різниться, зважаючи на те, що останній, на нашу думку, є більш ширшим поняттям, оскільки передбачає нагляд та спостереження на постійній основі, використовуючи при цьому ризик-орієнтований підхід. Фінансовий контроль в цілому провадиться на всіх етапах фінансової діяльності. Зокрема: при формування, розподілі, а також використанні коштів публічних грошових фондів. На протигагу цьому знаходимо позицію І. Патюти. Так, фінансовий моніторинг визначається як більш широке поняття, зважаючи на те, що він передбачає постійне спостереження, на основі чого уможливується подальше прогнозування випадків ризиків, пов'язаних із легалізацією так званих злочинних доходів [5, с. 49].

Е. Дмитренко, у свою чергу, пропонує розглядати фінансовий моніторинг як одну із нових

специфічних форм контролю, що включає в себе систему організаційно-правових, інформаційних, кадрових та інших заходів уповноважених суб'єктів у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму [6 с. 44].

У словнику фінансово-правових термінів за загальною редакцією Л. Воронової, авторка наголошує на тому, що більшість представників наукової спільноти підтримують діяльний підхід до визначення поняття фінансового контролю [7, с. 512]. Щодо фінансового моніторингу, на нашу думку, доцільно визначити як інформаційну модель, зважаючи на те, що така діяльність забезпечує інформацією з метою прийняття управлінських рішень.

О. Орлюк у фінансовій енциклопедії розглядає фінансовий моніторинг в контексті специфічної форми державного фінансового контролю, що здійснюється уповноваженими державними органами та установами [8, с. 430]. В цілому, така позиція є цілком логічною, враховуючи їх тісний взаємозв'язок. Це зумовлено функціями фінансового моніторингу та фінансового контролю, які визначені та закріплені у законодавчих актах, які були згадані нами раніше. Такої ж позиції певною мірою дотримується Л. Воронова [7, с. 516]. Зокрема, авторка наголошує на тому, що фінансовий моніторинг саме потрібно розглядати як метод фінансового контролю. Це зумовлено тим, що фінансовий моніторинг передбачає використання певних способів та прийомів провадження контрольних заходів із перевірки інформації щодо фінансових операцій.

Дану позицію також розділяє А. Задоя [9, с. 62], який виокремлює фінансовий моніторинг як форму фінансового контролю зважаючи на мету моніторингу, яка полягає безпосередньо у виявленні фінансових операцій, які можуть бути пов'язані із легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом.

М. Дубина також наголошує, що враховуючи ідентифікований нею зміст поняття «контроль», фінансовий контроль містить в собі фінансовий моніторинг. У той же час, науковиця наголошує на тому, що на різних етапах провадження фінансового моніторингу відбуваються різні процеси. Зокрема, на початковому – спостереження за фінансовими операціями, а вже на другому – фінансовий контроль [10, с. 256].

Зважаючи на вищевикладене, констатуємо, що єдності серед представників наукової спільноти щодо співвідношення цих двох категорій немає, а плюралізм трактувань призводить до подальшої наукової дискусії. Аналізуючи ці дві категорії, вважаємо за необхідне також визначити, що є об'єктом фінансового моніторингу та фінансового контролю. Із приводу першого, то звертаємось до уже згаданого вище Закону України «Про запобі-

гання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [2], в якому законодавець чітко закріпив визначення «об'єкт фінансового моніторингу». Відповідно до п. 41 ч. 1 ст. 1 цієї дії з активами, пов'язані з відповідними учасниками фінансових операцій, які їх проводять, за умови наявності ризиків використання таких активів з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та/або фінансування розповсюдження зброї масового знищення, а також будь-якої інформації про такі дії чи події, активи та їх учасників. У свою чергу, враховуючи визначення, наведені вище, об'єктом фінансового контролю є процеси із грошовими коштами в контексті формування, розподілу й використання фінансових ресурсів.

Також уваги потребує і питання класифікації фінансового моніторингу та фінансового контролю. Зокрема, відповідно різновидами фінансового моніторингу є державний та внутрішній. Проте, не можна сказати, що це класифікація фінансового моніторингу, оскільки ці два види становлять його дворівневу систему. Щодо фінансового контролю, то можна виокремити декілька видів, зважаючи на критерій класифікації. Зокрема, якщо увагу звертати на характер взаємовідносин та суб'єктах контролю, то тут слід виділяти зовнішній та внутрішній фінансовий контроль. Беручи за критерій класифікації час проведення, то слід виокремлювати попередній (первинний), поточний та наступний. У свою чергу, за формою проведення фінансовий контроль можна розділити на обов'язковий та ініціативний, а за суб'єктами контролю – державний, відомчий, внутрішньогосподарський, аудиторський, фінансовий контроль органів місцевого самоврядування. Ще двома критеріями для класифікації є сфера фінансової діяльності та місце здійснення. Відповідно до першого критерія класифікації виділяють наступні види фінансового контролю: бюджетний, податковий, валютний, кредитний, страховий і інвестиційний. За другим критерієм виділяють фінансовий контроль на місцях та дистанційний (беззвізний).

Висновки з даного дослідження. В цілому, аналізуючи ці дві категорії, доцільно визначити методи фінансового контролю. Оскільки, спираючись на позиції представників наукової спільноти, ми вважаємо, що фінансовий моніторинг не слід ототожнювати із фінансовим контролем, проте цілком логічно розглядати його як метод. В цілому, до методів фінансового контролю належать ревізія, обстеження фінансової діяльності, тематична перевірка. Вважаємо, що доцільно також в цьому контексті розглядати і фінансовий моніторинг з урахуванням вже згаданого вище діяльного підходу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Завистовська Г. І. (2009). Фінансовий контроль: становлення дефініції. Інвестиції: практика та досвід, (17), 56–58. Вилучено з: http://www.investplan.com.ua/pdf/17_2009/15.pdf
2. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06. 12. 2019 р. № 361-IX. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>
3. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні: Закон України від 26. 01. 1993 р. № 2939-XII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12#Text>
4. Про основні засади діяльності органів державного фінансового контролю: проект Закону України від 11. 12. 2017 р. Сайт Державної аудиторської служби України. URL: <https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/1057>
5. Патюга І. (2014). Державний фінансовий моніторинг у контексті регулювання банківського сектору. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Вип. 4. С. 48–51.
6. Дмитренко Е. (2014). Роль фінансового моніторингу у мінімізації латентності злочинів, передбачених статтями 209 та 209-1 Кримінального кодексу України. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*, № 1, 43–49.
7. Воронова Л. К. Словник фінансово-правових термінів (2011). 2-ге вид., перероб. і доповн. Київ : Алерта, 558 с.
8. Орлюк О., Воронова Л., Заверуха І. (2008). Фінансова енциклопедія. Київ : Юрінком Інтер, 472 с.
9. Задоя А., Ткаченко І. (2005). Фінансовий моніторинг : перспективи впровадження та проблеми реалізації. *Економічний вісник НГУ*. № 2. С. 59–65.
10. Дубина М. В. (2015). Дослідження змісту дефініції «фінансовий моніторинг». *Проблеми і перспективи економіки та управління*. № 3(3). С. 253–258.

REFERENCES

1. Zavystovska H. I. (2009). Finansovyi monitorinh: stanovlennia definititsii [Financial Intelligence (Monitoring): Becoming a Definition]. *Investitsii: praktyka ta dosvid* [Investments: Practice and Experience], (17), 56–58. Retrieved from: http://www.investplan.com.ua/pdf/17_2009/15.pdf [in Ukrainian].
2. Pro zapobihannia ta protydiyuh lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shlyakhom, finansuvanniu terorysmy ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroyi masovoho znyschennia [On Prevention and Counteraction to Legalization (Laundering) of Proceeds from Crime, Terrorist Financing and Financing the Proliferation of Weapons of Mass Destruction]: Law of Ukraine dated by 06. 12. 2019. № 361-IX. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> [in Ukrainian]
3. Pro Osnovni Zasady Zdiisnennia derzhavnoho finansovoho kontroliu v Ukrayini [On the Basic Principles of State Financial Control in Ukraine]: Law of Ukraine dated by 26. 01. 1993 p. № 2939-XII. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12#Text> [in Ukrainian]
4. Pro osnovni zasady diyalnosti orhaniv derzhavnoho finansovoho kontroliu [On the Main Principles of Activity of State Financial Control Authorities]: Draft Law of Ukraine dated by 11. 12. 2017. The website of the State Audit Service of Ukraine. URL: <https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/1057> [in Ukrainian]
5. Patiuta I. (2014). Derzhavnyi finansovyi monitorynh u konteksti rehuliuвання bankivskoho sektoru [State Financial Intelligence (Monitoring) in the Context of Banking Sector Regulation]. *Naukovyi Visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu* [Scientific Bulletin of Kherson State University]. Issue. 4. P. 48–51.
6. Dmytrenko E. (2014). Rol' finansovoho monitorynhu u minimizatsii latentnosti zlochyniv, peredbachenykh stattiamy 209 ta 209-1 Kryminalhnoho Kodeksu Ukrayiny. [The Role of Financial Intelligence (Monitoring) in Minimizing the Latency of Crimes Provided for by Articles 209 and 209-1 of the Criminal Code of Ukraine]. *Naukovyi Chasopys Natsionalnoyi akademiyi prokuratury Ukrayiny* [Scientific Journal of the National Academy of the Prosecutor of Ukraine], № 1, 43–49.
7. Voronova L.K. *Slovyk finansovo-pravovykh terminiv* [Dictionary of Financial and Legal Terms] (2011). – 2nd ed., revised and add., Kyiv: Alerta, 558 p.
8. Orliuk O., Voronova L., Zaverukha I. (2008). *Finansova entsyklopediya* [Financial encyclopedia]. Kyiv : Yurinkom Inter, 472 p.

9. Zadoya A., Tkachenko I. (2005). Finansovyi monitorynh : perspektyvy vprovadzhenia ta problemy realizatsiyi [Financial Intelligence (Monitoring): Implementation Prospects and Implementation Problems]. Ekonomichnyi Visnyk NHU [Economic Bulletin of the National Mining University]. № 2. P. 59–65.
10. Dubyna M. V. (2015). Doslidzhennia zmistu definitysi "finansovyi monitorynh". [Research of the Content of the Definition "Financial Intelligence (Monitoring)".] Problemy I Perspektyvy Ekonomiky ta Upravlinnia [Problems and Prospects of Economics and Management]. № 3 (3). P. 253–258.

РОЗДІЛ II. ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 347.4

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2022-2-04>

Правові та практичні проблеми інтеграції європейських стандартів соціального діалогу в Україні

Мартинюк Я. М.

кандидат історичних наук,
доцент кафедри соціогуманітарних технологій
Луцький національний технічний університет
вул. Львівська, 75, Луцьк, Україна
orcid.org/0000-0002-1982-5112
mart.sn@ukr.net

Ключові слова: соціальний діалог, соціальне партнерство, профспілки, об'єднання роботодавців, територіальна громада.

В статті досліджується соціальний діалог як важливий елемент праці, управління ринковими відносинами, за допомогою якого інтереси працівників і роботодавців враховуються в процесі вироблення політики та законодавства на всіх рівнях. Підкреслюється, що соціальний діалог в Україні за останні п'ять років стикався з серйозними обмеженнями та невдачами. Серед них – складна політична ситуація, нелегкий економічний і соціальний розвиток та нова динаміка на ринку праці. Впроваджені механізми соціального діалогу фактично не змогли забезпечити тристоронній консенсус щодо важливих політичних рішень у соціально-економічній сфері.

Мета дослідження – вивчення шляхів та методів підвищення ефективності впливу та впровадження соціального діалогу в Україні. Адже успішний соціальний діалог має важливе значення для вирішення економічних і соціальних проблем України та створення позитивного впливу на умови життя та праці її громадян. Автор статі також має на меті: зробити огляд поточного стану соціального діалогу в Україні та дослідити, як необхідні умови для ефективного соціального діалогу виконуються на практиці. Визначити ключові правові та практичні перешкоди для ефективного та впливового соціального діалогу.

Характеризуються основні форми, яких набув соціальний діалог в сучасному українському суспільстві. На національному, галузевому та територіальному рівнях сторони соціального діалогу співпрацюють у таких формах: обмін інформацією (за запитом соціальних партнерів органи державної влади інформують профспілки та організації роботодавців інформацію про ринок праці, у тому числі про виплату заробітної плати); участь представників профспілок, їх об'єднань та об'єднань організацій роботодавців у засіданнях Кабінету Міністрів України, урядових комітетів та колегій центральних та місцевих органів виконавчої влади під час розгляду питань трудових відносин; попередні консультації органів державної влади з представниками профспілок, їх об'єднань та об'єднань організацій роботодавців у процесі прийняття рішень; участь соціальних партнерів у розробці та експертизі проектів законодавчих актів і програм соціально-економічного розвитку; тристоронній соціальний діалог у загальнодержавних та територіальних (обласних, районних) тристоронніх соціально-економічних радах, радах фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування та координаційних комітетах із сприяння зайнятості населення; колективні переговори.

Поряд з цим в статті аналізується законодавча база, що регулює окремі аспекти соціального діалогу. Адже окрім Закону про соціальний діалог, цілий ряд законів та нормативно-правових актів містять положення, що стосуються різних сторін партнерських взаємин учасників соціально-економічних взаємин.

Legal and practical problems of integration european standards of social dialogue in Ukraine

Martynyuk Y. M.

Candidate of Historical Sciences,

Associate Professor at the Department of Socio-Humanitarian Technologies

Lutsk National Technical University

Lvivska str., 75, Lutsk, Ukraine

orcid.org/0000-0002-1982-5112

mart.sn@ukr.net

Key words: *social dialogue, social partnership, trade unions, employers' association, territorial community.*

The article examines social dialogue as an important element of work, management of market relations, with the help of which the interests of employees and employers are taken into account in the process of policy and legislation development at all levels. It is emphasized that social dialogue in Ukraine has faced serious limitations and failures over the past five years. Among them are the difficult political situation, difficult economic and social development and new dynamics in the labor market. The implemented mechanisms of social dialogue were actually unable to ensure tripartite consensus on important political decisions in the socio-economic sphere.

The purpose of the research is to study the ways and methods of increasing the effectiveness of influence and implementation of social dialogue in Ukraine. After all, a successful social dialogue is important for solving the economic and social problems of Ukraine and creating a positive impact on the living and working conditions of its citizens. The author of the article also aims to: make an overview of the current state of social dialogue in Ukraine and investigate what necessary conditions for effective social dialogue are fulfilled in practice. Identify key legal and practical obstacles to effective and influential social dialogue.

The main forms that social dialogue has acquired in modern Ukrainian society are characterized. At the national, sectoral and territorial levels, the parties to the social dialogue cooperate in the following forms: exchange of information (at the request of social partners, state authorities inform trade unions and employers' organizations of information about the labor market, including the payment of wages); participation of representatives of trade unions, their associations and associations of employers' organizations in meetings of the Cabinet of Ministers of Ukraine, government committees and boards of central and local executive bodies during consideration of labor relations issues; preliminary consultations of state authorities with representatives of trade unions, their associations and associations of employers' organizations in the decision-making process; participation of social partners in the development and examination of projects of legislative acts and programs of socio-economic development; tripartite social dialogue in national and territorial (regional, district) tripartite socio-economic councils, councils of mandatory state social insurance funds, and coordination committees for promoting employment of the population; collective bargaining.

Along with this, the article analyzes the legislative framework that regulates certain aspects of social dialogue. After all, in addition to the Law on Social Dialogue, a number of laws and normative legal acts contain provisions relating to various aspects of partnership relations of participants in socio-economic relations.

Вступ. З моменту здобуття Україною незалежності в 1991 році соціальний діалог був розроблений і впроваджений як інструмент політики для вирішення соціально-економічних проблем, а також як механізм сприяння кращим умовам праці та посиленню соціальної згоди та соціальної справедливості. Він став важливим елементом праці, управління ринковими відносинами, за допомогою якого інтереси працівників і роботодавців враховуються в процесі вироблення політики та законодавства на всіх рівнях.

Проте соціальний діалог в Україні за останні п'ять років стикався з серйозними обмеженнями та невдачами. Серед них – складна політична ситуація, нелегкий економічний і соціальний розвиток та нова динаміка на ринку праці. Інституціоналізовані механізми соціального діалогу фактично не змогли забезпечити тристоронній консенсус щодо важливих політичних рішень у соціально-економічній сфері. Ілюстрацією ситуації, що склалася, є те, що Національна тристороння соціально-економічна рада (НТСЕР), створена як головний консультативний та тристоронній дорадчий орган з економічних, соціальних і трудових питань, більше ніж на п'ять років призупиняла свою діяльність.

Мета дослідження – вивчення шляхів та методів підвищення ефективності впливу та впровадження соціального діалогу в Україні. Адже успішний соціальний діалог має важливе значення для вирішення економічних і соціальних проблем України та створення позитивного впливу на умови життя та праці її громадян. Дослідження також має на меті: зробити огляд поточного стану соціального діалогу в Україні та дослідити, наскільки необхідні умови для ефективного соціального діалогу виконуються на практиці. Визначити ключові правові та практичні перешкоди для ефективного та впливового соціального діалогу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальний діалог в Україні відбувається між: (1) центральними та місцевими органами виконавчої влади та (2) профспілками та (3) організаціями роботодавців. До цього процесу не залучаються представники підприємницьких об'єднань чи інших неурядових організацій, які входять до громадських рад, створених при центральній та місцевій органах виконавчої влади.

На національному, галузевому та територіальному рівнях сторони соціального діалогу співпрацюють у таких формах:

- обмін інформацією (за запитом соціальних партнерів органи державної влади інформують профспілки та організації роботодавців інформацію про ринок праці, у тому числі про виплату заробітної плати);

- участь представників профспілок, їх об'єднань та об'єднань організацій роботодавців у засі-

даннях Кабінету Міністрів України, урядових комітетів та колегій центральних та місцевих органів виконавчої влади під час розгляду питань трудових відносин;

- попередні консультації органів державної влади з представниками профспілок, їх об'єднань та об'єднань організацій роботодавців у процесі прийняття рішень;

- участь соціальних партнерів у розробці та експертизі проектів законодавчих актів і програм соціально-економічного розвитку;

- тристоронній соціальний діалог у загальнодержавних та територіальних (обласних, районних) тристоронніх соціально-економічних радах, радах фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування та координаційних комітетах із сприяння зайнятості населення;

- колективні переговори.

Незважаючи на суттєві політичні, економічні та соціальні реформи в Україні за останні п'ять років, нинішня законодавча та нормативна база щодо соціального діалогу була востаннє «оновлена» у 2012 році з прийняттям Закону про соціальний діалог 2010 року [1]. Поточну редакцію Закону, із незначними змінами було прийнято 12.05.2022 р.

Нині у законодавчій базі, що регулює окремі аспекти соціального діалогу, співіснують декілька суперечливих положень. Адже окрім Закону про соціальний діалог, цілий ряд законів та нормативно-правових актів містять положення, що стосуються різних сторін взаємин учасників соціально-економічних взаємин:

- права та обов'язки сторін, участь у соціальному діалозі центральних та місцевих органів виконавчої влади – Закони про центральні органи виконавчої влади; про місцеві державні адміністрації; про профспілки, їх права та гарантії діяльності; про організації роботодавців, їх об'єднання, права та гарантії діяльності [2; 3; 4; 5];

- основні принципи, процедури, зміст, склад сторін, рівень укладення колективних договорів і угод, загальна система ведення колективних переговорів усіх рівнів – Закон про колективні договори та угоди [6];

- загальна система укладення колективних договорів на рівні підприємства (підприємства, установи, організації) – КЗпП України [7];

- колективно-договірне регулювання окремих сфер трудових відносин та господарської діяльності – Закони про оплату праці, про відпустки, про охорону праці; Господарський кодекс України [8; 9; 10; 11];

- відповідальність за порушення законодавства про колективні переговори та порядок вирішення розбіжностей – Кодекс про адміністративні правопорушення [12] та Закон про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) [13];

– функціонування тристоронніх органів у сфері зайнятості та соціального страхування – Закони про зайнятість населення та загальнообов’язкове державне соціальне страхування [14; 15];

– постанови Кабінету Міністрів України (КМУ), що затверджують статuti міністерств, Регламент КМУ, порядок повідомної реєстрації галузевих (міжгалузевих) та територіальних угод, колективних договорів тощо.

Така ситуація створює правову невизначеність для правоохоронних органів, часто вводить в оману суб’єктів відповідного законодавства та призводить до поганого його дотримання. Більше того, багато колізій законів та порушень правової ієрархії залишаються невіршеними. Наприклад, правила внутрішнього розпорядку Об’єднаних представницьких органів профспілок та організацій роботодавців у багатьох положеннях наразі скасовують Закон про соціальний діалог.

Нинішній стан соціального діалогу створений повільною реакцією політиків і законодавців на зміни, спричинені поточними реформами політичної системи, децентралізацією державного управління, реструктуризацією громадянського суспільства та новою динамікою роботодавців і профспілок.

Розбіжності або накладення законодавчих положень, що стосуються соціального діалогу, призводять до неузгодженості позицій з важливих питань соціально-економічної політики та посилюють вибірковий підхід влади під час консультацій з одних і тих самих питань, що належать до компетенції різних органів та організацій соціального діалогу.

Наприклад, повноваження соціально-економічних рад, визначені Законом «Про соціальний діалог», неадекватно відображені в інших нормативно-правових актах. Йдеться про такі повноваження: схвалення законопроектів; обов’язки щодо розгляду рекомендацій та пропозицій соціально-економічних рад органами державної влади та місцевого самоврядування; участь представників соціально-економічних рад у засіданнях колегіальних органів центральної та місцевих органів виконавчої влади під час обговорення питань соціально-економічної політики.

Слід відмітити, що чинне законодавство не визначає ні механізмів реалізації/розгляду тристоронніх угод, ні того, як уряд має надавати зворотній зв’язок під час виконання рекомендацій органів соціального діалогу. Одночасно у законодавстві не узгоджено ті особливості соціального діалогу, котрі повинні відображати зміни територіального устрою та повноважень органів місцевого самоврядування, пов’язані з реформою децентралізації влади.

Після прийняття Закону «Про добровільне об’єднання територіальних громад» [16], поточна

реформа місцевого самоврядування передбачає зосередження значної частини повноважень на рівні громади з метою покращення добробуту та соціально-економічного розвитку населення. Новостворені територіальні громади (ТГ), серед іншого, відповідатимуть за управління установами, що фінансуються з місцевого бюджету, економічний та соціальний розвиток громади та соціальний діалог. Конституція України визначає територіальний рівень як область, район, місто, селище чи село. Профспілки та організації роботодавців мають відповідну структуру, тобто статус області чи міста, району в місті, району в області, селища чи села.

Натомість вже створені ТГ суттєво відрізняються за своїм складом: є «сільські», «селищні» та «міські» ТГ з адміністративним центром у місті/селищі/селі/. За таких обставин неможливо встановити «єдину для всіх» процедуру визначення складу сторін соціального діалогу в ТГ. Наприклад, відповідно до чинного законодавства до складу профспілок місцевого рівня має входити не менше 2 (!) первинних організацій, а до організацій роботодавців із місцевим статусом – не менше 10 роботодавців. Профспілки здебільшого функціонують у бюджетних установах, а організації роботодавців, як правило, включають великі та середні промислові підприємства. Ймовірність існування таких організацій у «сільських» ТГ дуже мала.

Деякі поточні пропозиції пропонують внести зміни до Закону «Про соціальний діалог» з метою додавання ТГ до територіального рівня соціального діалогу, але поки що не передбачено процедури оцінки потенційних соціальних партнерів на територіальних рівнях, нижчих за обласний. Такий підхід суперечить вимозі репрезентативності/легітимності соціальних партнерів для ефективного соціального діалогу. Отже, необхідно здійснити ґрунтовний аналіз структури кожного ТГ, щоб зрозуміти, які саме профспілкові організації та організації роботодавців присутні, щоб запровадити ефективну взаємодію між сторонами та дієвими платформами соціального чи громадянського діалогу для забезпечення значущої участі громади у прийнятті рішень.

Однією із необхідних умов ефективного соціального діалогу є наявність відповідних органів (інститутів).

Для ведення соціального діалогу на національному та територіальному рівнях відповідно до Закону «Про соціальний діалог» створено національно-територіальні тристоронні соціально-економічні ради. Законом також передбачено, що за ініціативою зацікавлених сторін можуть створюватися галузеві та міжгалузеві тристоронні чи двосторонні ради та інші тристоронні органи соціального діалогу (комітети, комісії тощо) [1].

Законом «Про зайнятість населення» передбачено, що для погодження реалізації політики зайнятості у порядку, встановленому Законом «Про соціальний діалог», можуть створюватися координаційні комітети зі сприяння зайнятості, ради профорієнтації та інші органи соціального діалогу [14].

Створено тристоронні органи управління фондами соціального страхування, а також районні соціально-економічні ради.

Ця багаторівнева інституційна система соціального діалогу породжує низку проблем координації, що перетинаються.

Профспілки та організації роботодавців створені та діють відповідно до Законів про профспілки, їх права та гарантії діяльності та про організації роботодавців, їх об'єднання, права та гарантії діяльності [4]. Нинішня структура профспілок та організацій роботодавців може спричинити певні труднощі під час ведення соціального діалогу на субнаціональному рівні, оскільки профспілки, які є представниками певної економічної діяльності, іноді ведуть переговори з організаціями роботодавців, які є представницькими в інших видах економічної діяльності.

Окрім того, галузеве охоплення організацій соціальних партнерів (приналежність підприємств до певних сфер економічної діяльності) суттєво відрізняється, що призводить до обмеженої сфери застосування колективних договорів, особливо в тих видах економічної діяльності, де переважають малі та мікропідприємства.

Така ситуація спричинила низку проблем у колективно-договірному регулюванні виробничих відносин на галузевому рівні, зокрема: відсутність організаційних структур профспілок та організацій роботодавців на територіальному рівні, особливо в районах, містах, селищах та селах. Ця проблема загострилася через процеси децентралізації та створення територіальних громад. Роботодавці та працівники мають недостатнє інституційне представництво у сферах економічної діяльності, де спостерігається тенденція до зниження кількості зайнятих. Сфера дії галузевих колективних договорів обмежена складом суб'єктів сторін та їх повноваженнями щодо вирішення питань, передбачених законодавством. Негативним чинником є й недостатній обмін інформацією між представницькою галузевою профспілкою та організаціями роботодавців про склад суб'єктів та їх належність до видів економічної діяльності, інтереси яких вони уповноважені представляти, що призводить до невизначеності обсягу та зниження виконання галузевих угод. Структура галузевих організацій соціальних партнерів не відповідає класифікації видів економічної діяльності. Поряд з цим, низький рівень охоплення

роботодавців членством у галузевих організаціях, призводить до того, що профспілки змушені порушувати положення законодавства та на двосторонній основі укладати галузеві угоди з суб'єктами господарювання, об'єднаннями підприємців чи центральними органами виконавчої влади.

Висновки з даного дослідження. Навіть такий загальний аналіз чинних правових засад соціального діалогу, дає підстави переконатись, що діючі законодавчі положення не забезпечують реального впливу соціальних партнерів на процеси формування соціально-економічної політики в Україні.

Для досягнення результатів соціальний діалог потребує політичної підтримки з боку всіх залучених сторін, які в ідеалі висловлюють взаємну довіру та повагу один до одного як рівноправних партнерів і які, що ще важливіше, розглядаються як представницькі та законні суб'єкти, здатні виконувати свої зобов'язання у сприятливих інституційних та правових рамках.

За останні роки політична підтримка та увага, що приділяється інститутам і процесам соціального діалогу, різко зменшилися. Причини подвійні: новопризначені керівники центральних та місцевих органів виконавчої влади не знають вимоги до належного функціонування соціального діалогу, а органи державної влади – як регулятори, правоохоронці та гаранті соціального діалогу – не до кінця розуміють переваги соціального діалогу. Соціальні партнери також вносять свій внесок у цей складний стан речей і вважають за краще відстоювати свої інтереси в односторонньому порядку, лобіюючи відповідні органи державної влади, а не прагнучи досягти тристороннього консенсусу.

Неодмінна умова ефективного соціального діалогу – взаємна довіра та повага партнерів. Тривала внутрішня напруженість в організаціях соціальних партнерів негативно вплинула на функціонування соціального діалогу. Протягом останніх років між Урядом та його соціальними партнерами було багато порушень довіри. Наприклад, недотримання Урядом свого законодавчого зобов'язання щодо ротації головування в Національній тристоронній соціально-економічній раді (НТСЕР) призвело до тимчасового припинення участі організацій роботодавців у Раді.

Не сприяє вирішенню проблеми і той фактор, що велика кількість питань, що підпадають під мандат НТСЕР, вирішуються на інших платформах. Наприклад, до повноважень НТСЕР, визначених Законом, входить, зокрема, вироблення узгоджених позицій та надання рекомендацій та пропозицій сторін соціального діалогу щодо: соціальних стандартів та оплати праці; проекти законодавства, соціальної та економічної політики

та трудових відносин; основні економічні та соціальні показники проекту Державного бюджету України; ратифікація Україною конвенцій Міжнародної організації праці, міжурядових угод та нормативних актів ЄС з питань прав працівників і роботодавців. Однак такий самий перелік було передбачено підписаною Генеральною угодою на 2019–2021 роки, яка передбачає вирішення питань під час реалізації. Деякі з цих питань, наприклад, ратифікація конвенцій МОП, виходять за рамки колективних переговорів. Крім того, спеціальний додаток містить Порядок звірки, який практично виключає НТСЕР з консультативного процесу.

Отже, критична ситуація в НТСЕР останніх років була спричинена як законодавчими, так і організаційними чинниками. Повноваження НТСЕР, визначені Законом про соціальний діалог, недостатньо викладені в інших нормативно-правових

актах. Крім того, не існує юридичного зобов'язання державних органів звертатися за рекомендаціями НТСЕР з питань, що підпадають під його мандат.

Висока плинність кадрів в органах виконавчої влади ускладнює проведення нарад або ефективне проведення між засіданнями; права, обов'язки та відповідальність членів НТСЕР незрозумілі; недостатня кількість та недостатня кваліфікація персоналу секретаріату заважають належному виконанню завдань; неефективні методи роботи уповільнюють прийняття внутрішніх рішень; відсутня політика публічної комунікації, а отже, громадяни не обізнані з питаннями, які вирішує НТСЕР і позиціями сторін. Тривале призупинення роботи НТСЕР свідчить про нагальну потребу переглянути його статус, відкоригувати законодавчі положення щодо його створення та конкретніше визначити його повноваження, завдання та функції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про соціальний діалог в Україні: Закон України від 23 грудня 2010 року № 2862-VI. Дата оновлення: 27.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17#Text> (дата звернення: 08.09.2022).
2. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 року № 3166-VI. Дата оновлення: 07.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text> (дата звернення: 08.09.2022)
3. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 року № 586-XIV. Дата оновлення: 15.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text> (дата звернення: 08.09.2022).
4. Про профспілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15 вересня 1999 року № 1045-XIV. Дата оновлення: 19.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14#Text> (дата звернення: 08.09.2022).
5. Про організації роботодавців, їх об'єднання, права та гарантії діяльності: Закон України від 22 червня 2012 року № 5026-VI. Дата оновлення: 02.11.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5026-17#Text> (дата звернення: 08.09.2022).
6. Про колективні договори і угоди: Закон України від 1 липня 1993 року № 3356-XII. Дата оновлення: 27.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12#Text> (дата звернення: 08.09.2022).
7. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10 грудня 1971 року № 322-VIII. Дата оновлення: 19.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 09.09.2022).
8. Про оплату праці: Закон України від 24 березня 1995 року № 108/95-ВР. Дата оновлення: 19.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 09.09.2022).
9. Про відпустки: Закон України від 15 листопада 1996 року № 504/96-ВР. Дата оновлення: 19.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 09.09.2022).
10. Про охорону праці: Закон України від 14 жовтня 1992 року № 2694-XII. Дата оновлення: 19.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text> (дата звернення: 09.09.2022).
11. Господарський Кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV. Дата оновлення: 10.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 09.09.2022).
12. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 грудня 1984 року № 8073-X. Дата оновлення: 19.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 09.09.2022).
13. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): Закон України від 3 березня 1998 року № 137/98-ВР. Дата оновлення: 01.01.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 09.09.2022).
14. Про зайнятість населення: Закон України від 5 липня 2012 року № 5067-VI. Дата оновлення: 17.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (дата звернення: 09.09.2022).
15. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23 вересня 1999 року № 1105-XIV. Дата оновлення: 02.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text> (дата звернення: 09.09.2022).
16. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 5 лютого 2015 року № 157-VIII. Дата оновлення: 14.05.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> (дата звернення: 09.09.2022).

REFERENCES

1. Pro sotsialnyi dialoh v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 23 hrudnia 2010 roku № 2862-VI [On social dialogue in Ukraine: Law of Ukraine № 2862-VI]. (2010, December 23). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17#Text> (application date: 08.09.2022) [in Ukrainian].
2. Pro tsentralni orhany vykonavchoi vlady: Zakon Ukrainy vid 17 bereznia 2011 roku № 3166-VI [On central bodies of executive power: Law of Ukraine № 3166-VI]. (2011, March 17). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text> (application date: 08.09.2022) [in Ukrainian].
3. Pro mistsevi derzhavni administratsii: Zakon Ukrainy vid 9 kvitnia 1999 roku № 586-XIV [On local state administrations: Law of Ukraine № 586-XIV]. (1999, April 9). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text> (application date: 08.09.2022) [in Ukrainian].
4. Pro profspilky, yikh prava ta harantii diialnosti: Zakon Ukrainy vid 15 veresnia 1999 roku № 1045-XIV [About trade unions, their rights and guarantees of activity: Law of Ukraine № 1045-XIV]. (1999, September 15). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14#Text> (application date: 08.09.2022) [in Ukrainian].
5. Pro orhanizatsii robotodavtsiv, yikh obiednannia, prava ta harantii diialnosti: Zakon Ukrainy vid 22 chervnia 2012 roku № 5026-VI [On employers' organizations, their association, rights and guarantees of activity: Law of Ukraine № 5026-VI]. (2012, June 22). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5026-17#Text> (application date: 08.09.2022) [in Ukrainian].
6. Pro kolektyvni dohovory i uhody: Zakon Ukrainy vid 1 lypnia 1993 roku № 3356-XII [On collective agreements and agreements: Law of Ukraine № 3356-XII]. (1993, July 1). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12#Text> (application date: 08.09.2022) [in Ukrainian].
7. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 10 hrudnia 1971 roku № 322-VIII [Code of Labor Laws of Ukraine: Law of Ukraine № 322-VIII]. (1971, December 10). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (application date: 09.09.2022) [in Ukrainian].
8. Pro oplatu pratsi: Zakon Ukrainy vid 24 bereznia 1995 roku № 108/95-VR [On remuneration: Law of Ukraine № 108/95-BP]. (1995, March 24). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80#Text> (application date: 09.09.2022) [in Ukrainian].
9. Pro vidpustky: Zakon Ukrainy vid 15 lystopada 1996 roku № 504/96-VR [About vacations: Law of Ukraine № 504/96-BP]. (1996, November 15). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text> (application date: 09.09.2022) [in Ukrainian].
10. Pro okhoronu pratsi: Zakon Ukrainy vid 14 zhovtnia 1992 roku № 2694-XII [On labor protection: Law of Ukraine № 2694-XII]. (1992, October 14). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text> (application date: 09.09.2022) [in Ukrainian].
11. Hospodarskyi Kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16 sichnia 2003 roku № 436-IV [Commercial Code of Ukraine: Law of Ukraine № 436-IV]. (2003, January 16). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (application date: 09.09.2022) [in Ukrainian].
12. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia: Zakon Ukrainy vid 7 hrudnia 1984 roku № 8073-Kh [Code of Ukraine on Administrative Offenses: Law of Ukraine № 8073-X]. (1984, December 7). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (application date: 09.09.2022) [in Ukrainian].
13. Pro poriadok vyrishennia kolektyvnykh trudovykh sporiv (konfliktiv): Zakon Ukrainy vid 3 bereznia 1998 roku № 137/98-VR [On the procedure for resolving collective labor disputes (conflicts): Law of Ukraine № 137/98-BP]. (1998, March 3). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137/98-%D0%B2%D1%80#Text> (application date: 09.09.2022) [in Ukrainian].
14. Pro zainiatist naselennia: Zakon Ukrainy vid 5 lypnia 2012 roku № 5067-VI [On employment of the population: Law of Ukraine № 5067-VI]. (2012, July 5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (application date: 09.09.2022) [in Ukrainian].
15. Pro zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne strakhuvannia: Zakon Ukrainy vid 23 veresnia 1999 roku № 1105-XIV [On mandatory state social insurance: Law of Ukraine № 1105-XIV]. (1999, September 23). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text> (application date: 09.09.2022) [in Ukrainian].
16. Pro dobrovilne obiednannia terytorialnykh hromad: Zakon Ukrainy vid 5 liutoho 2015 roku № 157-VIII [On the voluntary association of territorial communities: Law of Ukraine № 157-VIII]. (2015, February 5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> (application date: 09.09.2022) [in Ukrainian].

РОЗДІЛ ІІІ. СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 343.197

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2022-2-05>

Система військової юстиції: теоретичні та практичні аспекти

Капліна О. В.

*член-кореспондент Національної академії правових наук України,
докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри кримінального процесу
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
вул. Пушкінська, 77, Харків, Україна
orcid.org/0000-0002-3654-673X
o-kaplina@ukr.net
o.v.kaplina@nlu.edu.ua*

Кравцов С. О.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного процесу
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
вул. Пушкінська, 77, Харків, Україна
orcid.org/0000-0002-8270-193X
kravtsov_serg@ukr.net*

Лейба О. А.

*кандидатка юридичних наук,
асистентка кафедри кримінального процесу
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
вул. Пушкінська, 77, Харків, Україна
orcid.org/0000-0001-9416-9357
elena008888@gmail.com*

Ключові слова: *судочинство, судоустрій, суд, військова юстиція, військовий суд, правосуддя під час воєнного стану, військова прокуратура, спеціалізована прокуратура у військовій та оборонній сфері, військова служба правопорядку, забезпечення права на справедливий суд.*

У статті автори порушують актуальні для сучасної правової системи України проблеми, пов'язані із необхідністю створення системи військової юстиції. Підкреслюється, що повна ліквідація військових судів була стратегічною помилкою мирного часу, що негативно позначилося на здійсненні правосуддя під час повномасштабної агресії щодо України, оскільки робота багатьох судів була повністю паралізована, судді не мали алгоритму дій в умовах війни, терміново виїжджали до безпечних міст, у тому числі й за межі території України, залишаючи матеріали проваджень, документацію, незавершені справи.

Дослідження дало авторам змогу дійти висновку, що в ситуації, коли в державі існують потужні Збройні Сили, триває збройна агресія, країна вимушена боротися за свою незалежність, військові суди здатні забезпечити законність, здійснювати правосуддя та судовий контроль відповідно до їх предметної підслідності. З метою визначення оптимальної моделі, автори здійснили розгляд генезису підходів, які існували в суспільстві та характеризували його ставлення до системи військової юстиції. Ними проаналізована прецедентна практика Європейського суду з прав людини в контексті передбачуваних

порушень ст. 6 КЗППЛ під час здійснення правосуддя військовими судами, а також систематизовані напрацьовані ЄСПЛ ключові підходи, які пропонується врахувати при відновленні військових судів в Україні. Проведено узагальнення існуючих систем військової юстиції у світі, здійснено порівняльно-правовий аналіз функціонування військових судів у деяких країнах Європи з метою визначення моделі військової юстиції в Україні. У статті автори встановлюють кореляцію функціонування повноцінної системи військової юстиції та підтримання обороноздатності країни. Наводиться аргументація щодо необхідності відновлення системи військової юстиції в Україні, та зазначається, що її створення є кроком до європейської спільноти та демонструватиме міцність держави, збройні сили якої здійснюють боротьбу за незалежність, а після Перемоги – стануть гарантами миру та стабільності в Західній Європі.

Military justice system: theoretical and practical aspects

Kaplina O. V.

*Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine,
Doctor of Law, Professor,
Head of the Department of Criminal Procedure
Yaroslav Mudryi National Law University
orcid.org/0000-0002-3654-673X
o-kaplina@ukr.net
o.v.kaplina@nlu.edu.ua*

Kravtsov S. O.

*Ph.D. (Law),
Associate Professor at the Department of Civil Procedure
Yaroslav Mudryi National Law University
orcid.org/0000-0002-8270-193X
kravtsov_serg@ukr.net*

Leiba O. A.

*Ph.D. (Law),
Assistant Professor at the Department of Criminal Procedure
Yaroslav Mudryi National Law University
orcid.org/0000-0001-9416-9357
elena008888@gmail.com*

Key words: *justice, judiciary, court, military justice, military court, justice during martial law, military prosecutor's office, specialized prosecutor's office in area of military and defense, military law enforcement service, ensuring the right to a fair trial.*

In the article, the authors raise the issues relevant to the modern legal system of Ukraine, related to the need to create a system of military justice. It is emphasized that the complete liquidation of military courts was a strategic mistake in peacetime, which had a negative effect on the administration of justice during the full-scale aggression against Ukraine, since the work of many courts was completely paralyzed, judges did not have an algorithm of actions in war conditions, they urgently left for safe cities, including outside the territory of Ukraine, leaving proceedings materials, documentation, unfinished cases.

The study allowed the authors to come to the conclusion that in a situation where powerful Armed Forces exist in the state, armed aggression continues, the country is forced to fight for its independence, military courts are able to ensure legality,

exercise justice and judicial control in accordance with their subject-matter jurisdiction. In order to determine the optimal model, the authors examined the genesis of approaches that existed in society and characterized its attitude to the military justice system. They analyzed the case law of the European Court of Human Rights, in the context of alleged violations of Art. 6 of the Convention during the administration of justice by military courts, as well as systematized key approaches developed by the Court, which are proposed to be taken into account when restoring military courts in Ukraine. A generalization of the existing systems of military justice in the world was carried out, in addition to a comparative legal analysis of the functioning of military courts in some European countries in order to determine the model of military justice in Ukraine. In the article, the authors establish a correlation between the functioning of a full-fledged system of military justice and the maintenance of the country's defense capability. Arguments are presented regarding the need to restore the military justice system in Ukraine, and it is noted that its creation is a step towards the European community, it will demonstrate the strength of the state, whose armed forces are fighting for independence, and after the Victory it will become guarantor of peace and stability in Western Europe.

Вступ. За час мирного існування України в суспільстві сформувалась небезпечна ілюзія щодо непотрібності функціонування в державі військової юстиції, військової інфраструктури, військових інституцій, а згодом – існування потужних Збройних Сил. Судово-правова реформа, що здійснювалася протягом понад 20 років, передбачала повну відмову від милітаризації суду і правоохоронних органів, що й було реалізовано на практиці. Основними аргументами, які були висловлені на підтримку ідеї про необхідність відмови від військової юстиції, зводилися до того, що: 1) функціонування військових судів не узгоджується зі ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1] (далі – КЗПЛ) та прецедентною практикою Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд, Європейський Суд); 2) наявність військових судів суперечить ч. 6 ст. 125 Конституції України [2], яка забороняє створення надзвичайних та особливих судів; 3) «військові в мантії» (судді, які мають офіцерські звання) розглядають справи проти встановленого порядку несення військової служби (військові правопорушення), а отже, не можуть бути об'єктивними; 4) суддя військового суду не може бути повністю неупередженим, оскільки він є підпорядкованим командуванню. Тісний зв'язок військових судів із військовою сферою може призвести до втручання у процес правосуддя з боку командирів військових частин або посадових осіб Міністерства оборони України. Фінансування військових судів за рахунок Міністерства оборони України створює загрозу «матеріального» тиску на ці суди; 5) справи, що розглядаються у воєнних судах, не мають настільки істотних особливостей, що обумовлювало б створення системи вій-

ськових судів; 6) військові суди не мають власної відокремленої сфери юрисдикції, а лише вузький предмет відання – справи про військові злочини, тому можуть виникати конфлікти юрисдикцій військових та місцевих судів; 7) особливості системи військових судів, яка не відповідає адміністративно-територіальному устрою України, відповідно до якого будуються всі інші суди в державі, створює проблеми з визначенням судів, до яких можуть оскаржуватися рішення військових судів. Передусім це стосується апеляційного оскарження, яке має бути забезпечене в усіх випадках; 8) існує проблема фінансування, а саме – створення військових судів потребує значних фінансових ресурсів, яких бракує в умовах проведення реформаційних процесів та економічної кризи; 9) скорочення сфери воєнної юстиції – є стійкою тенденцією у всьому світі.

Однак непередбачені реалії докорінно змінили ліберальні ідеї мирного часу стосовно непотрібності військової юстиції. У 2014 р. в Україні розпочалася антитерористична операція (операція об'єднаних сил), а по суті війна, яка й відновила дискусію з приводу функціонування військової юстиції в Україні в цілому та військових судів зокрема. Втім, за вісім років політичного дискусування система військової юстиції так і не була створена. Процеси її реформування іноді ставали предметом політичних спекуляцій, популістських лозунгів, суперечливих суджень, обіцянок, однак, на жаль, не пріоритетним напрямом державної політики, фокусом політичної волі, що обумовлювало періодичність виникнення та затухання інтересу до проблем створення системи військової юстиції в Україні. Допущена стратегічна помилка стала гостро відчутною в лютому 2022 р.

після початку повномасштабної збройної агресії Російської Федерації щодо України. Саме вона продемонструвала істинність відомого прислів'я «хочеш миру – готуйся до війни».

У перші дні збройної агресії робота деяких судів була повністю паралізована. Голови судів, судді, апарат судів та навіть судова охорона не мали алгоритму дії в умовах війни. Судді не є військовими, тому на територіях, які буди піддані бомбардуванню, де безпосередньо чи навколо відбувався наступ збройних сил агресора, існувала загроза окупації, вони терміново покидали свої домівки, виїжджали до безпечних міст, у тому числі й за межі території України. Крім того, при загрозі життю, здоров'ю та безпеці учасників судового провадження, відвідувачів суду, судді приймали рішення про зупинення здійснення судочинства до усунення обставин, які зумовили припинення розгляду справ. Причому таке зупинення в багатьох випадках триває й досі.

Під час воєнних дій у перші місяці війни були зруйновані або істотно пошкоджені шість приміщень судів, серед яких чотири – апеляційні суди. Ракетним обстрілом зруйновано історичну будівлю Харківського апеляційного суду, Господарського суду Миколаївської області, пошкоджені будівлі Чернігівського апеляційного суду та Господарського суду Чернігівської області. Але головне – є людські втрати.

Виявилася неготовою до забезпечення належного функціонування правових інституцій і система українського процесуального законодавства, адже процесуальні кодекси були прийняті за мирних часів та розраховані на мирний час. Це обумовило термінову розробку та надіслання Верховним Судом листів-роз'яснень «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» [3]. Крім того, у зв'язку з неможливістю судами здійснювати правосуддя 6 березня 2022 р. Голова Верховного Суду своїм розпорядженням змінив територіальну підсудність судових справ 48 судів.

Однак, незважаючи на складну ситуацію, органи охорони правопорядку продовжували функціонувати та здійснювати не лише опір ворогу, а й досудове розслідування вчинених злочинів, що обумовлювало необхідність розгляду слідчими судьями клопотань стосовно обрання запобіжних заходів, заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Крім того, станом на 22 липня 2022 р. до Єдиного реєстру досудових розслідувань внесені відомості та розпочаті досудові розслідування стосовно 24 632 злочинів агресії та воєнних злочинів; 11 751 злочину проти національної безпеки. Здійснюється досудове розслідування

стосовно так званої магістральної справи щодо агресії Росії, в якій заочно (*in absentia*) повідомлено про підозру 624 осіб представників військово-політичного керівництва країни-агресора [4]. Ця статистика відображає лише воєнні та військові злочини, які вчинені після 24 лютого 2022 р. Втім слідчі та прокурори зіткнулися з проблемою отримання ухвал на проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, обрання стосовно затриманих запобіжних заходів, отримання ухвал на застосування заходів забезпечення кримінального провадження тощо, адже звична система територіальної підсудності була зруйнована. Частково виправило ситуацію неодноразове внесення змін та доповнень до чинного законодавства, в тому числі й кримінального процесуального. Однак, як звернули увагу науковці, «такі зміни вимушені балансувати між охороною національної безпеки України, захистом її від внутрішніх та зовнішніх загроз, з одного боку, та забезпеченням основоположних прав і свобод людини» [5, 603].

Усе перераховане вище дає підстави не лише поставити питання про доцільність створення та функціонування в державі системи військової юстиції, яка навіть в умовах війни дозволила б не зупинити виконання судами конституційної функції правосуддя, а мобілізаційно розгорнути військові суди навіть у воєнних умовах на територіях, наближених до зони бойових дій, та повноцінно здійснювати правосуддя, а також судовий контроль.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Питання про функціонування військової юстиції в державі, про безсумнівні переваги та негативні аспекти, які можуть її супроводжувати, неодноразово ставали предметом розгляду науковців. Не оминали увагою ці питання й практики: судді, прокурори, політики, військові. Особливо активізувалася дискусія з приводу створення системи військової юстиції в цілому та військових судів зокрема після початку антитерористичної операції (операції об'єднаних сил), а також після початку повномасштабної війни Росії проти України, яка була прихована для всієї світової спільноти під назвою «спеціальна військова операція». Характеризуючи стан наукової розробки задекларованої проблематики в сучасній науці та практиці, доцільно згадати роботи таких вчених та практиків, як В. Бабкова, О. Баганець, П. Богуцький, М. Беланюк, Ю. Бобров, М. Голомша, В. Долежан, О. Зархін, П. М. Каркач, Р. В. Куйбіда, А. В. Лапкін, О. Литвак, М. Луців, В. Маляренко, І. Марочкін, С. Оверчук, В. Пилипчук, С. Подкопаєв, В. Сердюк, Г. Серєда, М. Руденко, О. Ткачук, О. Толочко, М. Туркот, В. Шевченко, В. Швець, В. Шишкін, М. Якимчук та ін.

Втім слід наголосити на тому, що глибокого дослідження з цієї проблематики в сучасних реаліях (після проведення реформ військової юстиції в багатьох європейських державах), яке б спиралося на порівняльно-правову методологію, практику Європейського суду з прав людини, проведено не було. Публікації переважно носять публіцистичний, точковий характер. Причому варто вказати на те, що значна більшість думок стосовно необхідності функціонування військової юстиції висловлюється саме практичними працівниками на численних науково-практичних конференціях [6; 7; 8; 9; 10; 11], в інтерв'ю, в засобах масової інформації.

Метою статті є узагальнення підходів науковців та практиків до ідеї функціонування в державі військової юстиції, звернення до зарубіжних держав, в яких створена та функціонує система військової юстиції, проведення узагальнення практики ЄСПЛ, в якій Суд розглядав питання щодо забезпечення права на справедливий суд у військових судах, а також формування на цій основі власних висновків та встановлення детермінантів відновлення в державі системи військової юстиції.

Виклад основного матеріалу. Система військової юстиції України тривалий час характеризувалася суперечливими тенденціями. Одні органи військової юстиції, наприклад, спочатку військова прокуратура, а згодом Спеціалізована прокуратура у військовій та оборонній сфері, були відновлені і зараз ефективно працюють. Інші були ліквідовані, але не втихають спори про відродження їх функціонування. Це, наприклад, стосується відновлення роботи військових судів. Треті пропонується створити заново, зважаючи на існуючі реалії. Наприклад, лунає пропозиція щодо створення Державного військового бюро розслідувань [12; 13] або військової поліції [14]. Відсутня й єдність поглядів на те, які саме органи повинні входити до системи військової юстиції.

Багатий досвід функціонування органів військової юстиції в Україні був сформований переважно в період її перебування у складі Радянського Союзу, що, можливо, й обумовило інтуїтивне заперечення такого досвіду і ставлення до органів військової юстиції як до рудиментів радянського минулого та прагнення до поступової відмови від них.

На момент проголошення Україною незалежності 24 серпня 1991 р. в державі функціонували органи військової юстиції, а саме – військові трибунали та військова прокуратура. У концептуальному документі держави, яка стала на шлях незалежності від Радянського Союзу, що передбачав ключові положення правової реформи, – «Концепції судово-правової реформи в Україні» від 28 квітня 1992 р. – зазначалося, що, враховуючи специфіку діяльності військових формувань,

у системі загальних судів мають бути збережені військові суди, які значно реформуються і звільняються від будь-якої залежності від військового командування. Вони мають розглядати тільки справи про військові злочини військовослужбовців та справи про їх соціальний захист. Вищою інстанцією військової юстиції має бути військова Колегія Верховного Суду, як апеляційна інстанція у справах, розглянутих військовими судами округів по першій інстанції, крім справ, розглянутих суддями з розширеною колегією судових засідателів та касаційною інстанцією в усіх справах, розглянутих військовими судами гарнізонів, округів, у тому числі і по справах, розглянутих за участю судових засідателів [15].

Таким чином, на початковому етапі проведення судово-правової реформи в Україні після набуття незалежності було прийнято стратегічне рішення про збереження військової юстиції з частковим її реформуванням, що й було зроблено в лютому 1993 р. Постановою Верховної Ради України – військові трибунали були перейменовані у військові суди.

15 листопада 1991 р. у Законі «Про прокуратуру» [16] було закріплено створення військових прокуратур, визначено їхню систему, а також встановлено вимоги до їх співробітників.

У 1994 р. чинний на той час Закон «Про судоустрій Української ССР» від 1981 р. був доповнений главою 3¹ «Військові суди», в якій унормовувалися питання їх організації та функціонування [17]. Військові суди функціонували до 2010 р.

У 2002 р. в Україні була створена Військова служба правопорядку [18], яка, як бачимо, й завершила формування системи військової юстиції.

Поступово наприкінці першого десятиліття XXI ст. активно стала обговорюватися ідея щодо ліквідування військових судів, що й обумовило початок етапу кризи військової юстиції. Зокрема, Указом Президента України Віктора Ющенка 10 травня 2006 р. була схвалена «Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів» [19], яка не передбачала військових судів у судовій системі України. Реалізуючи положення цього програмного документа, Президент України Віктор Янукович, який був відомий своїми небезпечними для держави поглядами, спрямованими на демілітаризацію України, у вересні 2010 р. видав Указ, яким ліквідував 15 військових судів, серед яких два апеляційних та 13 місцевих, де працювало 75 військових суддів.

Серед іншого ліквідування системи військових судів обґрунтовувалося тим, що кількість справ, які ними розглядаються, є настільки незначною, що їх утримання є економічно недоцільним. Свою пози-

цію з приводу неефективності функціонування військових судів, а отже, й недоцільності їх існування висловили західні експерти. Існувала навіть категорична думка деяких експертів про те, що військові суди були ліквідовані навмисно, як частина розвалу військових інституцій [див.: 20]. Передбачалася також повна ліквідація спеціалізованої прокуратури, на яку покладалися повноваження здійснення нагляду за дотриманням законів у військовій сфері. До речі, планувалося й скорочення чисельності Збройних Сил України до 70 тис. осіб. Зокрема, динаміка скорочення мала бути такою: 2001 р. – зменшення кількості збройних сил з 245 до 192 тис. осіб; у 2013 р. – до 165,5 тис. осіб, серед яких 120,9 тис. військовослужбовців. До 2017 р. чисельність ЗСУ повинна була складати до 70 тис. військовослужбовців [21].

Ставлення до системи військової юстиції значно змінилося після загострення військово-політичної ситуації в Україні у 2014 р. До Закону України «Про прокуратуру» в серпні 2014 р. були внесені зміни щодо створення військової прокуратури, яка по суті не переривала свою роботу, а з 2012 р. була реорганізована в прокуратуру з нагляду за дотриманням законів у військовій сфері. Згодом у новому Законі «Про прокуратуру» [22] було закріплено статус військових прокуратур як окремої ланки системи прокуратури. Крім того, актуалізувалася дискусія з приводу створення військової юстиції.

Безперечним є те, що ефективність функціонування може забезпечити саме система органів військової юстиції, оскільки лише завершена система здатна працювати злагоджено та виконувати функцію, яка на неї покладається державою.

Якщо говорити про систему військової юстиції, то можна розглядати її в широкому та вузькому значенні. У вузькому значенні під військовою юстицією розуміються лише військові суди. В широкому розумінні, на наш погляд, поняття «військова юстиція» охоплює поєднані зв'язками координації судові та правоохоронні органи, компетенція яких розповсюджується на правовідносини, що виникають стосовно організації та діяльності Збройних Сил України та інших воєнізованих формувань, а також осіб, які перебувають в їх складі та мають статус військовослужбовця.

Виходячи з такого розуміння, до системи військової юстиції, на наш погляд, можна віднести такі органи: 1) орган, який має здійснювати досудове розслідування та/або підтримувати правопорядок, та/або оперативно-розшукову діяльність; 2) орган, який має здійснювати нагляд за законністю; 3) військові суди.

Обсяг статті не дозволяє детально розглянути історію становлення та функціонального при-

значення органів, які мають входити до системи військової юстиції. Втім вважаємо за необхідне коротко зупинитися на окремих питаннях.

1. Військова служба правопорядку в Збройних Силах України – спеціальне правоохоронне формування в складі Збройних Сил України, призначене для забезпечення правопорядку і військової дисципліни серед військовослужбовців Збройних Сил України в місцях дислокації військових частин, у військових навчальних закладах, установах та організаціях, військових містечках, на вулицях і в громадських місцях; для запобігання кримінальним та іншим правопорушенням у Збройних Силах України, їх припинення; для захисту життя, здоров'я, прав і законних інтересів військовослужбовців, військовозобов'язаних під час проходження ними зборів, працівників Збройних Сил України, а також для захисту майна Збройних Сил України від розкрадання та інших протиправних посягань, а також для участі в протидії диверсійним проявам і терористичним актам на військових об'єктах.

Військова служба правопорядку в Україні, як зазначалося вище, була створена у 2002 р., функціонує на підставі однойменного Закону України.

Серед завдань Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, зокрема: а) виявлення причин, передумов і обставин кримінальних та інших правопорушень, вчинених у військових частинах та на військових об'єктах; розшук осіб, які самовільно залишили військові частини (місця служби); б) запобігання вчиненню і припинення кримінальних та інших правопорушень у Збройних Силах України; в) участь в охороні військових об'єктів та забезпеченні громадського порядку і військової дисципліни серед військовослужбовців у місцях дислокації військових частин, військових містечках, на вулицях і в громадських місцях; г) виконання в передбачених законом випадках рішень про тримання військовослужбовців на гауптвахті; д) забезпечення виконання кримінального покарання стосовно військовослужбовців, які за вироком суду засуджені до тримання в дисциплінарному батальйоні; е) участь у протидії диверсійним проявам та терористичним актам на військових об'єктах та ін.

При прийнятті рішення про введення в Україні чи в окремих її місцевостях режиму воєнного або надзвичайного стану на Військову службу правопорядку додатково покладаються завдання щодо: а) участі в боротьбі з ворожими диверсійно-розвідувальними групами на території України; б) організації збору, супроводження та охорони військовополонених з місць (місцевостей), де вони утримуються після взяття їх у полон, до таборів для тримання військовополонених або дільниць для тримання військовополонених;

в) забезпечення дотримання комендантської години в гарнізонах; г) охорони військових об'єктів, військових містечок та їх населення, сприяння його евакуації; д) відновлення та підтримання порядку і дисципліни у військових частинах; е) контролю за рухом транспортних засобів і перевезенням вантажів Збройних Сил України (ст. 3 Закону).

Як бачимо, Військова служба правопорядку в Збройних Силах України не наділена повноваженнями здійснювати досудове розслідування військових кримінальних правопорушень, хоча тривалий час обговорювалася пропозиція стосовно створення на її основі військової поліції, яка мала б вказані повноваження.

Разом з тим 17 вересня 2021 р. Указом Президента України № 473/2021 було введено в дію Рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про стратегічний оборонний бюлетень України» [24]. Цим програмним документом передбачалося реформування Військової служби правопорядку у Збройних Силах України у Військову поліцію (п. 5.7). Як очікуваний результат реформаційних процесів передбачалося створення Військової поліції, здатної виконувати завдання з підтримання правопорядку в системі Міністерства оборони України.

Задля цього планувалося здійснити розвиток спроможностей слідчих підрозділів та підрозділів оперативно-розшукових заходів Військової поліції; розвиток спроможностей органів управління Військової поліції із забезпечення правопорядку та антитерористичного забезпечення на потенційно небезпечних об'єктах у системі Міністерства оборони України; досягнення сумісності Військової поліції з відповідними структурами держав – членів НАТО.

Намагання створити військову поліцію вже неодноразово закінчувалися внесенням до Верховної Ради України відповідних законопроектів. Наприклад, законопроект «Про військову поліцію» був розроблений ще в 2015 р., однак його не було навіть включено до порядку денного [24]. У пояснювальній записці розробники законопроекту вказували, що вони спиралися на те, що в переважній більшості провідних країн Європи та світу існує військова поліція, правоохоронні органи з військовим статусом (військова поліція, карабінери, жандармерія) функціонують у структурі їх збройних сил, підпорядковані міністру оборони або мають подвійне підпорядкування, наділені широкими повноваженнями щодо виявлення, припинення та розслідування злочинів, скоєних військовослужбовцями, а також виконують поліцейські та адміністративні функції в інтересах всієї країни. Під час прийняття нового Кримінального процесуального кодексу 2012 р.

(далі – КПК України) [25] не було створено слідчих підрозділів Служби правопорядку. Як наслідок, на цей час у державі склалася ситуація, коли фактично в бойових умовах, під час виконання завдань у зоні проведення антитерористичної операції діюча система органів досудового розслідування не забезпечує ефективне та оперативне розслідування масових військових злочинів, що негативно впливає на стан боєготовності військових частин і підрозділів Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України [26].

У подальшому розробку законів про військову поліцію було доручено Міністерству оборони України, втім відповідні підрозділи так і не були створені.

Після початку збройної агресії Росії щодо України значно активізувалося обговорення необхідності створення військової поліції. Зокрема, виконувач обов'язків начальника Військової служби правопорядку у Збройних Силах України – начальника Головного управління Військової служби правопорядку Збройних Сил України полковник Володимир Гуцол нещодавно презентував черговий Закон України «Про військову поліцію». У доповіді він зазначив, що при розробці законопроекту був вивчений досвід і закони про військову поліцію всіх країн – членів НАТО, а за основу в розробці концепції військової поліції взятий зразок Польщі. «Керівництво в Польщі здійснює їхній очільник оборонного відомства, а ми закладаємо норми щодо управління з координацією, яку буде здійснювати міністр оборони. Крім того, будуть збільшені повноваження військової поліції, а саме – додані функції досудового розслідування та оперативно-розшукової діяльності» [14].

Основна відмінність військової поліції від існуючої Військової служби правопорядку полягає в розширенні її компетенції за рахунок покладення на неї компетенції щодо здійснення розслідування злочинів, вчинених військовослужбовцями, та/або військових злочинів.

Разом з тим наділення військової поліції повноваженнями щодо здійснення досудового розслідування пов'язано з певними ризиками.

По-перше, слід враховувати, що визначення підслідності за військовою поліцією може створити конфлікт із компетенцією Державного бюро розслідувань та Служби безпеки України. Звісно ж, розслідування злочинів, вчинених військовослужбовцями, було б більш ефективним при здійсненні досудового розслідування військовою поліцією. Втім під загрозою може опинитися неупередженість здійснюваного військовою поліцією розслідування, оскільки військова поліція й об'єкти її діяльності належатимуть до сфери

управління Міністерства оборони. З цього погляду Державне бюро розслідувань було б більш незалежним, об'єктивним та неупередженим органом. Отже, уявляється, що з метою недопущення конфлікту відомчих інтересів щодо підслідності слід передбачили додаткові гарантії його уникнення.

Друга проблема, яка може виникнути при запровадженні військової поліції як органу досудового розслідування в системі військової юстиції, полягає в тому, що створення цього органу може не відповідати доктринальним уявленням щодо забезпечення неупередженості здійснення своїх повноважень таким органом досудового розслідування. Зокрема, як відомо, основоположними принципами формування та функціонування органу досудового розслідування є: 1) позавідомчий статус; 2) незалежність від будь-яких органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань і організацій; 3) повна інституційна самостійність виконуваної слідчої функції. Саме в такому поєднанні має забезпечуватися об'єктивність і неупередженість здійснюваного розслідування. На це вказав і Конституційний Суд України в Рішенні від 24 квітня 2018 р. у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності (конституційності) частини шостої ст. 216 КПК України. У своїй правовій позиції орган конституційної юрисдикції зазначив, що «незалежність розслідування порушень прав людини на життя та повагу до її гідності... означає, зокрема, те, що з погляду безстороннього спостерігача не має існувати жодних сумнівів щодо інституційної (ієрархічної) незалежності державного органу (його службових осіб), уповноваженого здійснювати офіційне розслідування... У цьому аспекті не може бути досягнуто незалежності розслідування, якщо компетентний державний орган (його службові особи) інституційно залежить від органу (його службових осіб), якому підпорядковано систему» [27].

Як передбачається, військова поліція повинна спрямовуватися, координуватися через міністра оборони України. Отже, в цьому контексті важливого значення набуває підпорядкованість нового органу досудового розслідування з метою забезпечення незалежності та неупередженості проведеного досудового розслідування. Хоча в юридичній літературі найбільш поширеною є точка зору, що військова юстиція повинна бути окремою системою, оскільки її предметна сфера має свою істотну специфіку [28; див. також: 29].

Отже, ієрархічна підпорядкованість служби правопорядку в Збройних Силах України Міністерству оборони України не може забезпечити незалежність проведеного досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених

них військовослужбовцями, а відтак і виконання позитивних зобов'язань держави стосовно забезпечення швидкого, повного, а головне – неупередженого розслідування з тим, щоб кожен, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, які впливають зі ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та ст. 2 КПК України.

Що стосується другого органу в системі військової юстиції, то слід зацентувати увагу на тому, що в Україні на даний час запроваджена та функціонує Спеціалізована прокуратура у військовій та оборонній сфері. Саме вона є єдиним органом військової юстиції, який повноцінно функціонує та навіть в умовах запровадженого воєнного стану та збройної агресії виконує покладені на нього ст. 131¹ Конституції України та Законом України «Про прокуратуру» функції: здійснює організацію та процесуальне керівництво досудовим розслідуванням воєнних та військових злочинів, підтримує публічне обвинувачення в судах по цих справах, здійснює нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку.

Нарешті, що стосується системи військових судів, то, як відомо, в Україні не створено систему військових судів, доцільність існування яких і є, перш за все, предметом нашого дослідження.

У цьому контексті вважаємо за необхідне звернутися до зарубіжного досвіду функціонування військових судів та практики Європейського суду з прав людини.

Зокрема, аналіз системи військової юстиції близько 60 держав [див.: 30; 31] дає підстави вказати на те, що у світі існує три основні моделі їх побудови. *Перша модель* існує в державах, в яких військові суди функціонують на постійній основі, як у мирний час, так і під час воєнних дій, як на території держави, так і поза межами її території, наприклад на військових базах, які перебувають за межами країни. До їх підслідності належать кримінальні, адміністративні та дисциплінарні провадження стосовно військовослужбовців. Саме така модель існує в Великобританії, Іспанії, Італії, Ірландії, Канаді, Китайській Народній Республіці, країнах Латинської Америки (Аргентині, Бразилії, Венесуелі, Колумбії, Перу, Чилі), Словаччині, США, Туреччині, Швейцарії, країнах колишнього Радянського Союзу: Азербайджанській Республіці, Республіці Вірменія, Республіці Казахстан, Киргизькій Республіці, Російській Федерації, Республіці Таджикистан, Республіці Узбекистан.

Друга модель має місце в тих державах, де існує «змішана юрисдикція», тобто військові «суди» функціонують на постійній основі при загальних

цивільних судах. Причому це не повноцінна ланка судової системи, а лише палати, відділи, ради офіси тощо, що формуються з офіцерів, які мають юридичну освіту. Такі суди також можуть мати змішаний склад – цивільних та військових суддів. Така модель створена в Бельгії, Болгарії, Нідерландах, Норвегії, Угорщині, Фінляндії, Франції, Хорватії.

Третя модель запроваджена в тих державах, де військові суди починають виконувати свої повноваження під час війни або здійснюють їх, якщо держава має військові бази за кордоном. В інших випадках справи щодо військовослужбовців розглядають цивільні суди загальної юрисдикції. Втім у деяких із таких країн прийнято спеціальне військово-кримінальне законодавство, функціонують військові дисциплінарні суди, що не дає підстав зробити висновок про повну індиферентність таких держав до військового правосуддя. Саме такі моделі військової юстиції створені в Австрії, Данії, Грузії, Чеській Республіці, ФРН [див. більш детально: 32, с. 137–149; 33].

За нашими підрахунками, військові суди функціонують в понад 40 країнах світу, в тому числі у 12 країнах Європи. Фактично кожна п'ята держава, яка має свою армію, має військові суди.

Вивчаючи досвід реформування системи військової юстиції у країнах колишнього Радянського Союзу після його розпаду, ми побачили таку закономірність. Відмовилися від військових судів держави, які не мають численних збройних сил. Наприклад, Литовська Республіка на 2022 р. має населення 2 805 998 осіб [34]. Чисельність збройних сил держави на 2022 р. 11 453 військовослужбовці [35].

Естонська Республіка на 2022 р. має населення 1 331 796 осіб [36], збройні сили – кількістю близько 5500 військовослужбовців [37]. Населення Латвійської Республіки на 2022 р. складає 1 875 757 осіб [38]. Національні збройні сили Латвії станом на 2022 р. складаються з 6700 професійних військовослужбовців та 9300 Нацгвардійців (загалом 16 000 осіб) [39]. Республіка Молдова, населення якої на 2022 р. складає 2 604 000 осіб [40], має збройні сили чисельністю близько 6000 чоловік [41]. Грузія з населенням 3 688 600 осіб [42], має збройні сили в 37 тис. осіб [43].

Логіка обґрунтування рішення про передачу вчинених військових злочинів до підсудності звичайних місцевих судів цих держав зрозуміла, оскільки видатки на утримання військових судів не пропорційні кількості військових злочинів, що гіпотетично можуть бути вчинені.

Є й інший приклад – Ізраїль. Населення цієї країни 9 449 000 [44]. Загальна кількість регулярних збройних сил Армії оборони Ізраїлю – 173 000 військовослужбовців [45]. Втім Ізраїлю

постійно доводиться відстоювати недоторканість та цілісність кордонів, а також безпеку держави і громадян із зброєю в руках, запобігати терористичним загрозам. Цим пояснюється наявність системи військової юстиції.

Саме такі паралелі можна провести й стосовно побудови військової юстиції в Україні. Станом на 2022 р. Україна мала 41 167 300 мешканців [46]. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про чисельність Збройних сил України» [47] станом на 1 січня 2022 р. в Україні було затверджено чисельність Збройних сил у кількості 261 тис. осіб, у тому числі 215 тис. військовослужбовців. У травні 2022 р. Президент України Володимир Зеленський заявив про те, що на даний час Збройні Сили України складають 700 000 військовослужбовців [48]. Причому постійно можна почути від військового командування про необхідність їх збільшення до 1 млн.

Європейський суд з прав людини неодноразово звертався до розгляду питань стосовно функціонування військових судів у державах. Переважно вони підіймалися в контексті передбачуваних порушень ст. 6 КЗПЛ.

У своїх прецедентах ЄСПЛ напрацював ключові підходи, які слід враховувати при створенні та функціонуванні військових судів.

Перший підхід полягає в тому, що «Конвенція в принципі застосовується до військовослужбовців, а не лише до цивільних осіб. У статтях 1 і 14... зазначено, що «кожна особа, яка перебуває під юрисдикцією» Договірних Держав, повинна користуватися «без дискримінації» правами та свободами, викладеними в Розділі I. ...Тим не менш, під час тлумачення та при застосуванні норми Конвенції... Суд повинен мати на увазі особливості військового життя та його вплив на становище окремих військовослужбовців» [49, § 54]. А це означає, що кожний військовослужбовець, зазнавши порушення прав, передбачених КЗПЛ, також може звернутися за їх захистом.

Другий підхід пов'язаний із тим, що в принципі ЄСПЛ не ставиться до існування військових судів негативно. Як було зазначено в справі *Morris v. the United Kingdom*, практика використання судів, повністю або частково укомплектованих військовими, для розгляду справ військовослужбовців глибоко вкоренилася у правових системах багатьох держав-членів. Такий військовий суд може бути в принципі незалежним та неупередженим, в аспекті п. 1 ст. 6 КЗПЛ [50, § 59]. «Розгляд військовими трибуналами кримінальних обвинувачень щодо військовослужбовців у принципі не суперечить положенням статті 6 Конвенції» [51, § 110].

Третій підхід полягає в тому, що немає підстав вважати суддів військових судів менш професійними, ніж їх колеги з загальних судів, оскільки

вони пройшли таку саму професійну підготовку, що й їхні «цивільні» колеги.

Четвертий, на наш погляд, найбільш важливий, *підхід* полягає в тому, що Конвенція допускає функціонування військових судів лише доти, доки існують достатні гарантії, які забезпечують їхню незалежність і неупередженість [50, § 59]. Як було зазначено в справі *Bryan v. the United Kingdom*: «Суд нагадує, що для того, щоб встановити, чи можна суд вважати «незалежним», слід враховувати, зокрема, спосіб призначення його членів та строк їх повноважень, наявність гарантій проти зовнішнього тиску та питання, чи створює цей орган видимість незалежності» [52, § 37].

У справі *Findlay v. the United Kingdom* ЄСПЛ підтвердив вказаний вище підхід стосовно того, що при констатації незалежності військового суду слід враховувати, серед іншого, спосіб призначення колеги суддів, строк їх повноважень, існування гарантій проти зовнішнього впливу та внутрішню незалежність. Причому поняття незалежності та об'єктивної неупередженості тісно пов'язані між собою, тому суд їх розглядає разом [53, § 73].

Щодо питання «неупередженості», то ця вимога має два аспекти. По-перше, суд повинен бути суб'єктивно вільним від особистих упереджень. По-друге, він також повинен бути неупередженим з об'єктивної точки зору, тобто мають бути створені достатні гарантії, щоб виключити будь-які законні сумніви в цьому відношенні [54, § 30].

Стурбованість стосовно функціонування військових судів неодноразово висловлюється в рішеннях ЄСПЛ саме в цьому контексті, оскільки в деяких правових системах така незалежність та безсторонність не забезпечується, що ставить під загрозу справедливість судового рішення, яке ними ухвалюється.

Наприклад, у справі *Findlay v. the United Kingdom* ЄСПЛ констатував, що побоювання пана Фіндлі щодо незалежності та неупередженості військового трибуналу, перед яким він постав за різними звинуваченнями, були об'єктивно виправдані. Занепокоєння Суду було зосереджено на численних ролях, зіграних у судовому розгляді, офіцера, який скликав суд. Цей офіцер грав ключову обвинувальну роль, але водночас призначав членів військового трибуналу, які були підпорядковані йому за званням і підпадали під його ланцюжок підпорядкування. Він також мав право розпустити військовий трибунал до або під час судового розгляду і виступав як «підтверджуюча посадова особа», внаслідок чого рішення військового трибуналу щодо вердикту та вироку не набувало чинності доти, доки він не ратифікував його. Суд ухвалив, що ці фундаментальні недоліки не були виправлені наявністю гарантій, таких як

участь адвоката, який сам не був членом військового трибуналу та чий рекомендації йому не були оприлюднені. А тому сумніви щодо незалежності та неупередженості трибуналу могли бути об'єктивно виправдані [53, § 60, 74–78].

У справі *Incal v. Turkey*, яка стосувалася кримінального процесу над цивільною особою в Суді національної безпеки, ЄСПЛ встановив певні гарантії незалежності та неупередженості, які існували щодо військового суду. Зокрема, він зазначив, що: 1) відповідні військові судді пройшли таку саму професійну підготовку, що й їхні цивільні колеги; 2) в судовому засіданні вони користувалися конституційними гарантіями, ідентичними гарантіям цивільних суддів; 3) що згідно з Конституцією Туреччини вони мають бути незалежними та вільними від вказівок та впливу органів державної влади. Однак все ж ЄСПЛ було виявлено інші аспекти, які ставили під загрозу неупередженість суддів. Зокрема, судьями були військовослужбовці, які належали до армії, підпорядковувалися військовій дисципліні та атестаційним звітам. Рішення про їхнє призначення значною мірою приймалися адміністративними органами та армією, а строк їхньої служби становив лише чотири роки (щоправда, з можливістю пролонгації) [55, § 67–68].

Безпосередня підпорядкованість командуванню, на погляд авторів, – одне з найбільш частих порушень, яке впливає на неупередженість під час здійснення правосуддя військовими судами.

Так, в іншій «турецькій» справі ЄСПЛ констатував відсутність незалежності військового суду, оскільки «він підпорядковується в ієрархії командувачу військ військового стану та/або командиру відповідного армійського корпусу» [56, § 41; див. також: 57, § 13–20]. Розглядаючи вже згадану справу *Morris v. the United Kingdom*, ЄСПЛ також вказав на вразливість позиції щодо незалежності військових суддів, які служили офіцерами в Королівській армії, були «призначені виключно *ad hoc* з усвідомленням того, що вони повернуться до своїх звичайних військових обов'язків після закінчення розгляду». Тим не менш, ЄСПЛ не вважав, що «спеціальний характер їх призначення сам по собі був достатнім для того, щоб зробити склад військового трибуналу несумісним із вимогами незалежності § 1 ст. 6 Конвенції», але «він зробив необхідною присутність захисту від зовнішнього тиску тим більше важливими в даному випадку» [50, § 70].

Якщо до складу трибуналу входить особа, яка перебуває в підлеглому становищі з погляду її обов'язків та організації служби стосовно однієї зі сторін, у сторін можуть виникнути законні сумніви щодо незалежності цієї людини. Така ситуація серйозно підриває довіру, яку суди повинні вселяти демократичному суспільству, у зв'язку

з чим, зокрема, у справі *Sramek v. Austria* Суд констатував порушення п. 1 ст. 6 Конвенції [58, § 42].

Зазначимо також, що доволі складним у контексті питання підсудності є визначення легітимності розгляду справи стосовно цивільної особи військовим судом [див. більш детально: 60].

Наприклад, у справі *Incal v. Turkey* ЄСПЛ зазначив, що розгляд справ цивільних осіб судом, що частково складається з військовослужбовців, може викликати законні побоювання, що суд може дозволити неправомірно вплинути на себе упередженими міркуваннями [55, § 72; див. також: 60, § 26]. Навіть коли військовий суддя брав участь лише у винесенні проміжного рішення у справі проти цивільної особи, яка продовжує залишатися чинною, весь розгляд позбавлений видимості проведення незалежним і неупередженим судом [61, § 115].

Ситуації, в яких військовий суд має юрисдикцію судити цивільних осіб за дії проти збройних сил, можуть викликати розумні сумніви щодо об'єктивної неупередженості такого суду. Судова система, в якій військовий суд уповноважений судити особу, яка не є військовослужбовцем, може легко сприйматися як зведення нанівець дистанції, яка має існувати між судом та сторонами кримінального розгляду, навіть за наявності достатніх гарантій незалежності цього суду [62, § 49].

Розглядаючи скарги на розгляд військовими судами кримінальних обвинувачень стосовно цивільних осіб, ЄСПЛ взагалі доволі категорично відмітив, що воно може бути визнане сумісним зі ст. 6 лише за дуже виняткових обставин [63, § 44; див. також: 64, § 28–37].

Звернемося до досвіду функціонування військової юстиції в деяких європейських країнах, який потрібний для висновку про доцільність запровадження військової юстиції в Україні та обрання її моделі.

Зокрема, Швейцарія не вела війн на власній території понад 200 років, втім і досі не відмовилася від системи військової юстиції. Швейцарський законодавець виходить із того, що для ефективного здійснення військового судочинства одних тільки юридичних знань мало – необхідне знання спеціальних військових статутів, які майбутні юристи не вивчають у класичних університетах при отриманні правничої освіти, а також наявність достатнього досвіду несення військової служби, яку необхідно знати зсередини. На це як на безумовну перевагу вказує й Мішель-Андре Фельс, адвокат, генеральний прокурор кантону Берн, викладач Люцернського університету та Академії прокурорів [65]. Власне, в цьому і полягає основний аргумент прихильників збереження в Швейцарії військової юстиції.

Особливістю швейцарської військової юстиції є те, що основними джерелами її функціонування

є Військовий кримінальний процесуальний кодекс від 23 березня 1979 р. [66], Постанова про здійснення військового кримінального судочинства від 24 жовтня 1979 р. [67], Федеральний закон про армію та військове управління від 3 лютого 1995 р. [68] та Військовий кримінальний кодекс від 13 червня 1927 р. [69].

Система судів у Швейцарії має три ланки, як прийнято в більшості країн Західної Європи, яка зберігається й у системі військової юстиції. Військовими судами є: 1) гарнізонні суди, які розглядають по першій інстанції підвідомчі військовій юстиції кримінально-карані діяння; 2) військові апеляційні суди, які розглядають апеляції на вироки й інші рішення гарнізонних судів. Їх у Швейцарії три – франкомовний, німецькомовний і італомовний; 3) військовий касаційний суд, який розглядає касаційні скарги.

У системі військової юстиції Швейцарії існує прокурор, який має назву аудитор та слідчий суддя, який здійснює розслідування справ, що підлягають розгляду в гарнізонному суді. Повноваження слідчого судді в Швейцарії відрізняються від аналогічної посади в Україні, оскільки згідно з Військовим КПК Швейцарії слідчий суддя є членом гарнізонного суду і єдиною посадовою особою, уповноваженою проводити досудове слідство. Слідчий суддя веде слідство без втручання в його діяльність з боку керівника або прокуратури, в свою чергу прокурор (аудитор) здійснює процесуальний нагляд за його діяльністю.

Звернення до системи органів військової юстиції Іспанії дає можливість уявити таку її структуру. Конституція Іспанії проголошує, що «принцип єдності юрисдикції є основою для організації та функціонування судів», та відповідно встановлює, що «закон передбачає здійснення військової юрисдикції строго у військовій сфері та у випадках стану облоги (воєнного стану), відповідно до принципів Конституції» (п. 5 ст. 117) [70].

Таким чином, військова юстиція в Іспанії є конституційно закріпленою інституцією, яка інтегрована до судової гілки влади. Така інтеграція, по суті, була досягнута створенням ще однієї (п'ятої) палати – Військової у Верховному суді, який «є вищим судовим органом у всіх гілках юстиції, за винятком положень, що стосуються конституційних гарантій» (п. 1 ст. 123 Конституції Іспанії).

У другій половині 80-х рр. ХХ ст., після набуття чинності Конституцією, відбулось істотне реформування військової юстиції (була прийнята низка законів, що регулюють діяльність органів військової юрисдикції) [71–74], яке завершилося створенням спеціалізованої юрисдикції, в якій здійснення судової влади здійснюється виключно військовими судами, які відповідно до ст. 1 Закону 4/1987 є «невід'ємною частиною судової влади» [71]. Такий зв'язок

перш за все пов'язаний із тим, що Верховний Суд (як вищий звичайний суд), також є вищим судом військової юстиції. Тобто була створена особлива й унікальна юрисдикція для розгляду справ у суто військовій сфері, у такому складі: 1) П'ята військова палата Верховного Суду (*Sala Quinta de lo Militar del Tribunal Supremo*); 2) Центральний військовий суд (*Tribunal Militar Central*); 3) Територіальні військові суди (*los Tribunales Militares Territoriales*) [див. докладніше: 75].

Структура військових судів однакова в мирний та воєнний час. У мирний час юрисдикція військової юстиції поширюється на правопорушення, передбачені Військовим кримінальним кодексом (наприклад, державна зрада, шпигунство та ін.). Крім того, у мирний час на іспанські війська, що дислокуються за кордоном, також поширюється юрисдикція військових судів. Звичайно, під час військових дій компетенція військових судів значно розширюється.

Важливою відмінністю військових судів Іспанії є те, що залежно від військового звання обвинуваченого визначається компетентний суд, який буде судом першої інстанції. Наприклад, для унтер-офіцерів і молодших офіцерів судом першої інстанції буде Територіальний військовий суд, а для генералів – Військова палата Верховного Суду. Апеляційна інстанція в межах військової юстиції не передбачена. Засуджені можуть подати касаційну скаргу до Військової палати Верховного Суду, за винятком генералів, що були засуджені Військовою палатою в першій і останній інстанції.

Крім судів, до системи органів військової юрисдикції належить військово-правова прокуратура, яка відповідно до ст. 12 Закону 50/1981 [76] включена до складу органів прокуратури та діє при Генеральному прокурорі Іспанії (ст. 87 Закону 4/1987).

Відповідно до ст. 88 Закону 4/1987 у сфері військової юрисдикції Військово-правова прокуратура сприяє дії правосуддя та діятиме на захист законності та захищених законом прав та інтересів, *ex officio* або на вимогу. Їх функції дуже суворо обмежені виключно компетенцією в межах військової юрисдикції.

Судова поліція як орган військової юрисдикції в межах повноважень, встановлених законом, здійснює «розслідування злочинів, виявлення і доставку правопорушника до військових судових органів і військово-правових прокурорів» (ст. 86 Закону 4/1987).

З точки зору побудови системи військової юстиції доцільно також звернутися до досвіду Польщі, де правосуддя в кримінальних справах здійснюють військові суди, а крім того, створені та функціонують військова прокуратура та військова поліція.

Склад військових судів, їх функції та повноваження передбачені Конституцією Республіки

Польща, Законом «Про систему військових судів» від 21 серпня 1997 р. [77] та Законом «Про систему загальних судів» від 27 липня 2001 р. [78].

Зокрема, відповідно до ст. 175 Конституції Польщі «Правосуддя в Республіці Польща здійснюється Верховним судом, загальними судами, адміністративними судами та військовими судами. Особливий суд або спрощене провадження можуть бути відкриті лише на час війни» [79]. Що стосується кримінального судочинства, то підсудність військових судів передбачена Кримінально-процесуальним кодексом Польщі [80].

Відповідно до закону військові суди здійснюють правосуддя в кримінальних справах при вчиненні злочину особою, яка несе службу в Збройних силах Республіки Польща, а також інших осіб, якщо це передбачено законом. Діяльність військових судів фінансується з окремих бюджетних коштів Міністерства національної оборони (статті 1, 4 Закону «Про систему військових судів»).

Відповідно до вказаного вище Закону система військових судів складається з військових окружних судів і військових судів гарнізонів (ст. 3). У Польщі функціонує 10 судів гарнізонів, які діють як суди першої інстанції, та два військових окружних суди, які діють як суди апеляційної інстанції. Територіально вони розташовані в Варшаві та Познані. Разом з тим в окремих категоріях справ військові окружні суди розглядають справи як суди першої інстанції.

Гарантією незалежності здійснення судової влади є те, що голів військових гарнізонних та окружних судів та їх заступників призначає та звільняє з-поміж суддів цих судів міністр юстиції Республіки Польща. Міністр оборони лише дає на це згоду. Відповідно до статей 5, 18 Закону «Про систему військових судів» контроль за діяльністю військових судів у частині винесення судових рішень здійснює Верховний Суд. Вищий нагляд за діяльністю військових судів у плані організації та адміністративної діяльності здійснює міністр юстиції. Нагляд за проходженням дійсної військової служби військовослужбовцями військових судів здійснює міністр Національної оборони.

Військова палата Верховного суду Польщі є апеляційною інстанцією щодо справ, які розглядалися окружними судами як судами першої інстанції, а також касаційною інстанцією щодо всіх справ, які розглядали військові суди. Крім того, до юрисдикції військової палати належать розгляд справ про дисциплінарні правопорушення військових суддів, військових прокурорів, юрисконсультів, які є військовослужбовцями або цивільними службовцями Збройних сил Республіки.

Діяльність військових судів контролюється цивільною владою держави. Так, міністр Національної оборони за згодою міністра юстиції після

погодження з Державною радою судочинства, шляхом прийняття розпорядження, створює і ліквідує військові суди, а також визначає їх місцезнаходження та інші характеристики, маючи на меті раціонально організувати здійснення військового судочинства шляхом встановлення кількості судів, їх штату, розташування відповідно до місця дислокації військових формувань Збройних сил (§ 3–4 ст. 3 Закону «Про систему військових судів»).

При цьому реалізується принцип доступу до правосуддя, скорочення тривалості судового розгляду справ, їх розгляд протягом розумного строку, гарантування реалізації права на позов (судовий захист). При прийнятті рішень щодо утворення та місця розташування військових судів також беруться до уваги потреби Збройних сил у разі оголошення мобілізації і під час війни (воєнного стану).

Перегляд рішень військових судів здійснюється Верховним судом, а організаційний і адміністративний нагляд належить до повноважень Міністерства юстиції, у складі якого діє Департамент військових судів.

Судьями військових судів Республіки Польща можуть бути лише кадрові військовослужбовці, які проходять дійсну військову службу.

Таким чином, трьохланкова система судів Польщі, порядок їх організації та здійснення правосуддя, з одного боку, забезпечують реалізацію права військовослужбовців на справедливий суд відповідно до міжнародних стандартів, а з іншого – вона позбавлена тих ризиків, на які як на негативні чинники функціонування військових судів вказує ЄСПЛ, а також науковці та практики.

Треба зауважити, що така система доволі близька та зрозуміла для українських правників та з незначними національними корекціями може бути запозичена при здійсненні судової реформи в Україні.

Відомо, що в багатьох державах наразі проводяться реформи органів військової юстиції [81], однак безумовним є те, що в умовах здійснення збройної агресії, запровадженого в державі воєнного стану, а після завершення бойових дій постконфліктного суспільства, функціонування Збройних Сил України, кількість яких наближується до мільйона, існування військової юстиції є вкрай необхідним.

Повертаючись до детермінантів необхідності відродження військових судів в Україні, хочеться наголосити на такому. Розв'язавши агресію проти України, Росія продемонструвала свій стратегічний намір щодо відновлення повного геополітичного контролю над пострадянськими країнами, в тому числі й тими, що входять до басейну Чорного моря, що детермінує знаходження України в умовах постійної боротьби за незалежність, виз-

волення окупованої території та відновлення державних кордонів. Таким чином, Україна має вкрай складну та важливу мету, досягнення якої бачиться в тому числі за допомогою Збройних сил, а отже, й питання стосовно забезпечення та підвищення обороноздатності останніх повинно знаходитися у фокусі постійної уваги державної влади.

Не виникає сумнівів, що збройні сили будь-якої держави можуть успішно виконувати свою функцію лише тоді, якщо в них підтримується заснована на законі сувора військова дисципліна, здійснюється очищення від осіб, які вчиняють злочини, забезпечуючи таким чином міцність їх рядів, а також особисті права та інтереси військовослужбовців та їх родин захищені законом. Таким чином, можна зробити однозначний позитивний висновок, відповідаючи на питання про необхідність відродження системи військової юстиції в Україні.

Піврічний досвід здійснення відсічі відкритій збройній агресії щодо України дає можливість зробити висновок, що безумовною перевагою створення військових судів, які будуть наділені функцією здійснення правосуддя та судового контролю, є те, що їх функціонування забезпечить *доступ до правосуддя*. А саме, на тих територіях, де тимчасово блокована робота судів, військові суди будуть здатні виконувати своє функціональне призначення, в тому числі й у бойових умовах. Саме на військові суди, а не на прокурорів, як це зроблено зараз в Україні, після внесення змін до КПК України, можна буде покласти повноваження щодо здійснення функції не лише правосуддя, а й судового контролю. Тобто на територіях, які перебувають у зоні бойових дій, наближені до зони бойових дій, знаходяться під загрозою ракетних ударів чи артилерійських обстрілів, функцію здійснення правосуддя та судового контролю можна повністю передати військовим судам.

По-друге, військові суди мають забезпечити *доступність правосуддя*. При їх створенні не слід виходити з концепції їх прив'язки до конкретної адміністративно-територіальної одиниці, що забезпечить мобільність, зміну місця дислокації разом зі зміною дислокації військових формувань або зміною оперативної та тактичної обстановки.

Наведена модель може забезпечити *оперативність* здійснення правосуддя та судового контролю, який *a priori* відповідно до КПК України має бути оперативним, забезпечить дотримання процесуальних строків при здійсненні досудового розслідування та застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, що позитивно позначиться не лише на здійсненні досудового розслідування, а й, перш за все, сприятиме забезпеченню прав та законних інтересів осіб, що беруть участь у кримінальному провадженні.

Слід також врахувати, що на території ведення бойових дій вчиняються не лише військові злочини, передбачені Кримінальним кодексом України [82], а й воєнні злочини, які пов'язані з порушенням Женевської конвенції 1949 р. [83], а також передбачені ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду [84]. Суб'єктами цих злочинів можуть бути: 1) комбатанти, тобто учасники збройного конфлікту міжнародного характеру (особовий склад збройних сил, особовий склад ополчення і добровольчих загонів, що входять і не входять до складу збройних сил; особовий склад організованих рухів опору і партизанських формувань, якщо вони відповідають певним умовам, зокрема, мають на чолі особу, відповідальну за своїх підлеглих, мають певний і виразно видимий здалека відмітний знак; відкрито носять зброю; дотримуються у своїх діях законів і звичаїв війни); 2) некомбатанти, тобто особи, які входять до складу збройних сил воюючої сторони, надають їй допомогу в досягненні воєнних успіхів, але безпосередньо не беруть участь у воєнних діях (медичний і духовний персонал, інтенданти, військові кореспонденти, юристи тощо); 3) цивільні особи, які вчиняють злочини на території, де триває збройний конфлікт, тобто особи, які не є учасниками збройного конфлікту, втім за певних умов опинилися на території, де триває конфлікт; 4) військовополонені (комбатанти та законні учасники збройного конфлікту з моменту їх захоплення супротивником); 4) найманці, особи, які беруть участь у збройному конфлікті з метою отримання матеріальної вигоди, але не входять до збройних сил воюючої держави чи інших легітимних структур. Як відомо, найманець не має статусу комбатанта, і, відповідно, військовополоненого. Отже, третім аргументом на підтримку точки зору щодо необхідності створення військових судів є специфічність предметної сфери, в якій працюватимуть військові судді.

З попереднього впливає наступний, четвертий аргумент на користь створення військової юстиції, який обумовлюється вимогами *компетентності та професіоналізму*. Судді військових судів повинні мати відповідний рівень компетентності не лише у сфері, так би мовити, «традиційних» галузей права, а й військового права. Бажаним є досвід військової служби, що однозначно підвищує рівень довіри учасників процесу до колегії суддів.

Ще одним немаловажним аспектом, який впливає на висновок стосовно необхідності створення військових судів, є те, що розслідування військових злочинів та їх судовий розгляд часто пов'язані з *державною таємницею*, тобто видом таємної інформації, що охоплює, зокрема, відомості у сфері оборони, державної безпеки та охорони

правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які підлягають охороні державою. Законом передбачено, що до державної таємниці належить широкий спектр інформації у сфері оборони. Це, наприклад, може бути зміст стратегічних і оперативних планів та інших документів бойового управління; інформація стосовно підготовки та проведення військових операцій, стратегічного та мобілізаційного розгортання військ; відомості про інші найважливіші показники, які характеризують організацію, чисельність, дислокацію, бойову і мобілізаційну готовність, бойову та іншу військову підготовку, озброєння та матеріально-технічне забезпечення Збройних Сил України та інших військових формувань тощо [85]. Така невеличка ілюстрація вказує на значний сегмент правового регулювання переліку відомостей, нерозголошення яких може мати стратегічне значення та що реально можна забезпечити лише у сфері військової юстиції.

Одним із аргументів необхідності створення системи військових судів також є *перспектива*. Мова йде про те, що правоохоронна система України бачить своє завдання у фіксуванні всіх вчинених на території держави кримінальних правопорушень (як злочинів, так і кримінальних проступків). Здійснення їх швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, є завданням кримінального провадження (ст. 2 КПК України). Отже, правоохоронна система України здійснюватиме досудове розслідування ще багато років задля виконання передбаченого законом завдання та встановлення миру, справедливості та режиму законності в державі.

Ще одним немаловажним фактором є те, що судді військових судів, маючи досвід військової служби та свідомо обираючи шлях служіння військовій юстиції, мають *психологічну стійкість* та стресостійкість, що є надзвичайно важливим в умовах воєнного стану чи здійснення правосуддя у військовій сфері, та якої не мають судді загальних судів. Юстиція в Україні часто має більш «жіноче обличчя», тоді як умови здійснення правосуддя під час воєнного стану значно відрізняються не лише в об'єктивному, а й у суб'єктивному аспекті. Отже, на додаток слід вказати на ще один важливий фактор, який належить до суб'єктивних якостей судді військового суду, – стресостійкість.

Узагальнюючи аргументацію, наведену на підтримку ідеї запровадження в Україні військових судів, можна вказати, що до неї належать такі елементи: 1) своєрідність нормативного регулювання, яке значно відрізняється від традиційного

нормативного регулювання предметної сфери судді загального суду, в тому числі й враховуючи їх спеціалізацію; 2) винятковість об'єкта судового розгляду – переважно військові та воєнні злочини; 3) особливість суб'єктів, які притягуються до відповідальності; 4) необхідність застосування режиму збереження державної таємниці; 5) наявність досвіду несення військової служби (може бути факультативною вимогою); 6) винятковість об'єктивних умов, в яких може здійснюватися правосуддя чи судовий контроль судьями військового суду; 7) вимоги суб'єктивного характеру, які полягають у необхідності психологічної міцності та стресостійкості; 8) потреба у військових судах існує не лише під час війни, а й після встановлення миру задля забезпечення притягнення до відповідальності винних та повне повернення до режиму законності та верховенства права в державі.

Розуміючи, що створення системи військових судів може зайняти багато часу для держави, яка зазнала збройної агресії, та виділення певного фінансування, можна запропонувати також розглянути питання про створення в Україні компромісної моделі військового правосуддя. Такі альтернативні моделі можуть бути побудовані за рахунок: 1) запровадження військової спеціалізації в місцевих, апеляційних та Верховному Суді; 2) створення військових колегій при місцевих, апеляційних та касаційному суді.

Такі пропозиції не порушують Конституцію України (ч. 1 ст. 125) та Закон України «Про судоустрій і статус суддів» (ч. 1 ст. 17) [86], які передбачають, що судоустрій в Україні будується за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності.

Що стосується процесуального забезпечення системи військової юстиції, то вважаємо не потрібним прийняття спеціального військово-процесуального законодавства, на кшталт Військового кримінального процесуального кодексу Швейцарії (*Militärstrafprozess*) чи Кодексу військової юстиції Франції [87], хоча пропозиції щодо створення окремого кодексу лунають [88]. Вважаємо, що чинний КПК України здатний забезпечити належну правову процедуру здійснення досудового розслідування, в тому числі й по військових та воєнних злочинах або в умовах воєнного стану. Український КПК містить спеціально розроблені та запроваджені окремі процесуальні порядки «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану» (розділ IX¹, статті 615, 615¹, 616); «Кримінальне провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю» (глава 40, статті 517–518); «Особливості співробітництва з міжнародним кримінальним судом» (розділ IX², статті 617–636). У випадку необхідності невеличкі законодавчі

корекції забезпечать належну правову процедуру здійснення судочинства. До них, зокрема, можна віднести пропозиції щодо закріплення підсудності військових судів; дозвіл на ведення протоколу судового засідання у випадках відсутності електропостачання та неможливості здійснювати відеофіксацію судового засідання; запровадження перерв у перебігу судового засідання під час повітряної тривоги; спрощення деяких процедур тощо. Втім це все окремі моменти, які суттєво не впливають на здійснення судового розгляду кримінальної справи, адже її процесуальний порядок повністю може бути реалізований, у тому числі й під час воєнного стану.

Висновки. Проведене дослідження дало авторам можливість зробити такі висновки. Рішення, яке було прийнято в 2010 р. політичним керівництвом України про відмову від військових судів, слід оцінити критично, оскільки функціонування системи військової юстиції та зокрема військових судів як її складової має сприяти охороні інтересів України від посягань на її безпеку, забезпеченню боєздатності Збройних Сил України та інших військових формувань, а також захисту прав та законних інтересів військовослужбовців та військових інституцій. Дванадцять років поспіль дискусія з приводу відродження військових судів не лише не припинялася, а й робилися активні кроки, спрямовані на розробку та прийняття відповідних законопроектів, що свідчило про несприйняття суспільством політичного рішення щодо припинення їх існування.

Збройна агресія Російської Федерації проти України продемонструвала недалекоглядність цього непопулярного кроку, оскільки вже 24 лютого 2022 р. робота деяких загальних судів, а отже, й слідчих суддів, була повністю припинена, що заважало органам охорони правопорядку здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень відповідно до чинного законодавства, застосовувати заходи забезпечення кримінального провадження, проводити слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії.

Тому для України, яка не лише здійснює відсіч агресору, а й попри це активно вдосконалює свої правові інституції, особливо затребуваною стає методологія порівняльного аналізу, проведення компаративістських досліджень, які дозволяють більш глибоко зрозуміти суть правових регуляторів, що існують в інших державах, виявити загальні тенденції розвитку правових феноменів, запозичити дійсно позитивний, перевірений практикою досвід, не допускаючи протестної правової дивергенції.

Звернення до практики ЄСПЛ, в якій він переважно розглядав питання забезпечення права на справедливий суд у контексті передбачуваних

порушень ст. 6 КЗПЛ військовими судами, дало авторам можливість синтезувати ключові підходи, які слід враховувати при створенні та функціонуванні військових судів в Україні: 1) Конвенція може бути застосована до військовослужбовців, а не лише до цивільних осіб, що означає, що кожний військовослужбовець, зазнавши порушення прав, передбачених КЗПЛ, також може звернутися за їх захистом; 2) ЄСПЛ у принципі не ставиться негативно до існування військових судів. Розгляд військовими судами кримінальних обвинувачень стосовно військовослужбовців в принципі не суперечить положенням ст. 6 КЗПЛ; 3) немає підстав вважати суддів військових судів менш професійними, ніж їх колеги з загальних судів, оскільки вони пройшли таку саму професійну підготовку, що й їхні «цивільні» колеги; 4) Конвенція допускає функціонування військових судів лише доти, доки існують достатні гарантії, які забезпечують їхню незалежність і неупередженість.

Автори, дотримуючись точки зору про необхідність створення в Україні системи військової юстиції, вважають, що відродження військових судів в Україні як важливої складової системи військової юстиції обумовлено специфічністю сфери їх предметної компетенції, яка значно відрізняється від загальних судів та здатна забезпечити здійснення правосуддя та судовий контроль, у тому числі й в умовах воєнного часу. Ця специфіка функціонування військових судів поліаспектна та обумовлюється: 1) своєрідністю нормативного

регулювання, яке значно відрізняється від традиційного нормативного регулювання предметної сфери судді загального суду, в тому числі й враховуючи їх спеціалізацію; 2) винятковістю об'єкта судового розгляду, яким є переважно військові та воєнні злочини; 3) особливістю суб'єктів, які притягуються до відповідальності; 4) необхідністю застосування режиму збереження державної таємниці; 5) наявністю в суддів досвіду несення військової служби; 6) винятковістю об'єктивних умов, в яких може здійснюватися правосуддя чи судовий контроль судьями військового суду; 7) вимогами суб'єктивного характеру, які полягають у необхідності психологічної міцності та стресостійкості; 8) затребуваністю військових судів не лише під час війни, а й після встановлення миру задля забезпечення притягнення до відповідальності винних та повного повернення режиму законності та верховенства права в державі.

Перспективними науковими напрямками автори бачать визначення моделі військової юстиції в Україні, визначення порядку формування суддівського корпусу, встановлення юрисдикції, які мають бути оптимальними для сучасної України, яка здійснює боротьбу за свою незалежність.

Вважаємо, що створення системи військової юстиції в Україні не означатиме повернення до інституцій Радянського Союзу, а є кроком до європейської спільноти та демонструватиме міцність держави, збройні сили якої здійснюють боротьбу за незалежність, а після Перемоги – стануть гарантами миру та стабільності в Західній Європі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) від 4 листопада 1950 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України* : офіц. веб-портал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 18.07.2022).
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України* : офіц. веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 18.07.2022).
3. Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану : Лист Верхов. Суду від 3 берез. 2022 р. № 1/0/2/22. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Inform_lyst_2022_03_03.pdf (дата звернення: 18.07.2022).
4. Злочини, вчинені в період повномасштабного вторгнення РФ. *Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора* : офіц. веб-портал. URL: <https://www.gp.gov.ua> (дата звернення: 18.07.2022).
5. Туманянц А. Р., Крицька І. О. Реалізація Україною права на відступ від статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: прецедентна практика Європейського суду з прав людини у кримінальному провадженні та вітчизняні реалії в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 603–606. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2022/145.pdf (дата звернення: 18.07.2022).
6. Військова юстиція в сучасних умовах: перспективи розвитку та реформування : «круглий стіл», що відбувся в Ін-ті зак-ва Верхов. Ради України 24 листоп. 2015 р. URL: <http://kubg.edu.ua/struktura/pidrozdzili/yurydychna-klinika-astreya/zakhody/3620-viiskova-iustytysii-a-v-suchasnykh-umovakh-perspektyvy-rozvytku-ta-reformuvannia-kruhlyi-stil-shcho-vidbuvsia-v-instituty-zakonodavstva-verkhovnoi-rady-ukrainy-24-lystopada-2015-r-za-uchasti-yuk-astreya.html> (дата звернення: 18.07.2022).
7. Військове правосуддя в Україні: актуальні проблеми організації та здійснення : «круглий стіл», 6 черв. 2017 р. / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. URL: <http://www.ukrainepravo.com/scientific-thought/pravova-pozytsiya/vidnovlennya-viyskovikh-sudiv-prioritetnyy-krok-u-reformuvanni-viyskovoi-yustitsii/> (дата звернення: 18.07.2022).

8. Правові рамки реформування сектору безпеки : семінар Женевського центру демократичного контролю над збройними силами (DCAF) (Workshop of the Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF) «Legal Frame of the Security Sector Reform»), 5 жовт. 2017 р. / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. URL: <http://legalforum.nlu.edu.ua/en/events/workshop-of-the-geneva-centre-for-the-democratic-control-of-armed-forces-dcaf-legal-frame-of-the-security-sector-reform-october-5th/> (дата звернення: 18.07.2022).
9. Військова юстиція держав-партнерів, спрямована на захист військовослужбовців : «круглий стіл», 17 лют. 2018 р., за участю Командування Сухопутних сил Збройних Сил України. *Офіційний сайт Міністерства оборони України*. URL: <http://www.mil.gov.ua/news/2018/01/17/v-komanduvanni-suhoputnih-vijsk-zs-ukraini-vidbuvsya-kruglij-stil-za-temoyu-vijskova-yusticziya-krain-partneriv-spryamovana-na-zahist-vijskovosluzhbovciv/> (дата звернення: 18.07.2022).
10. Реформування системи військової юстиції України: сучасний стан та перспективи : Міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 29–30 трав. 2018 р. / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. URL: https://vpzhr.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=230219&fp=141&s=print (дата звернення: 18.07.2022).
11. Окремі питання законодавчого врегулювання створення системи військової юстиції : «круглий стіл», 26 січ. 2022 р. / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. URL: <https://nlu.edu.ua/perspektivu-vijskovoyi-yustycziyi-v-ukrayini-obgovoryly-na-kruglomu-stoli/> (дата звернення: 18.07.2022).
12. Матіос А. На війні закон має бути в погонах. *Дзеркало тижня*. 19 трав. – 25 трав. 2018. № 18–19. URL: https://zn.ua/ukr/internal/na-viyni-zakon-maye-buti-v-pogonah-278247_.html (дата звернення: 18.07.2022).
13. Матвієнко О. Чи буде в Україні Державне бюро військової юстиції? *Юридична газета*. 7 лют. 2022 р. № 3 (757). URL: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/chi-bude-v-ukrayini-derzhavne-byuro-viyskovoyi-yusticiyi.html> (дата звернення: 18.07.2022).
14. Загребельний В., Беккер О. Закон «Про військову поліцію» потрібен уже сьогодні. *Брифінг виконувача обов'язків начальника Військової служби правопорядку у ЗСУ – начальника Головного управління Військової служби правопорядку ЗСУ полковник Володимира Гуцола*. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/02/15/zakon-pro-vijskovu-policziyu-potriben-uzhe-sogodni/> (дата звернення: 18.07.2022).
15. Концепція судово-правової реформи в Україні. *Офіційний сайт Верховної Ради України* : офіц. веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2296-12#Text> (дата звернення: 18.07.2022).
16. Про прокуратуру : Закон України від 5 листоп. 1991 р. № 1789-XII. *Офіційний сайт Верховної Ради України* : офіц. веб-портал. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1789-12> (дата звернення: 18.07.2022).
17. Про судострій України : Закон України від 5 черв. 1981 р. № 2022-X. *Офіційний сайт Верховної Ради України* : офіц. веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2022-10#Text> (дата звернення: 18.07.2022).
18. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України : Закон України від 7 берез. 2002 р. № 3099-III. *Офіційний сайт Верховної Ради України* : офіц. веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3099-14#Text> (дата звернення: 18.07.2022).
19. Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів : Указ Президента України від 10 трав. 2006 р. № 361/2006. *Офіційний сайт Верховної Ради України* : офіц. веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361/2006#Text> (дата звернення: 18.07.2022).
20. Оверчук С. В. Військові суди – необхідна складова військової юстиції в Україні. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2015. № 1(11). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15osvuvu.pdf> (дата звернення: 18.07.2022).
21. Чисельність ЗСУ сягнула 250 тисяч осіб. Це гранична кількість, дозволена в законодавстві : інтерв'ю начальника головного управління персоналу – заступника начальника Генерального штабу Збройних Сил України Артура Артеменка. URL: https://lb.ua/news/2017/10/03/378205_chislennost_vsu_dostigla_250_tis.html (дата звернення: 18.07.2022).
22. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII. *Офіційний сайт Верховної Ради України* : офіц. веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 18.07.2022).
23. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України» : Указ Президента України від 17 верес. 2021 р. № 473/2021. *Офіційний сайт Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4732021-40121> (дата звернення: 18.07.2022).

24. Проект Закону України «Про військову поліцію» від 21 січня 2015 р. № 1805. *Офіційний сайт Верховної Ради України* : офіц. веб-портал. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53648 (дата звернення: 18.07.2022).
25. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. *Офіційний сайт Верховної Ради України* : офіц. веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 18.07.2022).
26. Пояснювальна записка до Проекту Закону України «Про військову поліцію» від 21 січня 2015 р. № 1805. *Офіційний сайт Верховної Ради України* : офіц. веб-портал. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53648 (дата звернення: 18.07.2022).
27. Рішення Конституційного Суду України від 24 квітня 2018 р. № 3-р/2018 у справі № 1-22/2018 за конституційним поданням Уповноваженого ВРУ з прав людини щодо відповідності (конституційності) частини шостої ст. 216 КПК України. *Офіційний сайт Верховної Ради України* : офіц. веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-18#Text> (дата звернення: 18.07.2022).
28. Шошура А. Суд над військовими має бути також військовим. *Офіційний сайт Спеціалізованої прокуратури у військовій та оборонній сфері Центрального регіону*. URL: https://vppnr.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=307997&fp=20 (дата звернення: 18.07.2022).
29. Луців М. З. До створення в Україні дієвої системи органів військової юстиції. *Українське право*. URL: <https://ukrainepravo.com/scientific-thought/naukova-dumka/do-stvorennya-v-ukrayini-diyevoyi-systemy-organiv-viyskovoyi-yustytsiyi/> (дата звернення: 18.07.2022).
30. Comité Directeur pour les Droits de l'Homme. Contribution à l'exercice de «monitoring» du Comité des Ministres: Procédures Judiciaires devant les Tribunaux Militaires. CDDH(2003)018 addendum III. Strasbourg, le 30 juin 2003. 79 p. URL: <https://rm.coe.int/09000016804600ef> (дата звернення: 18.07.2022).
31. Вашакмадзе М. Особливості військової юстиції. Практичне керівництво. Женева : Вид-во DCAF, 2018. 52 с.
32. Andreu-Guzmán F. Fuero militar y derecho internacional: los tribunales militares y las graves violaciones a los derechos humanos. Bogotá : Comisión Colombiana de Juristas, Comisión Internacional de Juristas, 2003. 363 p.
33. Military Courts, Civil-Military Relations, and the Legal Battle for Democracy: The Politics of Military Justice / Brett J. Kyle and Andrew G. Reiter. Oxford : Routledge, 2021. 252 p
34. Resident population at the beginning of the year. *Official Statistics Portal Republic of Lithuania*. URL: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=5b7fa09d-7ace-4909-89d9-b8a8897da5ba#/> (дата звернення: 18.07.2022).
35. Krašto apsaugos sistemas personalo skaičiaus pokytis. *Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija*. URL: <https://kam.lt/personalas/> (дата звернення: 18.07.2022).
36. Population figure. *Statistics Estonia*. URL: <https://www.stat.ee/et/avasta-statistikat/valdkonnad/rahvastik/rahvaarv> (дата звернення: 18.07.2022).
37. Kaitsevāe ūksused. *Kaitseressursside Amet*. URL: <https://elukutse.ee/kaitsevae-uksused/> (дата звернення: 18.07.2022).
38. Population at the beginning of year, population change and key vital statistics 1920–2022. *Oficiālās statistikas portāls Latvijas Republika*. URL: https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START__POP__IR__IRS/IRS010/table/tableViewLayout1/ (дата звернення: 18.07.2022).
39. Statistika. Nacionālie bruņotie spēki Latvijas Republika. URL: <https://www.mil.lv/lv/par-mums> (дата звернення: 18.07.2022).
40. Population and demographic processes. *National Bureau of Statistics the Republic of Moldova*. URL: <https://statistica.gov.md/category.php?l=ro&idc=103&> (дата звернення: 18.07.2022).
41. 2022 Moldova Military Strength. *Global Firepower (GFP)*. URL: https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.php?country_id=moldova (дата звернення: 18.07.2022).
42. Population and Demography. *National Statistics Office of Georgia*. URL: <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/316/mosakhleoba-da-demografia> (дата звернення: 18.07.2022).
43. Про затвердження чисельності Сил оборони Грузії : Постанова Парламенту Грузії від 15 груд. 2021 р. № 1145-VIᅇᅇ-Xᅇᅇ. *Веб-портал Законодавчий вісник Грузії*. URL: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/5296890?publication=0> (дата звернення: 18.07.2022).
44. Population of Israel on the Eve of 2022. Media Release, 30 December, 2021, № 447/2021. *Central Bureau of Statistics State of Israel*. URL: https://www.cbs.gov.il/he/mediarelease/DocLib/2021/447/11_21_447e.pdf (дата звернення: 18.07.2022).
45. 2022 Israel Military Strength. *Global Firepower (GFP)*. URL: https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.php?country_id=israel (дата звернення: 18.07.2022).

46. Населення (1990–2021). *Державна служба статистики України* : офіц. веб-сайт. URL: https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fukrstat.gov.ua%2Foperativ%2Foperativ2022%2Fds%2Fnas_rik%2Fnas_90-2021.xlsx&wdOrigin=BROWSELINK (дата звернення: 18.07.2022).
47. Про чисельність Збройних сил України : Закон України від 5 берез. 2015 р. № 235-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України* : офіц. веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/235-19#n5> (дата звернення: 18.07.2022).
48. Орлова В. Україну сьогодні захищає близько 700 тисяч військових – президент. *ІА «УНІАН»*. URL: <https://www.unian.ua/war/ukrajinu-sogodni-zahishchaye-blizko-700-tisyach-viyskovih-prezident-novini-vtorgnennya-rosiji-v-ukrajinu-11835498.html> (дата звернення: 18.07.2022).
49. Engel and others v. the Netherlands. Рішення ЄСПЛ від 8 черв. 1976 р. Скарги № 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57479> (дата звернення: 18.07.2022).
50. Morris v. the United Kingdom. Рішення ЄСПЛ від 26 лют. 2002 р. Скарга № 38784/97. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60170> (дата звернення: 18.07.2022).
51. Cooper v. the United Kingdom. Рішення ЄСПЛ від 16 груд. 2003 р. Скарга № 48843/99. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61549> (дата звернення: 18.07.2022).
52. Bryan v. the United Kingdom. Рішення ЄСПЛ від 22 листоп. 1995 р. Скарга № 19178/91. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57954> (дата звернення: 18.07.2022).
53. Findlay v. the United Kingdom. Рішення ЄСПЛ від 25 лют. 1997 р. Скарга № 22107/93. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58016> (дата звернення: 18.07.2022).
54. Pullar v. the United Kingdom. Рішення ЄСПЛ від 10 черв. 1996 р. Скарга № 22399/93. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57995> (дата звернення: 18.07.2022).
55. Incal v. Turkey. Рішення ЄСПЛ від 9 черв. 1998 р. Скарга № 22678/93. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58197> (дата звернення: 18.07.2022).
56. Şahiner v. Turkey. Рішення ЄСПЛ від 25 верес. 2001 р. Скарга № 29279/95 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59666> (дата звернення: 18.07.2022).
57. İbrahim Gürkan v. Turkey. Рішення ЄСПЛ від 3 лип. 2012 р. Скарга № 10987/10. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-111840> (дата звернення: 18.07.2022).
58. Sramek v. Austria. Рішення ЄСПЛ від 22 жовт. 1984 р. Скарга № 8790/79. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57581> (дата звернення: 18.07.2022).
59. Comisión Internacional de Juristas (ICJ), Fuero militar y derecho internacional: Los civiles ante los tribunales militares – Volumen II, Mayo 2018. URL: <https://www.refworld.org/es/docid/5b6b39934.html> (дата звернення: 18.07.2022).
60. İbrahim Ülger v. Turkey. Рішення ЄСПЛ від 29 лип. 2004 р. Скарга № 57250/00. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-66522> (дата звернення: 18.07.2022).
61. Öcalan v. Turkey. Рішення ЄСПЛ від 12 трав. 2005 р. Скарга № 46221/99. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69022> (дата звернення: 18.07.2022).
62. Ergin v. Turkey (no. 6). Рішення ЄСПЛ від 4 трав. 2006 р. Скарга № 47533/99. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-75327> (дата звернення: 18.07.2022).
63. Martin v. the United Kingdom. Рішення ЄСПЛ від 24 жовт. 2006 р. Скарга № 40426/98. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-77661> (дата звернення: 18.07.2022).
64. Mustafa v. Bulgaria. Рішення ЄСПЛ від 28 листоп. 2019 р. Скарга № 1230/17. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-198691> (дата звернення: 18.07.2022).
65. Fels M.-A. Militärjustiz aus der Sicht der zivilen Strafverfolgungsbehörden. *Jusletter*. 13 mai 2019. URL: https://jusletter.weblaw.ch/dam/publicationssystem/articles/jusletter/2019/979/openaccess/militarjustiz-aus-de_11f0de8210/Jusletter_militarjustiz-aus-de_11f0de8210_de.pdf (дата звернення: 18.07.2022).
66. Militärstrafprozess (MStP) vom 23. März 1979 (Stand am 1. Januar 2017). URL: <https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19790061/201701010000/322.1.pdf> (дата звернення: 18.07.2022).
67. Verordnung über die Militärstrafrechtspflege (MStV) vom 24. Oktober 1979 (Stand am 1. Januar 2018). URL: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1979/1880_1880_1880/de (дата звернення: 18.07.2022).
68. Bundesgesetz über die Armee und die Militärverwaltung (Militärgesetz, MG) vom 3. Februar 1995 (Stand am 1. Januar 2022). URL: <https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19950010/index.html> (дата звернення: 18.07.2022).
69. Militärstrafgesetz (MStG) vom 13. Juni 1927 (Stand am 1. Juli 2021). URL: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/43/359_375_369/de (дата звернення: 18.07.2022).
70. Spanish Constitution of 1978. Посилання на англomовний текст. URL: https://www.lamoncloa.gob.es/documents/constitucion_inglescorregido.pdf (дата звернення: 18.07.2022).

71. Ley Orgánica 4/1987, de 15 de julio, de la Competencia y Organización de la Jurisdicción Militar. URL: <https://www.boe.es/eli/es/lo/1987/07/15/4/con> (дата звернення: 18.07.2022).
72. Ley Orgánica 2/1989, de 13 de abril, Procesal Militar. URL: <https://www.boe.es/eli/es/lo/1989/04/13/2/con> (дата звернення: 18.07.2022).
73. Ley Orgánica 14/2015, de 14 de octubre, del Código Penal Militar. URL: <https://www.boe.es/eli/es/lo/2015/10/14/14/con> (дата звернення: 18.07.2022).
74. Ley 44/1998, de 15 de diciembre, de Planta y Organización Territorial de la Jurisdicción Militar. URL: <https://www.boe.es/eli/es/l/1998/12/15/44/con> (дата звернення: 18.07.2022).
75. Manual básico de tribunales y procedimientos militares. Ministerio de Defensa. Tribunal Militar Central. 2014. 456 p.
76. Ley 50/1981, de 30 de diciembre, por la que se regula el Estatuto Orgánico del Ministerio Fiscal. URL: <https://www.boe.es/eli/es/l/1981/12/30/50/con> (дата звернення: 18.07.2022).
77. Prawo o ustroju sądów wojskowych. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. URL: <https://lexlege.pl/prawo-o-ustroju-sadow-wojskowych/> (дата звернення: 18.07.2022).
78. Prawo o ustroju sądów powszechnych. Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. URL: <https://lexlege.pl/prawo-o-ustroju-sadow-powszechnych/> (дата звернення: 18.07.2022).
79. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Tekst uchwalony w dniu 2 kwietnia 1997 r. przez Zgromadzenie Narodowe. URL: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm> (дата звернення: 18.07.2022).
80. Kodeks postępowania karnego. Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-postepowania-karnego-16787603> (дата звернення: 18.07.2022).
81. Cotelea D., Pineda Alcántara A., Tempera C., Brach M., Foisseau C., Ira G. A. The Role of Military Courts Across Europe: A Comparative Understanding of Military Justice Systems. The supervision and guidance of Mr Mario Blokken. May 2021. 28 p. URL: <https://finabel.org/the-role-of-military-courts-across-europe-a-comparative-understanding-of-military-justice-systems/> (дата звернення: 18.07.2022).
82. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. *Офіційний сайт Верховної Ради України* : офіц. веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 18.07.2022).
83. Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War (Geneva Convention III), August 12, 1949. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/INTRO/375?OpenDocument> (дата звернення: 18.07.2022).
84. Rome Statute of the International Criminal Court. Done at Rome on 17 July 1998, in force on 1 July 2002, United Nations. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf> (дата звернення: 18.07.2022).
85. Про державну таємницю : Закон України від 21 січ. 1994 р. № 3855-XII. *Офіційний сайт Верховної Ради України* : офіц. веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text> (дата звернення: 18.07.2022).
86. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1402-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України* : офіц. веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 18.07.2022).
87. Code de justice militaire (nouveau). Version en vigueur au 09 juillet 2022. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006071360/LEGISCTA000006121306/#LEGISCTA000006121306 (дата звернення: 18.07.2022).
88. Швець В. Україні було б доцільно прийняти Кодекс військової юстиції. *Високий Замок*. URL: <https://wz.lviv.ua/ukraine/463972-viiskova-iustytsiia-iak-faktor-oboronozdatnosti-krainy> (дата звернення: 18.07.2022).

REFERENCES

1. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms] vid 04.11.1950 № 995_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine] vid 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
3. Shchodo okremykh pytan zdiisnennia kryminalnoho provadzhennia v umovakh voiennoho stanu: Lyst Verkhovnoho Sudu vid 03.03.2022 № 1/0/2/22. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Inform_lyst_2022_03_03.pdf
4. Zlochyny, vchyneni v period povnomasshtabnoho vtorhnennia RF. *Ofitsiynyi sait Ofisu Heneralnoho prokurora*. URL: <https://www.gp.gov.ua>

5. Tumanians, A.R., Krytska, I.O. (2022). Realizatsiia Ukrainoiu prava na vidstup vid statti 5 Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod: pretsedentna praktyka Yevropeiskoho sudu z prav liudyny u kryminalnomu provadzheni ta vitchyzniani realii v umovakh voiennoho stanu [Exercise of Ukraine's right to derogate from article 5 of the Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms: case law of the European court of human rights in criminal proceedings and domestic realities in martial law]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal*, 5, 603–606. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2022/145.pdf [in Ukrainian].
6. Viiskova yustytisia v suchasnykh umovakh: perspektyvy rozvytku ta reformuvannia: kruhlyi stil, shcho vidbuvsia v Instytuti zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy 24 lystop. 2015. URL: <http://kubg.edu.ua/struktura/pidrozdzili/yurydychna-klinika-astreya/zakhody/3620-viiskova-iustytisia-v-suchasnykh-umovakh-perspektyvy-rozvytku-ta-reformuvannia-kruhlyi-stil-shcho-vidbuvsia-v-institutu-zakonodavstva-verkhovnoi-rady-ukrainy-24-lystopada-2015-r-za-uchasti-yuk-astreya.html> [in Ukrainian].
7. Viiskove pravosuddia v Ukraini: aktualni problemy orhanizatsii ta zdiisnennia: kruhlyi stil, 6 cherv. 2017 / Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy. URL: <http://www.ukrainepravo.com/scientific-thought/pravova-pozytsiia/vidnovlennia-viyskovikh-sudiv-prioritetnyi-krok-u-reformuvanni-viyskovoi-yustitsii> [in Ukrainian].
8. Pravovi ramky reformuvannia sektoru bezpeky: seminar Zhenevskoho tsentru demokratychnoho kontroliu nad zbroinymy sylamy [Legal Frame of the Security Sector Reform: Workshop of the Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF)], 5 october 2017 / Yaroslav Mudryi National Law University. URL: <http://legalforum.nlu.edu.ua/en/events/workshop-of-the-geneva-centre-for-the-democratic-control-of-armed-forces-dcaf-legal-frame-of-the-security-sector-reform-october-5th>
9. Viiskova yustytisia derzhav-partneriv, spriamovana na zakhyst viiskovosluzhbovtziv: kruhlyi stil, 17 liut. 2018, za uchastiu Komanduvannia Sukhoputnykh syl Zbroinykh Syl Ukrainy. *Ofitsiinyi sait Ministerstva oborony Ukrainy*. URL: <http://www.mil.gov.ua/news/2018/01/17/v-komanduvanni-suhoputnih-vijsk-zs-ukraini-vidbuvsya-kruglij-stil-za-temoyu-vijskova-yustyciia-krain-partneriv-spryamovana-na-zahist-vijskovosluzhbovtziv> <http://www.ukrainepravo.com/scientific-thought/pravova-pozytsiia/vidnovlennia-viyskovikh-sudiv-prioritetnyi-krok-u-reformuvanni-viyskovoi-yustitsii> [in Ukrainian].
10. Reformuvannia systemy viiskovoi yustytisii Ukrainy: suchasnyi stan ta perspektyvy: Mizhnarodna nauko-vo-praktychna konferentsiia (m. Kharkiv, 29–30 trav. 2018) / Yaroslav Mudryi National Law University. URL: https://vpzhr.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=230219&fp=141&s=print [in Ukrainian].
11. Okremi pytannia zakonodavchoho vrehuliuvannia stvorennia systemy viiskovoi yustytisii: kruhlyi stil, 26 sich. 2022 / Yaroslav Mudryi National Law University. URL: <https://nlu.edu.ua/perspektyvy-vijskovoyi-yustyciiv-ukrayini-obgovoryly-na-kruglomu-stoli/> [in Ukrainian].
12. Matios, A. (2018). Na viini zakon maie buty v pohonakh. *Dzerkalo tyzhnia*. 19–25 trav. 2018. № 18–19. URL: https://zn.ua/ukr/internal/na-viyni-zakon-maye-buti-v-pogonah-278247_.html [in Ukrainian].
13. Matviienko, O. (2022). Chy bude v Ukraini Derzhavne biuro viiskovoi yustytisii? *Yurydychna hazeta*. 7 liut. 2022 r. № 3 (757). URL: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/chi-bude-v-ukrayini-derzhavne-byuro-viyskovoyi-yustyciiv> [in Ukrainian].
14. Zahrebelnyi, V., Bekker, O. (2022). Zakon «Pro viiskovu politsiiu» potreben uzhe sohodni. *Bryfinh vykonuvacha obov'iazkiv nachalnyka Viiskovoi sluzhby pravoporiadku u ZSU – nachalnyka Holovnoho upravlinnia Viiskovoi sluzhby pravoporiadku ZSU polkovnyk Volodymyra Hutsola*. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/02/15/zakon-pro-vijskovu-politsiyu-potriben-uzhe-sogodni> [in Ukrainian].
15. Kontsepsiia sudovo-pravovoi reformy v Ukraini. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2296-12#Text>
16. Pro prokuraturu [On Prosecutor's Office]: Zakon Ukrainy vid 05.11.1991 № 1789-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1789-12>
17. Pro sudoustrii Ukrainy [On Judiciary of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 05.06.1981 № 2022-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2022-10#Text>
18. Pro Viiskovu sluzhbu pravoporiadku u Zbroinykh Sylakh Ukrainy [On Military Law and Order Service at the Armed Forces of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 07.03.2002 № 3099-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3099-14#Text>
19. Kontsepsiia vdoskonalennia sudivnytstva dlia utverdzhennia spravedlyvoho sudu v Ukraini vidpovidno do yevropeyskykh standartiv: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 10.05.2006 № 361/2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361/2006#Text>
20. Overchuk, S.V. (2015). Viiskovi sudy – neobkhdna skladova viiskovoi yustytisii v Ukraini [Military courts – a necessary component of military justice in Ukraine]. *Chasopys Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Serii «Pravo», 1(11)*. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15osvyvu.pdf> [in Ukrainian].

21. Chyselnist ZSU siahnula 250 tysiach osib. Tse hranychna kilkist, dozvolena v zakonodavstvi: interv'iu nachalnyka holovnoho upravlinnia personalu – zastupnyka nachalnyka Heneralnoho shtabu Zbroinykh Syl Ukrainy Artura Artemenka. URL: https://lb.ua/news/2017/10/03/378205_chislennost_vsu_dostigla_250_tis.html [in Ukrainian].
22. Pro prokuraturu [On Prosecutor's Office]: Zakon Ukrainy vid 14.10.2014 № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>
23. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 20 serpnia 2021 roku «Pro Stratehichniy oboronnyi biuletyn Ukrainy»: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 17.09.2021 № 473/2021. *Official website President of Ukraine*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4732021-40121>
24. Pro viiskovopolitsiiu [On Military Police]: proiekt Zakonu Ukrainy vid 21.01.2015 № 1805. *Official webportal Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53648
25. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [The Criminal Procedural Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
26. Poiasniuvalna zapyska do Proektu Zakonu Ukrainy «Pro viiskovu politsiiu» vid 21.01.2015 № 1805. *Official webportal Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53648. 27. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 24.04.2018 № 3-r/2018 u spravi № 1-22/2018 za konstytutsiinym podanniam Upovnovazhenoho VRU z prav liudyny shchodo vidpovidnosti (konstytutsiinosti) chastyny shostoi st. 216 KPK Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-18#Text>
28. Shoshura, A. Sud nad viiskovymy maie buty takozh viiskovym. *Ofitsiinyi sait Spetsializovanoi prokuratury u viiskovii ta oboronni sferi Tsentralnoho rehionu*. URL: https://vppnr.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=307997&fp=20 [in Ukrainian].
29. Lutsiv, M.Z. Do stvorennia v Ukraini diievoi systemy orhaniv viiskovoi yustyttsii. *Ukrainske pravo*. URL: <https://ukrainepravo.com/scientific-thought/naukova-dumka/do-stvorennia-v-ukrayini-diyevoyi-systemy-organiv-viiskovoyi-yustyttsiyi/> [in Ukrainian].
30. Comité Directeur pour les Droits de l'Homme. Contribution à l'exercice de «monitoring» du Comité des Ministres: Procédures Judiciaires devant les Tribunaux Militaires. CDDH(2003)018 addendum III. Strasbourg, le 30 juin 2003. 79 p. URL: <https://rm.coe.int/09000016804600ef>
31. Vashakmadze, M. (2018). Osoblyvosti viiskovoi yustyttsii. Praktychne kerivnytstvo. Geneva: DCAF. URL: https://dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/DCAF_Military-Justice_Practice-Note_UKR_Final.pdf [in Ukrainian].
32. Andreu-Guzmán, F. (2003). Fuero militar y derecho internacional: los tribunales militares y las graves violaciones a los derechos humanos. Bogotá: Comisión Colombiana de Juristas, Comisión Internacional de Juristas.
33. Kyle, B.J., Reiter, A.G. (2021). Military Courts, Civil-Military Relations, and the Legal Battle for Democracy: The Politics of Military Justice. Oxford: Routledge.
34. Resident population at the beginning of the year. *Official Statistics Portal Republic of Lithuania*. URL: [https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=5b7fa09d-7ace-4909-89d9-b8a8897da5ba#/#](https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=5b7fa09d-7ace-4909-89d9-b8a8897da5ba#/)
35. Krašto apsaugos sistemas personalo skaičiaus pokytis. *Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija*. URL: <https://kam.lt/personalas/>.
36. Population figure. *Statistics Estonia*. URL: <https://www.stat.ee/et/avasta-statistikat/valdkonnad/rahvastik/rahvaarv>
37. Kaitsevāe ūksused. *Kaitseressursside Amet*. URL: <https://elukutse.ee/kaitsevāe-uksused/>.
38. Population at the beginning of year, population change and key vital statistics 1920–2022. *Oficiālās statistikas portāls Latvijas Republika*. URL: https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START__POP__IR__IRS/IRS010/table/tableViewLayout1/
39. Statistika. Nacionālie bruņotie spēki Latvijas Republika. URL: <https://www.mil.lv/lv/par-mums>
40. Population and demographic processes. *National Bureau of Statistics the Republic of Moldova*. URL: <https://statistica.gov.md/category.php?l=ro&idc=103&>
41. 2022 Moldova Military Strength. *Global Firepower (GFP)*. URL: https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.php?country_id=moldova
42. Population and Demography. *National Statistics Office of Georgia*. URL: <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/316/mosakhleoba-da-demografia>
43. Pro zatverdzhennia chyselnosti Syl oborony Hruzii: Postanova Parlamentu Hruzii vid 15.12.2021 № 1145-VI⊖b-X⊖⊗. *Veb-portal Zakonodavchyi visnyk Hruzii*. URL: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/5296890?publication=0>
44. Population of Israel on the Eve of 2022. Media Release, 30 December, 2021, № 447/2021. *Central Bureau of Statistics State of Israel*. URL: https://www.cbs.gov.il/he/mediarelease/DocLib/2021/447/11_21_447e.pdf

45. 2022 Israel Military Strength. *Global Firepower (GFP)*. URL: https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.php?country_id=israel
46. NASELENNIA (1990–2021). Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fukrstat.gov.ua%2Foperativ%2Foperativ2022%2Fds%2Fnas_rik%2Fnas_90-2021.xlsx&wdOrigin=BROWSELINK
47. Pro chyselnist Zbroinykh syl Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05.03.2015 № 235-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/235-19#n5>
48. Orlova, V. Ukrainu sohodni zakhyshchaie blyzko 700 tysiach viiskovykh – prezident. *IA «UNIAN»*. URL: <https://www.unian.ua/war/ukrajinu-sogodni-zahishchaye-blizko-700-tisyach-viyskovih-prezident-novini-vtorgnennya-rosiji-v-ukrajinu-11835498.html> [in Ukrainian].
49. Case of Engel and others v. the Netherlands (Application no. 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72) Judgment, Strasbourg, 8 Juny 1976. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57479>
50. Case of Morris v. the United Kingdom (Application no. 38784/97) Judgment, Strasbourg, 26 February 2002. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60170>
51. Case of Cooper v. the United Kingdom (Application no. 48843/99) Judgment, Strasbourg, 16 December 2003. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61549>
52. Case of Bryan v. the United Kingdom (Application no. 19178/91) Judgment, Strasbourg, 22 November 1995. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57954>
53. Case of Findlay v. the United Kingdom (Application no. 22107/93) Judgment, Strasbourg, 25 February 1997. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58016>
54. Case of Pullar v. the United Kingdom (Application no. 22399/93) Judgment, Strasbourg, 10 Juny 1996. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57995>
55. Case of Incal v. Turkey (Application no. 22678/93) Judgment, Strasbourg, 9 Juny 1998. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58197>
56. Case of Şahiner v. Turkey (Application no. 29279/95) Judgment, Strasbourg, 25 September 2001. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59666>
57. Case of İbrahim Gürkan v. Turkey (Application no. 10987/10) Judgment, Strasbourg, 3 July 2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-111840>
58. Case of Sramek v. Austria (Application no. 8790/79) Judgment, Strasbourg, 22 October 1984. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57581>
59. Comisión Internacional de Juristas (ICJ), Fuero militar y derecho internacional: Los civiles ante los tribunales militares – Volumen II, Mayo 2018. URL: <https://www.refworld.org/es/docid/5b6b39934.html>
60. Case of İbrahim Ülger v. Turkey (Application no. 57250/00) Judgment, Strasbourg, 29 July 2004. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-66522>
61. Case of Öcalan v. Turkey (Application no. 46221/99) Judgment, Strasbourg, 12 May 2005. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69022>
62. Case of Ergin v. Turkey (no. 6) (Application no. 47533/99) Judgment, Strasbourg, 4 May 2006. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-75327>
63. Case of Martin v. the United Kingdom (Application no. 40426/98) Judgment, Strasbourg, 24 October 2006. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-77661>
64. Case of Mustafa v. Bulgaria (Application no. 1230/17) Judgment, Strasbourg, 28 November 2019. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-198691> (дата звернення: 18.07.2022)
65. Fels, M.-A. (2019). Militärjustiz aus der Sicht der zivilen Strafverfolgungsbehörden. *Jusletter*. URL: https://jusletter.weblaw.ch/dam/publicationssystem/articles/jusletter/2019/979/openaccess/militarjustiz-aus-de_11f0de8210/Jusletter_militarjustiz-aus-de_11f0de8210_de.pdf
66. Militärstrafprozess (MStP) vom 23. März 1979 (Stand am 1. Januar 2017). URL: <https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19790061/201701010000/322.1.pdf>
67. Verordnung über die Militärstrafrechtspflege (MStV) vom 24. Oktober 1979 (Stand am 1. Januar 2018). URL: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1979/1880_1880_1880/de
68. Bundesgesetz über die Armee und die Militärverwaltung (Militärgesetz, MG) vom 3. Februar 1995 (Stand am 1. Januar 2022). URL: <https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19950010/index.html>
69. Militärstrafgesetz (MStG) vom 13. Juni 1927 (Stand am 1. Juli 2021). URL: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/43/359_375_369/de
70. Spanish Constitution of 1978. URL: https://www.lamoncloa.gob.es/documents/constitucion_inglescorregido.pdf
71. Ley Orgánica 4/1987, de 15 de julio, de la Competencia y Organización de la Jurisdicción Militar. URL: <https://www.boe.es/eli/es/lo/1987/07/15/4/con>

72. Ley Orgánica 2/1989, de 13 de abril, Procesal Militar. URL: <https://www.boe.es/eli/es/lo/1989/04/13/2/con>
73. Ley Orgánica 14/2015, de 14 de octubre, del Código Penal Militar. URL: <https://www.boe.es/eli/es/lo/2015/10/14/14/con>
74. Ley 44/1998, de 15 de diciembre, de Planta y Organización Territorial de la Jurisdicción Militar. URL: <https://www.boe.es/eli/es/l/1998/12/15/44/con>
75. Manual básico de tribunales y procedimientos militares (2014). Ministerio de Defensa. Tribunal Militar Central.
76. Ley 50/1981, de 30 de diciembre, por la que se regula el Estatuto Orgánico del Ministerio Fiscal. URL: <https://www.boe.es/eli/es/l/1981/12/30/50/con>
77. Prawo o ustroju sądów wojskowych. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. URL: <https://lexlege.pl/prawo-o-ustroju-sadow-wojskowych>
78. Prawo o ustroju sądów powszechnych. Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. URL: <https://lexlege.pl/prawo-o-ustroju-sadow-powszechnych>
79. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Tekst uchwalony w dniu 2 kwietnia 1997 r. przez Zgromadzenie Narodowe. URL: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>
80. Kodeks postępowania karnego. Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-postepowania-karnego-16787603>
81. Cotelea, D., Pineda Alcántara, A., Tempera, C., Brach, M., Foisseau, C., Ira, G.A. (2021). The Role of Military Courts Across Europe: A Comparative Understanding of Military Justice Systems. The supervision and guidance of Mr Mario Blokken. URL: <https://finabel.org/the-role-of-military-courts-across-europe-a-comparative-understanding-of-military-justice-systems>
82. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [The Criminal Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
83. Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War (Geneva Convention III), August 12, 1949. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/INTRO/375?OpenDocument>
84. Rome Statute of the International Criminal Court. Done at Rome on 17 July 1998, in force on 1 July 2002, United Nations. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>
85. Pro derzhavnu taiemnytsiu [On State Secret]: Zakon Ukrainy vid 21.01.1994 № 3855-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>
86. Pro sudoustrii i status suddiv [On the Judiciary and the Status of Judges]: Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
87. Code de justice militaire (nouveau). Version en vigueur au 09 juillet 2022. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006071360/LEGISCTA000006121306/#LEGISCTA000006121306
88. Shvets, V. Ukraini bulo b dotsilno pryiniaty Kodeks viiskovoi yustytsii. *Vysoky Zamok*. URL: <https://wz.lviv.ua/ukraine/463972-viiskova-iustytsiia-iak-faktor-oboronozdatnosti-krainy> [in Ukrainian].

РОЗДІЛ IV. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2022-2-06>

Міжнародні стандарти та зарубіжний досвід позасудового вирішення правових спорів

Франковська С. А.

*слухачка магістратури юридичного факультету
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
frankovskaasvetlana@gmail.com*

Шарая А. А.

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративного та господарського права
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0001-7065-864X
indz2012@gmail.com*

Ключові слова: *позасудові методи (способи) вирішення спорів, процедура вирішення правових спорів, медіація, медіатор, арбітраж, інститут мирової угоди, міжнародні стандарти, альтернативні методи (способи) вирішення спорів.*

Стаття присвячена аналізу міжнародних стандартів та дослідженню зарубіжного досвіду позасудового вирішення правових спорів, а також визначенню можливостей для запозичення зарубіжного досвіду позасудового вирішення правових спорів до правової системи України.

Встановлено важливість та місце механізму позасудового вирішення правових спорів в судовій системі, яка наразі є переважаною та має значні недоліки, котрі, в свою чергу, затягують судовий процес.

Досліджено особливості практики застосування окремих форм позасудового вирішення правових спорів у світі, зокрема, таких як медіація, арбітраж, інститут мирової угоди. Охарактеризовано міжнародні стандарти у сфері врегулювання позасудового вирішення спорів та сучасні тенденції правового регулювання вказаного механізму в країнах світу та Україні в цілому.

Автор також акцентує увагу на засадах впровадження механізму позасудового вирішення спорів в правовій системі України, зокрема медіації. Встановлено, що на даному етапі розвитку в нашій державі вказаний механізм тільки починає набирати обертів і закріплюватися на законодавчому рівні.

В узагальненні автор стверджує, що світова практика застосування позасудових методів для вирішення правових спорів набуває дедалі більшого поширення. Альтернативні методи вирішення спорів давно визнані найкращим варіантом вирішення конфліктів і використовуються в багатьох країнах світу. В даний час існує незліченна кількість способів забезпечити примирення учасників спірних правовідносин без безпосередньої участі суду. У цьому напрямі надзвичайно актуальним в умовах сьогодення є дослідження особливостей розвитку методів позасудового вирішення правових спорів та перспектив їх впровадження в правову систему України.

International standards and foreign experience of out-of-judicial resolution of legal disputes

Frankovska S. A.

*Master's Student at the Faculty of Law
Zaporizhzhia National University
Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
frankovskaasvetlana@gmail.com*

Sharaia A. A.

*Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Administrative and Economic Law
Zaporizhzhia National University
Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0001-7065-864X
indz2012@gmail.com*

Key words: *out-of-court dispute resolution methods, the procedure for resolving legal disputes, mediation, mediator, arbitration, institution of peace agreement, international standards, alternative dispute resolution methods.*

The article is devoted to the analysis of international standards and the study of foreign experience of out-of-court settlement of legal disputes, as well as the identification of opportunities for borrowing foreign experience of out-of-court settlement of legal disputes into the legal system of Ukraine.

The importance and place of the mechanism of out-of-court settlement of legal disputes in the judicial system, which is currently overburdened and has significant shortcomings, which, in turn, delay the judicial process, have been established.

The peculiarities of the practice of applying certain forms of out-of-court settlement of legal disputes in the world, in particular, such as mediation, arbitration, and the institution of a settlement agreement, were studied. International standards in the field of out-of-court settlement of disputes and modern trends in the legal regulation of this mechanism in the countries of the world and in Ukraine as a whole are characterized.

The author also emphasizes the principles of implementing the mechanism of out-of-court dispute resolution in the legal system of Ukraine, in particular mediation. It has been established that at this stage of development in our country, the specified mechanism is just beginning to gain momentum and be consolidated at the legislative level.

In summary, the author claims that the global practice of using extrajudicial methods to resolve legal disputes is becoming more and more widespread. Alternative dispute resolution methods have long been recognized as the best option for conflict resolution and are used in many countries around the world. Currently, there are innumerable ways to ensure the reconciliation of the participants in a disputed legal relationship without the direct involvement of the court. In this direction, the study of the peculiarities of the development of methods of out-of-court settlement of legal disputes and the prospects of their introduction into the legal system of Ukraine is extremely relevant in today's conditions.

Постановка проблеми. Важливим напрямком сучасних світових моделей правовідносин є поступове відходження від судового способу вирішення малозначних правових спорів. У таких спорах їх учасники можуть встановити свої правила врегулювання спору, визначити конкретні

завдання та мету позасудового вирішення правового спору й, не звертаючись до суду, отримати бажане, ефективне врегулювання спору в дуже короткі строки. Проте, слід пам'ятати, що в позасудовому врегулюванні спору слід дотримувати всі правові стандарти при його проведенні,

не порушувати чинне законодавство та повністю виконувати домовленості за результатами проведення позасудового вирішення спору. Важливу роль у цьому аспекті набуває саме зарубіжний досвід позасудового вирішення правових спорів та сучасні міжнародні стандарти.

Позасудові методи вирішення спорів – це набір різних примирних процедур, які спрямовані на комплексне, повне та неупереджене вирішення правових спорів за допомогою недержавних механізмів і методів, що забезпечують швидке та ефективне вирішення спорів на основі консенсусу думок та інтересів сторін, з мінімальними затратами часу, матеріальних та інших ресурсів зацікавлених сторін. Координація позиції конфлікуючих сторін, пошук компромісу в досудовому врегулюванні спору, готовність до порозуміння та певного компромісу є важливою ознакою альтернативних методів вирішення спору. Такі підходи створюють реалістичні та ширші можливості для примирення сторін та розвитку їх подальшої співпраці.

Для більш детального визначення міжнародних стандартів та зарубіжного досвіду позасудового вирішення правових спорів слід визначити саме види такого вирішення, врахувати положення реформаційних процесів, дослідити сучасні міжнародні нормативно-правові акти в цій сфері та провести аналіз справ, вирішених в порядку позасудового розгляду. Важливим також є з'ясування можливості запозичення зарубіжного досвіду позасудового вирішення правових спорів до правової системи України.

Стан дослідження. Вагомого наукового значення в процесі дослідження міжнародних стандартів та зарубіжного досвіду позасудового вирішення правових спорів приділено у працях таких вітчизняних та зарубіжних науковців як: Н. В. Боженка, Н. С. Бутрин-Бока, А. О. Виприцького, В. Гансецькі, Л. О. Махової, Т. Подковенка, О. С. Ткачука, Р. Ханік-Посполітак та інших.

Нормативну основу дослідження складають такі документи як: Закон України «Про медіацію», Директива 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європи від 21.04.2008 р. «Про деякі аспекти медіації у цивільних та господарських правовідносинах», Директива 2013/11/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європи від 21.04.2013 р. «Про альтернативні способи вирішення спорів у сфері захисту прав споживачів», рекомендації Комітету міністрів Ради Європи та інші документи.

Метою статті є аналіз міжнародних стандартів та зарубіжного досвіду позасудового вирішення правових спорів та визначення можливості запозичення зарубіжного досвіду позасудового вирішення правових спорів до правової системи України.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день судовий порядок вирішення правових спорів не позбавлений недоліків. Як свідчить судова практика в сучасних умовах, суди перевантажені, а сам судовий процес перетворюється на досить дорогий та затягнутий у часі процес, тому що часто можуть відбуватись зловживання процесуальними правами у провадженні, а послуги висококваліфікованих юристів не завжди доступні для більшості громадян. Механізми примусового виконання також часто не спрацьовують, особливо коли боржники не бажають виконувати рішення суду. Звісно, у переважній більшості випадків саме така ситуація складається не стільки через недосконалість законодавства, скільки через людський фактор, але найбільшим недоліком правового захисту є те, що навіть коли суд виносить цілком законне та обгрунтоване відповідно до закону рішення, правовий конфлікт не вичерпується. Тому, актуальності набуває запровадження засобів позасудового вирішення правових спорів як альтернатива судовому захисту, яка вирізняється активністю участі сторін правового спору у його вирішенні.

Слід також зазначити, що велика кількість науковців, серед як Н. В. Боженко, Р. Ханік-Посполітак, В. Посполітак, ототожнюють поняття «досудове», «позасудове», «альтернативне», оскільки всі вони виникають до офіційного звернення до суду. Тому варто розглянути різні аспекти позасудового вирішення правових спорів [1, с. 6; 2, с. 39–41].

Незважаючи на давнє існування цього поняття, постає питання про теоретичне розуміння «альтернативності». Кілька таких інтерпретацій аналізує у своїй праці О. С. Ткачук. Тут враховано точний погляд Ф. Сандера, який означає, що під альтернативою розуміється можливість вибору одного варіанту з багатьох існуючих варіантів, що дозволяє використовувати термін «альтернативні способи вирішення спору», який є загальним для всіх процедур [3, с. 23]. Саме тому цілком прийнятним є позначення «альтернативні» для позасудових способів вирішення правових спорів, адже вони виступають альтернативою судовому захисту.

При дослідженні міжнародних стандартів та зарубіжного досвіду позасудового вирішення правових спорів слід визначити можливі види його застосування.

Вдалим прикладом з цього приводу, можна навести працю Т. Подковенко, яка виділила такі процедури вирішення правових спорів: «врегулювання спору самими сторонами шляхом переговорів; врегулювання спору за допомогою незалежного посередника, який сприяє досягненню сторонами угоди (медіація); врегулювання спору за допомогою посередника-арбітра, який в разі недосягнення угоди уповноважений вирішити

суперечку в порядку арбітражу; врегулювання спору за участю керівників підприємств, їхніх юристів і третьої незалежної особи, яка очолює слухання справи» [4, с. 47].

Перший вид позасудового вирішення правових спорів є найбільш легким та до нього висувається лише одна вимога – дотримання законності. За першим способом спір вирішується дуже швидко, при його виникненні сторони можуть дійти згоди оперативно, проте іноді особи не «йдуть назустріч» іншим і тому можуть скористатися допомогою незалежного посередника або посередника-арбітра та керівників підприємств при виникненні правового спору на підприємстві.

Слід розглянути більш детально процедуру медіації. Взагалі поняття «медіація» зародилося в США і потім було розповсюджено у низці англосаксонських країн як Велика Британія та Австралія. Термін «mediation» означає посередництво, і за дослідженнями А. О. Виприцького можна простежити історію його запровадження в нормативну систему США: «у 1982 р. в Америці відкрилися перші курси з медіації. З 1993 р. стала популярною онлайн-медіація, особливо в суперечках за домени. Також поширюються приватні процедури альтернативного вирішення спорів. Випускаються друковані джерела, що висвітлюють проблеми медіації. Нормативно-правовою основою медіації в США стає «Уніфікований акт про медіацію 2001 р.» [5, с. 242].

Загалом, 21 травня 2008 р. Європейським Союзом було прийнято Директиву 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу «Про деякі аспекти медіації в цивільних і господарських спорах», основною метою якої є спрощення доступу до методів альтернативного врегулювання спорів і сприяння мирному вирішенню спорів через стимулювання використання медіації та забезпечення збалансованих взаємовідносин між медіацією та судовим провадженням [6].

Засади позасудового вирішення правових спорів також закріплено в низці наступних рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи: Рекомендації № R (98) 1 Комітету міністрів державам-членам про сімейну медіацію від 21 січня 1998 р.; Рекомендації № R (99) 19 Комітету міністрів про медіацію в кримінальному процесі від 15 вересня 1999 р.; Рекомендації Rec (2002) 10 Комітету міністрів державам-членам про медіацію в цивільному процесі від 18 вересня 2002 р. Ці рекомендації були першими документами які визнали важливість медіації для європейських спільнот у мінливому соціальному контексті. Крім того, вони також важливі, оскільки заохочують держави-члени запроваджувати та зміцнювати медіацію у різних сферах: цивільному праві, господарському праві, адміністративному праві та кримінальному праві.

Проте в кримінальному праві, більш має місце застосування примірювальної процедури, за якою відповідальність до особи в будь-якому випадку застосовується з боку держави, проте з урахуванням пом'якшуючих факторів, таких як відшкодування шкоди, щире каяття і т.д.

Як зазначає Н. С. Бутрин-Бока окремо слід відзначити підготовлену Комісією Європейського співтовариства у Брюсселі «Зелену книгу з альтернативного вирішення спорів у цивільних та комерційних справах» (2002 р.), яка мала на меті вивчення й узагальнення національних практик альтернативного вирішення справ з метою вироблення загальних стандартів у цій сфері, а також прийняту в рамках ЄС Директиву 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21.05.2008 р. з окремих аспектів медіації у цивільних та комерційних справах [7, с. 20].

Також велике значення мають Директива 2013/11/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європи від 21 травня 2013 року «Про альтернативні способи вирішення спорів у сфері захисту прав споживачів», серед яких закріплено такі принципи альтернативного вирішення спору як незалежність та неупередженість, прозорість, справедливість, ефективність, свобода та законність [8].

Слід відзначити, що директива не встановлює важливого принципу конфіденційності. Оскільки для сторін у спорі дуже часто важливо, щоб не було розголошено інформацію про спір та фактичний зміст правовідносин третім особам. Це може сприяти збереженню ділової репутації та підтримки подальших ділових відносин між сторонами спору.

Постає питання про запровадження альтернативи вирішення правових спорів. Значна кількість європейських країн закріпила цей інститут на законодавчому рівні. Наприклад, у Франції суд зобов'язаний запропонувати сторонам вирішення спору за допомогою альтернативного механізму вирішення спору, але в Англії суд має право накласти штраф, якщо сторона відмовилася від медіації.

Як зазначає О. І. Настіна, у Німеччині медіація гармонійно інтегрована в систему правосуддя. Наприклад, медіатори працюють безпосередньо з судами, що значно зменшує кількість можливих позовів. Медіатор – це суддя регіонального суду, який безпосередньо не розглядає спір, не приймає по ньому рішень, не входить до складу журі (хоча в країні існують приватні медіатори та професійні асоціації, які надають послуги медіації) [9, с. 131].

У США вся правова система налаштована на добровільне вирішення більшості спорів у судах. Суд навіть може бути перенесений, щоб сторони могли зв'язатися з медіатором. Жоден серйозний

переговорний процес у цій країні не відбувається без посередників зі сфери бізнесу, політики та економіки. Тут видаються журнали у сфері медіації, працює Національний інститут вирішення спорів, приватні та державні служби медіації.

За дослідженнями Д. В. Федчишина, ст. 15 Закону Республіки Казахстан «Про медіацію» містить норму, згідно з якою, крім медіаторів, які здійснюють свою діяльність на непрофесійній основі, медіацію можуть здійснювати члени територіальної громади, які мають заможний стан, життєвий досвід, спеціально відібраний для цього зборами місцевого органу влади та мають бездоганну репутацію [10, с. 87].

Як зазначили Н. Василин та В. Гансецька, позитивний досвід у сфері медіації є також у таких країнах, як Чехія, Словаччина, Фінляндія та Австрія. Так, у Чехії існує Служба погодження та медіації, яка підпорядковується Міністерству юстиції. У Франції медіатори повинні бути авторизовані прокурором, після чого вони можуть підписати договір з Міністерством юстиції Франції на надання послуг медіації. В Австрії послуги медіації надаються департаментом Міністерства юстиції та Асоціацією пробачії та соціальної роботи. І в усіх країнах медіатори повинні мати професійну кваліфікацію в галузі права, соціальної роботи або психології [11, с. 16–17].

У таких країнах, як Бельгія, Нідерланди, Франція, країни Латинської Америки, Індонезія тощо, спори повинні вирішуватися офіційним арбітром. За кордоном арбітраж не має таких обмежень, як в Україні, арбітраж пішов шляхом спеціалізації. Якщо звернутися до світового досвіду, то найбільш популярними є трудові арбітражі, арбітражі у справах про захист прав споживачів, а також арбітражі, пов'язані із земельними відносинами [12, с. 722].

Щодо сфери оподаткування, то за дослідженнями В. В. Тильчика можна зробити висновок, що в більшості країн світу досудовий порядок вирішення правових спорів є обов'язковим, до таких країн відносяться Австралія, Австрія, Бельгія, Велика Британія, Данія, Греція, Угорщина, Ізраїль, Іспанія, Канада, Німеччина, Нідерланди, Польща, Словенія, Фінляндія, Швейцарія, Японія та інші. Підхід же, який застосовується і в Україні, за яким громадянин на власний розсуд може скористатися своїм правом на оскарження в суді, застосовується також і в законодавстві таких країн як Аргентина, Індія, Ірландія, Мексика, Норвегія, Португалія, Туреччина та інших [13, с. 98].

Досить своєрідним і не менш ефективним способом позасудового вирішення спору, передусім у цивільному судочинстві, є інститут мирової угоди. Він достатньо широко використовується в судовій практиці багатьох державах для мирного врегулювання конфліктної ситуації без участі суду.

У юридичній літературі відокремлюють наступні моделі процедур, поширені в міжнародній практиці:

1. Мирова угода як альтернатива судовому рішення, використання позасудових засобів укладання мирової угоди із причин складності, тривалості і дорожнечі судочинства (США, Англія);

2. Використання мирової угоди в якості досудового варіанту вирішення конфлікту (право сторін конфлікту самостійно мирно вирішити без застосування судових процедур (Франція, Іспанія, Нідерланди));

3. Укладання мирової угоди належить до обов'язків суду (Японія)[14].

Отже, можна підсумувати, що кожна із зазначених форм характеризується власним особливим порядком звернення та вирішення правових спорів. Потреба у створенні позасудових форм виникла у зв'язку з євроінтеграційними процесами та прагненням України досягти міжнародних стандартів. Адже у зарубіжних країнах активно проводиться політика зменшення ролі суддів у вирішенні дрібних спорів, які можна з'ясувати без звернення до суду. Позасудові форми покликані розвантажити суди, але водночас дозволити якісно вирішити спір для кожного. На даному етапі розвитку в Україні позасудові форми вирішення правових спорів тільки починають набирати оберти і закріплюватися на законодавчому рівні.

Важливим кроком України у сфері розвитку інституту позасудового вирішення правових спорів стало прийняття у серпні 2019 року Конвенції ООН «Про міжнародні угоди про врегулювання спорів за результатами медіації», завдяки якій наша держава сприятиме розвитку медіації на своїх територіях, а також в частині врегулювання міжнародних комерційних спорів [15].

Також, вагомим внеском в нормативну систему нашої держави є прийняття Закону України «Про медіацію» від 16.11.2021 р. де вже закріплено положення про медіацію в цивільному, господарському та адміністративному судочинстві [16].

Висновки. У загальному підсумку можна з упевненістю стверджувати, що світова практика застосування позасудових методів для вирішення правових спорів набуває дедалі більшого поширення. Альтернативні методи вирішення спорів давно визнані ефективним варіантом вирішення конфліктів і використовуються в багатьох країнах світу. В даний час існує незліченна кількість способів забезпечити примирення учасників спірних правовідносин без безпосередньої участі суду. У цьому напрямі надзвичайно актуальним в умовах сьогодення є дослідження особливостей розвитку методів позасудового вирішення правових спорів та перспектив їх впровадження в правову систему України.

Враховуючи те, що вирішення спірних питань в Україні здебільшого вирішується в судовому порядку, вже сьогодні значного поширення набула медіація. Суть інституту медіації не є новою для України, але на сучасному етапі її розвитку в нашій державі, насамперед, необхідно визначити правові

можливості функціонування та впровадження основних форм позасудового врегулювання правових спорів. Можна впевнено стверджувати, що механізм позасудового вирішення правових спорів на основі міжнародного досвіду органічно увійде в правову та судову систему України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боженко Н. В. Адміністративно-правове забезпечення медіації як способу вирішення адміністративних спорів : автореферат ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2018 р. 18 с.
2. Ханік-Посполітак Р., Посполітак В. «Досудове», «Альтернативне», «Позасудове» врегулювання / вирішення приватноправових спорів: співвідношення понять. *Підприємництво, господарство і право*. Київ, 2019. С. 38–44.
3. Ткачук О. С. Судові та альтернативні способи вирішення приватних юридичних конфліктів: міжнародний досвід і українські перспективи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. Київ, 2015. № 8. С. 22–25.
4. Подковенко Т. Медіація: міжнародно-правові стандарти. *Актуальні проблеми правознавства*. Тернопіль, 2017. Вип. 4(12). С. 47–54.
5. Махова Л. О., Виприцький А. О. Історія міжнародного розвитку та сучасний стан інституту медіації в Україні. *Право і суспільство*. Дніпро, 2018. № 5 (час. 2). С. 241–247.
6. Про деякі аспекти медіації у цивільних та господарських правовідносинах : Директива 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європи від 21.04.2008 р. URL: <https://ukrmediation.com.ua/images/DOCS/Model-documents/mediation-directive-ukr.pdf> (дата звернення: 01.09.2022 р.).
7. Бутрин-Бока Н. С., Зигрій О. В. Несудові форми вирішення цивільних спорів: міжнародний досвід зарубіжних країн. *Наукові записки*. Серія: Право. Тернопіль, 2022. Вип. 12. С. 19-24.
8. Directive 2013/11/EU of the European Parliament and of the Council of 21 May 2013 on alternative dispute resolution for consumer disputes. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX:32013L0011> (дата звернення: 02.09.2022 р.).
9. Настіна О. І. Медіація як альтернативний та ефективний спосіб вирішення межових земельних спорів. *Бюл. М-ва юстиції України*. 2014. № 3. С. 129–134.
10. Федчишин Д. В. Практика медіації за законодавством зарубіжних країн як спосіб захисту прав на землю. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2018. Вип. 51, том 1. С. 170–173.
11. Васирина Н., Гансецька В. Форми врегулювання цивільно-правових спорів: міжнародні та національні стандарти. *Цивільне право і процес*. Київ, 2020. № 6. С. 16–19.
12. Бут І. О. Третейський суд як альтернативна форма вирішення цивільно-правових спорів. *Правове життя сучасної України*. Київ, 2013. С. 721–723.
13. Тильчик В. В. Перспективи запровадження обов'язкового порядку досудового вирішення публічно-правових спорів: зарубіжний досвід та перспективи для України. *Наука і правоохоронна*. Київ, 2016. № 2(32). С. 96–102.
14. Ахмач Г. Умови мирової угоди та практика їх застосування. URL: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&d=531%3A130513-14&catid=68%3A3-0513&Itemid=84&lang=ru (дата звернення: 03.09.2022 р.).
15. Про міжнародні угоди за результатами медіації : Конвенція ООН від 03.10.2019 р. № 35. URL: https://www.asterslaw.com/ua/press_center/publications/singapore_convention_as_a_new_tool_in_international_trade/ (дата звернення: 07.09.2022 р.).
16. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2022. № 7. Ст. 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 07.09.2022 р.).

REFERENCES

1. Bozhenko N. V. (2018) *Administrativno-pravove zabezpechennja mediaciji jak sposobu vyrishennja administrativnykh sporiv* [Administrative and legal provision of mediation as a way of resolving administrative disputes]: (PhD Thesis), Zaporizhzhia : Zaporizhzhia National University.
2. Khanyk-Pospolitat R., Pospolitat V. (2019) «Dosudove», «Aljternatyvne», «Pozasudove» vrehuljuvannja / vyrishennja pryvatnopravovykh sporiv: spivvidnoshennja ponjatj ("Pre-judicial", "Alternative", "Out-of-court" settlement / resolution of private law disputes: relationship of concepts). *Entrepreneurship, economy and law*, no. 1, pp. 38–44.

3. Tkachuk O. S. (2015) Sudovi ta aljternatyvni sposoby vyrishennja pryvatnykh jurydychnykh konfliktiv: mizhnarodnyj dosvid i ukrajinsjki perspektyvy [Judicial and alternative ways of resolving private legal conflicts: international experience and Ukrainian perspectives]. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University*, no. 8, pp. 22–25.
4. Podkovenko T. (2017) Mediacija: mizhnarodno-pravovi standarty [Mediation: international legal standards]. *Actual problems of jurisprudence*, vol. 4, no. 12, pp. 47–54.
5. Makhova L. O., Vyprycjkyj A. O. (2018) Istorija mizhnarodnogho rozvytku ta suchasnyj stan instytutu mediaciji v Ukrajinі [The history of international development and the current state of the mediation institute in Ukraine]. *Law and society*, no. 5, pp. 241–247.
6. Directive 2008/52/EC of the European Parliament and the Council of Europe of April 21, 2008 About some aspects of mediation in civil and economic legal relations. Retrieved: <https://ukrmediation.com.ua/images/DOCS/Model-documents/mediation-directive-ukr.pdf> (accessed 25 September 2022).
7. Butryn-Boka N. S., Zyghrij O. V. (2022) Nesudovi formy vyrishennja cyviljnykh sporiv: mizhnarodnyj dosvid zarubizhnykh krajın [Non-judicial forms of settlement of civil disputes: international experience of foreign countries]. *Proceedings*, vol. 12, pp. 19–24.
8. Directive 2013/11/EU of the European Parliament and of the Council of 21 May 2013 on alternative dispute resolution for consumer disputes. Retrieved: <http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX:32013L0011> (accessed 25 September 2022).
9. Nastina O. I. (2014) Mediacija jak aljternatyvnyj ta efektyvnyj sposib vyrishennja mezhovykh zemel'nykh sporiv [Mediation as an alternative and effective way of resolving border land disputes]. *Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine*, no. 3, pp. 129–134.
10. Fedchyshyn D. V. (2018) Praktyka mediaciji za zakonodavstvom zarubizhnykh krajın jak sposib zakhystu prav na zemlju [The practice of mediation under the laws of foreign countries as a way of protecting land rights]. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, vol. 51, pp. 170–173.
11. Vasylyna N., Ghansecjka V. (2020) Formy vrehuljuvannja cyviljno-pravovykh sporiv: mizhnarodni ta nacionaljni standarty [Forms of settlement of civil legal disputes: international and national standards]. *Civil law and process*, no. 6, pp. 16–19.
12. But I. O. (2013) Tretejkyj sud jak aljternatyvna forma vyrishennja cyviljno-pravovykh sporiv [Arbitration court as an alternative form of settlement of civil disputes]. *Legal life of modern Ukraine*, no. 1, pp. 721–723.
13. Tyljchuk V. V. (2016) Perspektyvy zaprovadzhennja obov'jazkovogho porjadku dosudovogho vyrishennja publichno-pravovykh sporiv: zarubizhnyj dosvid ta perspektyvy dlja Ukrajinі [Prospects for the introduction of a mandatory procedure for pre-trial settlement of public legal disputes: foreign experience and prospects for Ukraine]. *Science and law enforcement*, vol. 32, no. 2, pp. 96–1026.
14. Akhmach Gh. Umovy myrovoji ughody ta praktyka jikh zastosuvannja [Terms of the settlement agreement and the practice of their application]. Retrieved: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&d=531%3A130513-14&catid=68%3A3-0513&Itemid=84&lang=ru (accessed 09 September 2022).
15. UN Convention About international agreements as a result of mediation October 3, 2019 № 35. Retrieved: https://www.asterslaw.com/ua/press_center/publications/singapore_convention_as_a_new_tool_in_international_trade/ (accessed 25 September 2022).
16. Law of Ukraine About mediation, of November 16, 2021 № 1875-IX Retrieved: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (accessed 25 September 2022).

НОТАТКИ

Науковий журнал

Ампаро

№ 2, 2022

Комп'ютерна верстка – А.О. Марєєва
Коректура – В.В. Ізак

Підписано до друку: 26.10.2022.
Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 7,91.
Замов. № 1022/431. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.